

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI

JEOPOLİTİK BAKIMDAN SURİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

AYŞE YAŞAR

İstanbul, 2017

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTA DOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI

JEOPOLİTİK BAKIMDAN SURİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

AYŞE YAŞAR

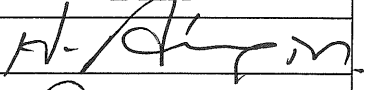
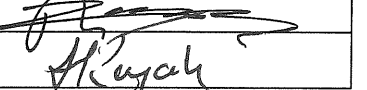

Danışman: PROF.DR. HAMZA AKENGİN

İstanbul, 2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506114001 no'lu Ayşe YAŞAR'ın hazırladığı "Jeopolitik Bakımdan Suriye-Rusya İlişkileri" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 14/06/2017 tarihinde saat 13:00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin KABULÜ.....' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr.Hamza AKENGİN	Kabul	
Doç.Dr.Hüsniye DOLDUR	Kabul	
Doç.Dr.Hülya KAYALI	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 22../06../2017 tarih ve 2017/11-3 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Ayşe Yaşar

Anabilim Dalı : Orta Doğu Coğrafyası ve Jeopolitiği

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hamza Akengin

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans - Mayıs 2017

Anahtar Kelimeler : Suriye'nin Jeopolitiği, Avrasyacılık, Rusya, Akdeniz.

ÖZET

JEOPOLİTİK BAKIMDAN SURIYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

Orta Doğu'nun önemli ülkelerinden biri olan Suriye'nin diğer ülkeler ile olan ilişkilerinde en önemli rolü, bölgede sahip olduğu jeopolitik konum oynamıştır. Rusya'nın geçmişte ve günümüzde özellikle Avrasyacılık jeopolitik yaklaşımı çerçevesinde, ABD karşısındaki dengeleyicilik politikasının önemli alanlarından biri Suriye olmuştur. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında ABD'nin başını çektiği Batı Blokuna karşılık, SSCB'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden biri Suriye olmuştur. İki ülke arasındaki müttefiklik ilişkisi; askeri, ekonomi, diplomasi ve diğer alanlarda sıkı ilişkiler kurulmasını da beraberinde getirmiştir. Bugün iki ülke arasında oldukça ileri bir boyutta devam eden bu ilişkilerden Suriye ve Rusya ayrı iki ülke olarak, çeşitli kazanımlar elde etmişler ve etmektedirler. Bu çalışmanın amacı Suriye'nin jeopolitik konumu bağlamında Suriye-Rusya ilişkilerini araştırmaktır. Araştırmada literatür taraması ve doküman analizi yöntemleri kullanılmış, elde edilen veriler tarihi ve güncel olaylarla ilişkilendirilerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Suriye'nin jeopolitik konum özellikleri dikkate alınmadan geçmiş ve bugünkü iç ve dış politikasını, diğer ülkelerle olan ilişkilerini anlamlandırmak mümkün değildir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ayşe Yaşar

Field : Middle East Geography and Geopolitics

Supervisor : Professor Hamza Akengin

Degree Awarded and Date : Master, May 2017

Keywords : Geopolitic of Syria, Eurasianism, Russia, Mediterranean.

ABSTRACT

SYRIA-RUSSIA RELATIONSHIPS FROM THE VIEW OF GEOPOLITIC

In its relations with the other countries, one of the most important countries of the Middle East, Syria whose one of the most important role has been its geopolitical position in the region. In the past and present times, across the USA, Russia's balancing policies' one of the most important areas has been Syria. During and after the Cold War, corresponds to the Western Block which led by the USA, Syria has been one of the most important allies of Soviet Union in the Middle East. The relations between two countries have established close relations in the fields of military, economical, diplomacy and so on. Today, as being separate countries, from the relations which have been processing in an advanced size, Russia and Syria have obtained and still have been obtaining several earnings. The aim of this study is to search about the relations of Syria-Russia, in the context of Syria's geopolitical position. In the study, the literature and document analysis techniques have been used, the result has been tried to be obtained by associating with the history and current events with the gained data.

ÖNSÖZ

Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki en önemli mücadele alanlarından biri olan Orta Doğu bölgesi, bugün de Soğuk Savaş'ın devamı niteliğindeki bir mücadeleye ev sahipliği yapmaktadır. Orta Doğu'nun jeopolitik bakımdan en önemli ülkelerinden biri olan Suriye, bağımsız olduğu tarihlerden günümüze kadar jeopolitik konumunun önemini iyi analiz ederek iç ve dış politikasını belirlemiş ve bundan çeşitli menfaatler elde etmiştir. Özellikle Suriye'nin jeopolitik konumunun kendine sağlayacağı avantajların bilincinde olan Rusya, geçmişte ve bugün Suriye ile olan ilişkilerine özel önem vermiştir ve vermektedir. Bugün Suriye ile Rusya arasındaki ilişkilerin müttefiklikten daha ileri boyutlara varmasının birçok nedeni Suriye'nin jeopolitik konumunun öneminden kaynaklanmaktadır.

Suriye ile Rusya arasındaki ilişkilerin jeopolitik bağlamda incelendiği çalışmaların oldukça sınırlı sayıda olması, bu araştırmanın konusunun seçilmesinde etkili olan temel faktördür. Bu çalışmayı hazırlamam ve sonuçlandırmamda desteğini esirgemeyen ve görüşleriyle katkıda bulunan değerli hocam Prof. Dr. Hamza AKENGİN'e çok teşekkür ederim.

İstanbul, 2017

Ayşe YAŞAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ	VI
KISALTMALAR	VII
1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	3
1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yönetimi	3
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Konuyla İlgili Literatür Tanıtımı.....	4
2. JEOPOLİTİK KAVRAMI VE BAŞLICA JEOPOLİTİK TEORİLER	8
2.1. Jeopolitiğin Tanımı.....	8
2.2. Başlıca Jeopolitik Teoriler	11
3. BULGULAR	23
3.1. Suriye'nin Jeopolitik Konumu.....	23
3.1.1. Değişmeyen Jeopolitik Unsurlar Bakımından Suriye	23
3.1.1.1. Suriye'nin Genel Özellikleri ve Coğrafi Konumu	23
3.1.1.2. Sınırları	27
3.1.1.3. Fiziki Coğrafya Özellikleri	31
3.1.2. Değişen Jeopolitik Unsurlar Bakımından Suriye.....	34
3.1.2.1. Suriye'nin Demografik Yapısı	34
3.1.2.2. Suriye'nin Sosyo-Kültürel Yapısı.....	40
3.1.2.3. Suriye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı	43
3.1.2.4. Suriye'nin Politik Yapısı.....	48

3.1.2.4.1. Suriye'nin Siyasi Tarihi	48
3.1.2.4.2. Suriye'nin Siyasal Yapısı.....	61
3.1.2.5. Suriye'nin Askeri Yapısı.....	63
3.1.2.6. Zaman	65
3.2. Suriye'nin Jeopolitik Konumunun Rusya İle İlişkilerine Etkileri	66
3.3. Suriye-Rusya İlişkilerinin Gelişim Süreci	68
3.3.1. Bağımsızlıktan Baas İktidarına Kadar Geçen Süreçte Suriye-SSCB İlişkileri (1946-1963).....	70
3.3.2. Baas Partisi İktidarı Döneminde Suriye-SSCB İlişkileri.....	74
3.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye-Rusya İlişkileri.....	84
3.3.4. Beşşar Esed Döneminde Suriye-Rusya İlişkileri.....	88
3.3.5. Suriye İç Savaşı Döneminde Suriye-Rusya İlişkileri	92
3.4. Suriye-Rusya İlişkilerinin Dayandığı Temeller.....	98
3.4.1. Ticari Anlaşmalar	98
3.4.2. Silah Ticareti.....	100
3.4.3. Rusya'nın Suriye'deki Askeri Üsleri.....	102
3.4.4. Rusya Açısından İsrail Karşısında Suriye'nin Orta Doğu'daki Dengeleyicilik Rolü	104
3.4.5. Rusya'nın Sıcak Denizler Hedefi Çerçevesinde, Suriye'nin Jeopolitik Konumunun Önemi	106
3.4.6. Rusya'nın Suriye Üzerinden Ortadoğu'daki Varlığını Devam Ettirme ve Arttırma İsteği	108
3.4.7. Rusya'nın Ortadoğu'da ABD'ye Karşı Güç Dengesi Oluşturma Politikası.....	109
3.4.8. Suriye'nin Batı ile Olumsuz İlişkilerinin Bir Sonucu Olarak Rusya'ya Yönelmesi	112
3.4.9. Esed Rejiminin Rusya Desteğiyle Varlığını Sürdürme Politikası	115
4. SONUÇ	117
KAYNAKÇA	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Suriye'deki Rus Üsleri	18
Şekil 2: Suriye Lokasyon Haritası.....	25
Şekil 3: Suriye'nin Yüzey Şekillerini Gösterir Harita.....	31
Şekil 4: Suriye'de Dini ve Etnik Grupların Dağılımını Gösterir Harita.....	36

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
Çev.	Çeviren
Drl.	Derleyen
Ed.	Editör
EIU	Economist Intelligence Unit
Hzl.	Hazırlayan
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
Km	Kilometre
Mm	Milimetre
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
No.	Numara
NPF	Ulusal İlerici Cephe
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
Yy.	Yüzyıl

1.GİRİŞ

Jeopolitik; bir bölgenin, ülkenin veya toprak parçasının bulunduğu coğrafyanın değişen ve değişmeyen unsurlar çerçevesinde analizini yapan, küresel ve bölgesel konjonktür ile güç merkezlerini inceleyen, buna göre üzerinde çalışılan bölge ile ilgili çıkarımlar yapan ve çeşitli amaçlara ulaşmak için ne gibi yer politikaları izlemek gerektiğini ortaya koyan, siyasi coğrafyanın içinde bir alandır. Jeopolitik bu doğrultuda öncelikle, üzerinde çalışılan alanı dünya üzerindeki yeri ve konumu, şekli, küresel ve bölgesel güç merkezlerine göre konumu gibi değişmeyen unsurlarıyla birlikte; ekonomik yapı, sosyo-kültürel özellikler, siyasi ve askeri yapı gibi değişen unsurlar çerçevesinde inceleyerek mevcut durumu ortaya koyar. Bu mevcut durumu küresel ve bölgesel güç dağılımı çerçevesinde inceleyerek yer ve politika arasındaki bağlantıyı ortaya koyar. Ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda karar alıcılara, izlenilmesi gereken yol ve hareket tarzını gösterir. Tüm bunların analiz edilmesiyle geliştirilen çeşitli jeopolitik teoriler, geçmişten günümüze değin ülkelerin iç ve dış politikalarını belirlemelerinde oldukça etkili olmuştur.

Dünyanın en önemli siyasi mücadele alanlarından biri olan Orta Doğu, tarih boyunca küresel ve bölgesel güçlerin etkin olmak istedikleri bir alan olmuştur. Bu bölge özellikle coğrafi, beşeri, jeopolitik ve stratejik bakımdan sahip olduğu özelliklerle hemen hemen her dönemde, dünyada güç odağı olan veya olmak isteyen milletlerin ilgi alanı haline gelmiştir. Bu bakımdan dünya hâkimiyetini amaçlayan büyük devletlerin öncelikle bu bölgenin hâkimiyetini kazanmaya çalışması, Orta Doğu'nun jeopolitik önemini kanıtlar niteliktedir.

Orta Doğu jeopolitik açıdan incelendiğinde en önemli bölgelerinden birinin, bugün Suriye devletinin üzerinde bulunduğu alan olduğu görülecektir. Dolayısıyla Suriye, jeopolitik bakımdan bölgenin en önemli ülkelerinden biridir. Ülkenin üzerinde yer aldığı siyasal ünite bir yandan Orta Doğu bölgesinin giriş kapısı niteliği ile diğer yandan Akdeniz'e olan uzun sahil şeridi ile jeopolitik konum bakımından oldukça önemli özelliklere sahiptir. Suriye, hem kara hem kıyı devleti olarak denizden ve karadan Orta Doğu bölgesine giriş kapısı durumunda olmak gibi kritik bir pozisyon yüklenmiştir. Orta Doğu'yu derinden etkileyen birçok hareketin kaynağı olması, sahip olduğu nüfusun yapısı ve kompozisyonu, ekonomik, siyasal ve askeri yapısı ile oldukça önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Suriye, Orta Doğu ile ilgili hesaplar yapan birçok küresel ve bölgesel gücün dikkatini çekmiştir.

Orta Doğu'da etkin rol oynayan küresel güçlerden biri olan Rusya'nın iç ve dış politikasında Avrasyacılık jeopolitik yaklaşımının etkileri görülmektedir. Avrasyacılık yaklaşımı; Avrasya, Orta-Doğu, Güney Asya ve Orta Doğu'da ABD ile etkin bir şekilde mücadele ederek kısa vadede ABD'nin bu bölgelerdeki etkisini kırmayı, uzun vadede ise onu bu bölgelerden atarak Avrasya'da ve genel olarak tüm dünyada tek egemen güç olmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda bugün Rusya, Soğuk Savaş dönemindeki gibi iki kutuplu dünya sistemindeki güçlerden biri olabilmek için dünyadaki çeşitli küresel mücadele alanlarında ABD'yle rekabete girmektedir. Esasen bu durum, 1990'lı yıllar öncesinde iki kutuplu yapısıyla beliren Soğuk Savaş döneminin bir devamı veya günümüze yansımadır. Günümüzde bu küresel mücadele alanlarından en önemlisi Suriye'dir.

2010 yılında Tunus'ta başlayıp doğuya doğru ilerleyerek bölgeyi saran Arap Baharı adı verilen eylemler bir kelebek etkisi yaratmış¹ ve 2011 yılında Suriye'ye de sıçramıştır. Başlarda bu eylemleri ciddiye almayan Esed rejimi daha sonra olaylara orantısız bir şiddetle müdahale ederek sorunun gitgide büyümesine neden olmuştur. Bugün artık bir iç savaşa sahne olan Suriye, başta ABD ve Rusya olmak üzere birçok küresel ve bölgesel gücün birbirleriyle vekâlet savaşları yaptıkları bir alana dönüşmüştür.

Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında müttefikler kazanmaya çalışarak Orta Doğu'da ABD karşısında güç dengesi oluşturmaya çalışan Rusya, bugün bu politikasını Suriye üzerinden gerçekleştirmektedir. Çeşitli dönemlerde sahip olduğu jeopolitik konumu iyi analiz ederek küresel güçleri kendi iç politikasına dahil eden Suriye, bugün yine bu yola başvurmaktadır. Jeopolitik konumunun kendisine sağladığı avantajları özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca iyi bir şekilde değerlendiren Suriye, bu konumunu Rusya ile ilişkilerini devam ettirmede ve sağlamlaştırmada etkili bir şekilde kullanmaktadır. ABD ve Rusya'nın vekâlet savaşı yaptıkları bir alan haline gelen Suriye'de Esed rejimi, ülkenin jeopolitik konumunun kendisine sağladığı avantajları ve uluslararası konjonktürü iyi bir şekilde kullanarak iktidarının devamını sağlamıştır. Rusya siyasi, diplomatik ve özellikle askeri bakımdan Suriye'ye verdiği bu büyük destek ile kendisinin Orta Doğu ve Akdeniz'de var olmasını sağlayan biri deniz üssü, diğeri hava üssü olmak üzere Suriye'nin Akdeniz kıyısında iki askeri üs elde etmiştir. Fiilen de askerleri ile birlikte Suriye'ye giren Rusya, bugün artık

¹Hamza Akengin, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017, s.79.

Orta Doğu jeopolitiğinin değerlendirilmesinde mutlaka dikkate alınması gereken bir aktör haline gelmiştir. Yukarıda çizilen çerçeve içerisinde bu tezin ana problemi, Suriye ile Rusya arasındaki siyasi ilişkileri Suriye'nin jeopolitik konumu bağlamında analiz etmektir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmada jeopolitiğin ne olduğu ve klasik jeopolitik teoriler açıklanacak, Suriye'nin jeopolitik konum özellikleri ve jeopolitik bakımdan Suriye-Rusya ilişkileri incelenecektir. Bu çerçevede bu tezin amacı, Suriye ile Rusya arasındaki ilişkilerin dayandığı jeopolitik faktörleri incelemek ve iki ülke arasındaki bu ilişkileri Suriye'nin jeopolitik konumu bağlamında analiz etmeye çalışmaktır. Bu çerçevede şu sorulara cevap aranacaktır:

1. Suriye'nin jeopolitik konumu nedir?
2. Suriye'nin jeopolitik konumunun Rusya ile ilişkilerine etkileri nelerdir?
3. İki ülke ilişkilerinin gelişim süreci nasıl olmuştur?
4. Suriye-Rusya ilişkileri hangi temellere dayanmaktadır?

Bu araştırmada yukarıda belirtilen ana amaç ve ona bağlı olarak tasarlanan 4 alt soruya cevap aranarak Suriye'nin jeopolitik konumu bağlamında Suriye-Rusya ilişkileri incelenecektir.

1.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yönetimi

Bu araştırmada jeopolitik yaklaşım çerçevesinde Suriye'nin jeopolitik konumu incelenecek, Suriye'nin jeopolitik konumunun Rusya ile ilişkilerine etkileri analiz edilecek, iki ülke arasındaki ilişkilerin Suriye'nin bağımsızlığından bugüne olan seyri ele alınacak ve son olarak Suriye-Rusya ilişkileri jeopolitik bakımdan ele alınarak iki ülke arasındaki ilişkilerin dayandığı temeller analiz edilecektir. Bu araştırma literatür analizi metoduna dayandırılmış, literatür taramasından elde edilen bilgiler tarihi ve güncel olaylarla ilişkilendirilerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Suriye ile Rusya arasındaki ilişkilerin Suriye'nin jeopolitik konumu bağlamında incelendiği bu araştırma,

1. Suriye'nin jeopolitik konumunun jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurları çerçevesinde analiz edilmesi bakımından,
2. Suriye'nin bağımsızlığından itibaren SSCB ve 1991 sonrası Rusya Federasyonu olan ilişkilerinin tarihinin incelenmesi bakımından,
3. Suriye-Rusya ilişkilerinin jeopolitik analizini yapan çok az sayıdaki çalışmadan biri olması bakımından,
4. İki ülke arasındaki ilişkilerin dayandığı jeopolitik temelleri inceleyen sayılı çalışmalardan biri olması bakımından önemlidir.

1.4. Konuyla İlgili Literatür Tanıtımı

Bu araştırma bir jeopolitik ve siyasi coğrafya çalışması olduğundan dolayı öncelikli olarak genel bilgi edinmek amacıyla bu iki disiplinle ilgili kaynaklardan yararlanılmıştır. Öncelikle Akengin'in 'Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi'² adlı eseri; coğrafyanın siyaset üzerindeki etkisi, ülkenin bulunduğu lokasyonun politikasına etkisi, devletler arasındaki güç mücadelesi gibi konularda çalışmanın genel çerçevesinin çizilmesini sağlamıştır. Bu çalışmada jeopolitiğin ne olduğu, Türkiye'nin jeopolitik konumu bağlamında Suriye ve Suriye Devleti'nin ortaya çıkış süreçleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın jeopolitik biliminin ne olduğu ve başlıca jeopolitik teorilerle ilgili bilgi verildiği ilk kısmında, bu alanla ilgili klasik sayılan eserlerden yararlanılmıştır. Özellikle Mackinder'in 'Tarihin Coğrafi Kalbi'³, Huntington'ın 'Medeniyetler Çatışması'⁴, Dugin'in 'Rus Jeopolitiği-Avrasyacı Yaklaşım'⁵ isimli eserleri, bu bölümde yararlanılan önemli kaynaklardır. Bunlar arasında özellikle Dugin'in eseri, çalışmamızın konusunu oluşturan Suriye-Rusya ilişkilerinin jeopolitik bağlamda ele alınması konusunda temel çerçeveyi çizmiştir. Söz konusu eser bu çalışmada, Rusya'nın bugün dünyada mücadelesini verdiği

²Hamza Akengin, **Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi**, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017.

³Kadir Yılmaz (hzl.), **Tarihin Coğrafi Kalbi**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2013.

⁴Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz (drl.), İstanbul: Vadi Yayınları, 2017.

⁵Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Vügar İmanov (çev.), İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

ABD karşısında en büyük güç olma amacının jeopolitik temellerini ortaya koyması açısından genel bir bakış açısı çizmiştir.

Yine çalışmanın ilk kısmında jeopolitiğin tarihsel gelişimi ve gelişim sürecinde kendisine verilen farklı anlamlarla ilgili olarak Defay'ın 'Jeopolitik'⁶ isimli eserinden yararlanılmıştır. Bu eser özellikle, jeopolitiğin geçmişte ve günümüzde üstlendiği roller ve kapsamı açısından bütüncül bir bakış açısı sağlamıştır.

Tezkan'ın 'Jeopolitik Yazılar'⁷, Tezkan ve Taşar'ın 'Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye'⁸, editörlüğünü Palabıyık'ın yaptığı 'Batı'da Jeopolitik Düşünce'⁹, yine editörlüğünü Gray ve Geoffrey Sloan'ın yaptığı 'Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya'¹⁰, İlhan'ın 'Dünya Yeniden Kuruluyor'¹¹, Tarakçı'nın 'Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji'¹², Karabulut'un 'Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik'¹³, Gökmen, Anaz ve Özkan'ın (ed.) 'Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru'¹⁴ isimli eserleri, jeopolitiğin genel çerçevesinin çizilmesinde, farklı jeopolitik tanımlarının ortaya konulmasında ve jeopolitiğin hangi özellikleri kapsadığının ifade edilmesinde yararlanılan başlıca kaynaklardır.

Collelo'un editörlüğünü yaptığı 'Syria a Country Study'¹⁵ adlı eserden, Suriye'nin jeopolitik konum bakımından önem arz eden genel coğrafi ve beşeri özelliklerinin ortaya konulmasında yararlanılmıştır.

Dağ'ın 'Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü'¹⁶ adlı çalışmasından, Suriye'nin bağımsızlığından başlayarak günümüze kadar olan tarihsel geçmişinin ortaya konulmasında, ülke içi dengeler ve muhalefetin durumunun ne olduğu konusunda ve ülkenin dış dünyayla olan ilişkilerinin çerçevesinin çizilmesinde yararlanılmıştır.

⁶Alexandre Defay, **Jeopolitik**, İsmail Yerguz (çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.

⁷Yılmaz Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, İstanbul: Ülke Yayınları, 2006

⁸Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, İstanbul: Ülke Siyaset, 2013.

⁹Mustafa Serdar Palabıyık (Ed), **Batı'da Jeopolitik Düşünce**, Ankara: Orion Kitabevi, 2009.

¹⁰Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (Ed), **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003.

¹¹Suat İlhan, **Dünya Yeniden Kuruluyor**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.

¹²Nejat Tarakçı, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003

¹³Bilal Karabulut, **Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik**, Ankara: Barış Kitabevi, 2013.

¹⁴Mahmut Gökmen, Necati Anaz, Mehmet Özkan (Ed.), **Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru**, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012.

¹⁵Thomas Collelo (ed), **Syria a Country Study**, Washington D.C: United States Government Secretary of the Army, 1988.

¹⁶Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2013.

Editörlüğünü Okur ve Salık'ın yaptığı 'Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika'¹⁷ adlı eserden Suriye-Rusya ilişkilerinin tarihsel gelişimi, ülke içi nüfus yapısı ve azınlıklar arası ilişkileri, ülkenin yönetim tarzı ve rejimin yapısını, Baas rejiminin dış politika yaklaşımı ve Esed dönemindeki toplumsal muhalefet ile günümüzdeki iç savaşın yapısının aktarılmasında yararlanılmıştır.

Atlıoğlu'nun 'Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform'¹⁸ ve Mercan'ın 'Suriye: Rejim ve Dış Politika'¹⁹ adlı eserlerinden 1970'li yıllardan itibaren iktidarda bulunan Esed rejiminin özelliklerinin belirtilmesinde, Baas rejimi ile baba ve oğul Esed'in dış politika yaklaşımlarının ortaya konulmasında ve Beşşar Esed'in ülke yönetimine gelmesinden itibaren ne gibi reformist adımlar attığına ya da atmadığına dair konularda yararlanılmıştır.

Editörlüğünü Yılmaz ve Şahin'in yaptığı 'Ortadoğu Siyasetinde Suriye'²⁰ isimli eserden Hafız Esed dönemindeki dış politika yaklaşımının ortaya konulmasında, Suriye'nin ekonomik durumu ile silahlı kuvvetleriyle ilgili çeşitli bilgiler aktarılmasında yararlanılmıştır.

Van Dam'ın 'Suriye'de İktidar Mücadelesi'²¹ isimli eserinden ülkenin etnik yapısının ülke içi siyaseti nasıl etkilediği, 1963'ten beri ülkenin başında bulunan Baas rejiminin özellikle 1970 yılından sonra ülke yönetimine geçen Hafız Esed'in iç siyaseti düzenleme konusunda Nusayriliği nasıl kullandığının ortaya konulmasında yararlanılmıştır.

Arı'nın 'Geçmişten Günümüze Ortadoğu'²² isimli eserinde Suriye'nin Orta Doğu'daki yeri ve çeşitli bölgesel olaylarda oynadığı rol ile ülkenin siyasi tarihinin ortaya konulmasında; Armaoğlu'nun '20. Yüzyıl Siyasi Tarihi'²³ adlı eserinden Orta Doğu'da meydana gelip tüm bölgeyi ve dünyayı ilgilendiren çeşitli önemli olaylarda Suriye'nin oynadığı rollerin aktarılmasında yararlanılmıştır.

¹⁷Mehmet Akif Okur, Nuri Salık (ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

¹⁸Yasin Atlıoğlu, **Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007.

¹⁹M. Hüseyin Mercan, **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012.

²⁰Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin, 2004.

²¹Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

²²Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayınları, 2008.

²³Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Çalışmada yararlanılan makalelerin başlıcaları olan Ertekin'in 'Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü'²⁴, Katz,'ın 'Putin's Foreign Policy Toward Syria'²⁵, Öztürk'ün 'Çarlık'tan Federasyona: Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirilmesi'²⁶, Karabulut'un 'Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri'²⁷, Sağlam'ın 'İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası'²⁸ ve Yüce'nin 'Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri'²⁹ isimli çalışmalar özellikle araştırmanın son bölümünde Suriye-Rusya ilişkilerinin ele alınmasında, iki ülke arasındaki ilişkilerin temerküz ettiği boyutların ve dayandığı temellerin ortaya konulmasında, bu ilişkilerin jeopolitik olarak yorumlanmasında faydalanılan kaynaklar olmuştur. Yine coğrafya ile yönetim şekilleri ilişkisi, coğrafi faktörlerin iç ve dış politikaya etkileri, coğrafyayı oluşturan fiziki ve beşeri özelliklerin ülke siyasetine, jeopolitiğine ve siyasi coğrafyasına etkisi bakımından Akengin ve Gürçay'ın 'Coğrafya, Demokrasi ve Yönetim Sorunu Üzerine Bir Bölgesel Değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Örneği'³⁰ isimli makalesi bu çalışmada faydalanılan eserler arasındadır. Suriye-Rusya ilişkilerin dayandığı temellerin jeopolitik bakımdan ele alındığı son bölümde ayrıca çeşitli internet kaynakları ve haber sitelerinden de yararlanılmıştır.

²⁴Bülend Aydın Ertekin, "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü", **Bilge Strateji**, Cilt.4, Sayı.7, Güz 2012, ss.131-163.

²⁵Mark N. Katz, "Putin's Foreign Policy Toward Syria", *Middle East Review of International Affairs*. Mart 2006, Vol.10, Nu.1. <http://www.rubincenter.org/2006/03/katz-2006-03-04/#Mark> (15 Ağustos 2016).

²⁶Mustafa Öztürk, "Çarlık'tan Federasyona: Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirilmesi", **ORSAM Ortadoğu Analiz**, Cilt.5, Sayı.60, Aralık 2013, ss.52-59.

²⁷Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı.15, Güz 2007, ss.67-88.

²⁸Mühdan Sağlam, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt.68, Sayı.4, 2014, ss.211-217.

²⁹Samet Yüce, "Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri ", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı.11, Ocak 2016, ss.269-289.

³⁰Hamza Akengin ve Hatice Kübra Gürçay, "Coğrafya, Demokrasi ve Yönetim Sorunu Üzerine Bir Bölgesel Değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Örneği", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 33, (Aralık 2014), ss.19-40.

2. JEOPOLİTİK KAVRAMI VE BAŞLICA JEOPOLİTİK TEORİLER

2.1. Jeopolitiğin Tanımı

Jeopolitik kavramı Yunanca ‘geo’ ile ‘politeia’ kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Yer, yeryüzü, dünya anlamlarına gelen ‘jeo’ kelimesi ile siyaset, yol, yöntem manalarına gelen ‘politika’ teriminin kombinasyonu ile oluşan jeopolitik kavramı, üzerinde uzlaşılan genelgeçer bir tanıma sahip değildir.³¹ Bu durum, jeopolitik üzerine söz söyleyen birçok bilim adamının jeopolitik kavramı üzerinde farklı fikirlere sahip olması, farklı çıkarımlar yapması dolayısıyla farklı sonuçlara ulaşmasından ileri gelmektedir. Bundan dolayı jeopolitik kavramını anlamlandırabilmek için öncelikle jeopolitiğin farklı tanımlarına yer vermek gerekir.

Jeopolitik bir eylem ve siyaset biçimi olarak, bu kelimenin ortaya çıkışından çok daha önce uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Antikçağdan günümüze kadar imparatorluklar kuranlar, ülkeleri yönetenler, içinde yaşadıkları ortamın fiziki ve beşeri kaynaklarından kendi dönemlerinin teknolojisinin müsaade edebildiği kadarıyla yararlanmışlardır.³² Ancak jeopolitik bir disiplin olarak, 19. yüzyılın sonlarının bir ürünüdür.³³ 19. yüzyılın sonuna doğru ülkeler arasında gittikçe ateşlenen dünya üzerindeki hâkimiyet kurma ve sömürge kapma mücadelesi, paylaşılan sömürgeleri elde tutma ve bu sömürgelerden maksimum şekilde yararlanma gayreti ve isteği, coğrafya ilmine farklı bir perspektiften bakılması ihtiyacını meydana getirmiştir.³⁴ Coğrafyanın tüm bu ihtiyaçlara cevap olabilecek şekilde siyasi olarak yorumlanması ve bunun bilimsel bir disiplinin çatısı altında yapılması ihtiyacı, önemli jeopolitikçilerden biri olan Sir Halford Mackinder tarafından 1887 yılında gündeme getirilmiştir. Bu bilimsel çalışma alanını İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen 1889 yılında, kendi ülkesinin yani İsveç’in sınırları hakkında yazdığı bir makalede ‘jeopolitik’ olarak isimlendirmiştir.³⁵ Kjellen eserinde ülkesinin jeopolitiğini, yani İsveç’in diğer ülkelere nazaran konumunu, kapladığı coğrafya ve bu coğrafyanın yapısal ve coğrafi özellikleri ile

³¹Sait Yılmaz, "Jeopolitik ve Jeostrateji", http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji (10.06.2016), s.3.

³²Alexandre Defay, **Jeopolitik**, İsmail Yerguz (Çev), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005, s.13.

³³Defay, s.14.

³⁴İsmail Hakkı İşcan, "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.1, Sayı.2, (Yaz 2004), s.49.

³⁵Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, İstanbul: Ülke Siyaset, 2013, s.16.

beraber genel şeklini analiz etmiştir.³⁶ Bu bilime jeopolitik ismini veren Kjellen söz konusu bu disiplini, “Coğrafi teşekkül veya mekân içinde, ilmi olarak devletin tetkikidir. Devlet varlığının tabiat kanunları ve insanların davranışları açısından tetkik ve kıymetlendirilmesidir” olarak tanımlamıştır. Karl Haushofer ise jeopolitiği “Coğrafi bölgenin ve tarihi gelişmelerin etkisi altında değişen siyasi hayat şeklinin (yani devletin) üzerinde yaşadığı yer ile münasebetidir” olarak tanımlar. Yine Haushofer jeopolitiği, “Yeryüzü münasebetlerinin siyasi gelişmelerle olan bağlantısının ilmi” olarak da açıklamaktadır.³⁷ Daha sonraki jeopolitikçilerden olan Alexandr Dugin ise “Jeopolitik, insanlığı mekân faktörü ile karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir” şeklinde bir tanım yapmaktadır.³⁸ Nicholas Spykman jeopolitiği, “Bir memleketin güvenlik politikasının coğrafya olaylarına göre planlanmasıdır” şeklinde tanımlamaktadır.³⁹

Jeopolitik kavramının oluşturulduğu ve içinin doldurulmasına devam edildiği 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, bu bilim dalı sömürge imparatorluklarının kolonileri üzerindeki hâkimiyetlerini devam ettirmenin bir yolu olarak görülüyordu. Dolayısıyla sömürgeciliğin bilimsellik perdesi altında yapılmasında araç durumunda olan jeopolitiğe yüklenen anlam, bu dönemde olumlu değildi. Jeopolitik biliminin tüm bu sebeplerden dolayı sahip olduğu olumsuz anlam ve algılardan sıyrılarak gerçek bir araştırma alanı haline gelmesi, 20. yüzyılın son çeyreğine denk gelmektedir.⁴⁰ Günümüzde kullanılan ve uygulama alanı bulan anlamıyla jeopolitik, Sandıklı tarafından şöyle tanımlanmıştır:

*Bir milletin, milletler topluluğunun veya bir bölgenin, mevcut coğrafi platform üzerinde, değişen ve değişmeyen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını araştıran, belirleyen bir bilimdir.*⁴¹

Akengin ise jeopolitiği şu şekilde tanımlamaktadır:

³⁶Yılmaz Tezkan, **Jeopolitik Yazılar**, İstanbul: Ülke Yayınları, 2006, s.13.

³⁷Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s.14.

³⁸Alexandr Dugin, **Rus Jeopolitiği- Avrasyacı Yaklaşım** Vügar İmanov (Çev), İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s.12.

³⁹Ersoy Taşdemirci, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, No.323, (Eylül 1989), s.30.

⁴⁰Yılmaz Tezkan, **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**, İstanbul: Ülke Kitapları, 2005, s.18.

⁴¹Atilla Sandıklı, **Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar**, İstanbul: BİLGESAM, 2011, s.2. <http://www.bilgesam.org/images/dokumanlar/0-81-201404088jeopolitikveturkiye.pdf>. (12.06.2016).

*Jeopolitik; devletler veya bölgeler arasındaki stratejik ilişkiler üzerinde coğrafi konumun etkisini araştırır. Jeopolitik; yerel ve uluslararası ilişkilerde takip edilen siyaset üzerinde coğrafi konumun etkisini ifade etmek üzere kullanılan bir kavram olup, bir yere önem kazandıran fiziki coğrafya faktörleri ve beşeri faaliyetlerle ilgilenir. Ayrıca jeopolitik, bir devletin saldırgan nitelikteki genişlemesini, ekonomik ve siyasi coğrafya açısından haklı kılmaya yönelik siyasi öğretisi olarak da tanımlanmaktadır.*⁴²

Blacksell, jeopolitiğin siyasi coğrafyanın bir kolu olduğuna ve uluslararası ilişkilerde mekânın etkilerini araştırdığına işaret eder.⁴³ Jeopolitik; bir yandan genel olarak dünya coğrafyasını, coğrafi yapıyı oluşturan çeşitli unsurları incelerken; diğer yandan tüm bunların ülke, bölge ve dünya bağlamında güç ve hareket tarzı olarak kullanılmasına dair incelemeler yapar. Bugün var olan ve gelecekte olabilecek siyasi güç ve amaçlar ilişkisini; coğrafi gücü, özellikleri ve kapasiteyi esas alarak inceler. Ayrıca bu doğrultuda elde ettiği hedeflere ulaşma şart ve aşamalarını belirler. Jeopolitik; coğrafya, tarih, teknoloji, demografi, ekonomi ve siyaset bilimlerinden elde edilen verileri zamanın ruhu ve gerekleri doğrultusunda analiz eder. Jeopolitik, bu analiz sonucunda ulaştığı milli güç unsurlarının en etkin ve verimli bir şekilde değerlendirilmesini, geliştirilmesini ve kullanılmasını temin ederek milli politika ve hareket tarzlarının belirlenmesi, uluslararası siyasi faaliyetlerin bu doğrultuda yürütülmesi bilimidir.⁴⁴ Buna göre jeopolitiğin unsurları ‘Değişen Unsurlar’ ve ‘Değişmeyen Unsurlar’ olarak başlıca iki ana grup altında toplanmaktadır: Bunlardan değişmeyen unsurlar: Ülke veya bölgenin siyasi sınırları, dünya üzerindeki yeri-konumu, işgal ettiği-kapladığı alan, coğrafi ve şekilsel bütünlük, coğrafi olarak ada veya adalar, kıta, kenar ve anakara içi devleti olma durumu⁴⁵; değişen unsurlar ise sosyo-kültürel yapı, ekonomik yapı ve kapasite, politik değerler, askeri yapı ve kapasite ve zaman⁴⁶ olarak sınıflandırılır. Gerçekten de tüm bunların bir toplamı olarak ortamın-coğrafyanın üzerinde çok fazla etkili olmadığı ve belirlemediği amaçlara ulaşabilmek için ortamın-coğrafyanın çeşitli ve çok yönlü özelliklerinden yararlanmak gerekmektedir. Napoleon Bonaparte’ın “Her devlet kendi coğrafyasının siyasetini yapar” sözünde de altını çizdiği gibi, devletin belirli bir dönemde sahip olduğu kendi-ben tasarımı ve bu dönemde faydalandığı insani, ekonomik, siyasi, askeri ve benzeri

⁴² Akengin, *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, s. 7.

⁴³ Mark Blacksell, **Political Geography**, London and New York: Routledge, 2006, s.136.

⁴⁴ Sandıklı, s.1-2.

⁴⁵ Suat İlhan, **Dünya Yeniden Kuruluyor**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999, s.20-21

⁴⁶ İlhan, *Dünya Yeniden Kuruluyor*, s.21-22.

araçlar olması gerekir ki⁴⁷ tüm bunlar jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarının toplamıdır.

Jeopolitiğin klasik jeopolitik tanımları dışında pratik jeopolitik, formal jeopolitik ve popüler jeopolitik olarak tanımlarını yapmak da mümkündür. Aslında bunlar jeopolitik bilgisinin farklı üretim şekillerini ifade etmektedir. Örneğin formal jeopolitik akademisyenlerin, düşünce kuruluşlarının, yorumcuların ürettiği jeopolitik bilgisini ve devlete sundukları jeopolitiksel politikaları inceler. Bu şekilde üretilen bilgi klasik jeopolitik bilgisinden bağımsız değildir ve mevcut entelektüel geleneklere başvurarak üretilir. Sivil toplum ve think-tank kuruluşlarının yayınladıkları raporlar, ürettikleri analizler bu gruba girer. Pratik jeopolitik ise siyasi karar alıcılar, politikacılar, dışişleri mensuplarının faaliyetlerini ve günlük politikaya dair eylemlerini kapsar. Popüler jeopolitik ise başta medya olmak üzere popüler kültüre ait tüm yapıların, yayınların ve diğer kültürel materyallerin, insanların çevrelerinde meydana gelen olayları ve buldukları coğrafyayı zihinlerinde algılamalarına ve anlamlandırmalarına nasıl etki ettiğini inceler. Burada filmler, romanlar, internet, görsel, yazılı ve sözlü medyanın ürettiği her türden materyal hatta müzik dahi belirli türden jeopolitik bilgi üreterek muhatap olduğu insanların zihin dünyalarını şekillendirmektedir. Bundan dolayı bu saydıklarımızın tümü, popüler jeopolitiğin inceleme alanına girer.⁴⁸

2.2. Başlıca Jeopolitik Teoriler

Jeopolitik yaklaşım çerçevesinde yasaların, bilgilerin ve kuralların sistemli bir şekilde bir bağlam etrafında bağdaştırılması ve düzenlenmesiyle, çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır. Jeopolitiğin konusunun, ilgi ve çalışma alanının, uygulamadaki etkililiğinin anlaşılabilmesi için bu alanda çalışma yapmış düşünürlerin tanınması ve geliştirdikleri teorilerin/görüşlerin incelenmesi gerekir.⁴⁹ İncelenecek bu jeopolitik görüşlerin/teorilerin ortaya çıkmasının başlıca sebebi; devletlerarası siyasi ortamın ve yapının nasıl şekillendiği, bunda hangi

⁴⁷Defay, s.13.

⁴⁸Necati Anaz, "Siyasi Coğrafyada Yeni eğilimler ve Popüler Jeopolitik", Mahmut Gökmen, Necati Anaz, Mehmet Özkan (Ed.), **Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru** (17-38), İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012, s 26.

⁴⁹İşcan, s.59.

dinamiklerin etkisinin olduğu, bu durumun değiştirilebilmesi için neler yapılması gerektiğini açıklamaya ve anlamaya olan ihtiyaçtır.⁵⁰

Bu teorilerden biri ve en tanınmış olan Kara Hâkimiyet Teorisi; İngiliz siyasetçi, öğretim üyesi ve coğrafyacı Halford Mackinder tarafından geliştirilmiştir. Kara Hâkimiyet Teorisinde Mackinder, Rusya Avrupası (Doğu Avrupa-Batı Rusya) ve Orta Asya'ya hâkim olan gücün, dünyaya hâkim olabileceğini ifade etmiştir.⁵¹ Mackinder'in çalışmasının ana temasını oluşturan 'Mihver Bölge' coğrafi olarak; Avrupa, Asya ve Afrika'yı içine alan, etrafı okyanuslar ve buzullarla çevrili bölgenin ana bölgesi yani merkezidir. Dünya Adası(world island) olarak da adlandırılan bu bölge Türkçeye 'Kalpgâh' olarak çevrilen bölgedir (heartland).⁵² Buna göre Mackinder, Kalpgâh olarak adlandırılan bölgeyi yönetenin Dünya Adası'na hükmedeceği ve Dünya Adası'na hükmedenin dünyaya hükmedeceği tezini savunur. 25 Ocak 1904'te düzenlenen bir konferansta H. Mackinder düşüncelerini daha net bir biçimde açıklamıştır "*Asya tarihin eksenidir. Modern teknolojiyle, özellikle demiryolu teknolojisiyle tarihi denetleyecek, dünyaya egemen olacaktır.*" H. Mackinder bir İngiliz siyasetçi olarak, Alman teknolojisi ve ekonomisinin Rus İmparatorluğu'nun doğal ve beşeri kaynaklarıyla bir araya gelerek oluşturacağı bir Alman-Rus ittifakının kurulmasından ve bu ikili ittifakın İngiliz egemenliğine son vermesinden korkmaktadır.⁵³

Mackinder'in Kara Hâkimiyet kuramının merkezindeki büyük güç ya da dünyaya hükmeden gücün ortaya çıkışı, yeni teknolojiye sahipliğin doğurduğu politik sonuçlarla belirli coğrafi modelleri bir araya getiren bir düşünce ve yaklaşım tarzına sahip olmasından ileri gelir. Bu iki gücün birleşimi ile Mackinder, teknolojiye dayanan bir değişimin Avrasya anakarasının kenar kuşak olarak adlandırılan kısmında bulunan devletler için ne kadar derin ve önemli politik sonuçlar doğuracağı ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:⁵⁴

Güç dengesinin eksen devlet lehine alt üst olması sonucunda bu devletin Avrasya'nın kıyıda bulunan topraklarına doğru genişlemesi, yine bu devletin donanma

⁵⁰Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, İstanbul: Ülke Kitapları, 2002, s.185-198. Aktaran: Nejat Tarakçı, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003, s.166.

⁵¹Suat İlhan, "Jeopolitik Kavramı ve Unsurları", **Avrasya Dosyası**, Cilt: 8. Sayı.4, (Kış 2002), s.320.

⁵²Suat Taşkesen, "Dünyanın Kalbini Arayan Adam: Halford John Mackinder", Mustafa Serdar Palabıyık(Ed.), **Batı'da Jeopolitik Düşünce** (55-76), Ankara: Orion Kitabevi, 2009, s.60.

⁵³Defay, s. 19.

⁵⁴Geoffrey Sloan, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgâh Kuramı" Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (Ed.), **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, s.26.

*kurmak için kıtaya ait çok geniş kaynakları kullanmasına imkân verecektir ve o zaman dünya imparatorluğu ortaya çıkacaktır.*⁵⁵

Mackinder, Kara Hâkimiyeti Teorisinin çekirdeğini ana hatlarıyla oluşturan 1904 tarihli bu görüşlerine 1919 yılında önemli değişiklikler getirmiştir. 1919 yılında Mackinder, Kalpgâh adını verdiği bölgenin sınırlarını genişletmiştir⁵⁶. Buna göre:

*Kalpgâh stratejik amaçlardan dolayı Baltık Denizini, gidişe gelişe elverişli Orta ve Aşağı Tuna'yı, Karadeniz'i, Küçük Asya'yı, Ermenistan'ı, İran'ı, Tibet'i ve Moğolistan'ı kapsar. Bu yüzden Kalpgâh'ın içinde Rusya'ya ilaveten Brandenburg-Prusya ve Avusturya-Macaristan da bulunuyordu. Tarihte görülen süvari güçlerine sahip olmayan askeri güce dayanan büyük bir üçlü. Kalpgâh, çağın koşullarında deniz gücüyle ulaşım imkân tanımayan bölgedir.*⁵⁷

Mackinder'in 1919 yılında kuramında yaptığı değişikliklerden bir diğeri yani ikincisi, coğrafi ve tarihi gerçeklikten kaynaklanması dolayısıyla ulaşım ve silah teknolojisinde meydana gelen değişimlerin Kalpgâh üzerinde meydana getireceği stratejik etkiye dayanıyordu.⁵⁸

H. J. Mackinder'in Kara Hâkimiyeti Teorisi olarak genel bir başlık altında toplanan bu jeopolitik tezi, İngiltere'nin dünyadaki emperyal egemenliğinin devamının sağlanması ve Avrupa'daki olası bir karasal gücün bu egemenliği tehdit etmesinin önüne geçilmesi gibi siyasi amaçlar üzerine bina edilmiştir. Buna rağmen, yüz seneyi aşkın bir zamandır yani 21. yüzyılın başlarına kadar olan süre boyunca önemini sürdürebilmeyi başarmıştır.⁵⁹ Kara Hâkimiyet Teorisinde Orta Doğu 'İç Hilal', yani Kalpgâh'ı çevreleyen stratejik bölgenin içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Kalpgâh'ı hâkimiyet altına almak isteyen güçler, öncelikle Orta Doğu'nun da içinde bulunduğu İç Hilal kuşağını ele geçirmek zorundadır. Aynı şekilde bugün Kalpgâh olarak adlandırılan bölgeyi elinde tutan Rusya, İç Hilal

⁵⁵H. J. Mackinder, "The Geographical Pivot of History", **Geographical Journal**, Vol.23, Nu.4, (Nisan, 1904), s.436. Aktaran: Geoffrey Sloan, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgâh Kuramı", Colin S. Gray ve Geoffrey Sloan (Ed.), **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Çeviren: Tuğrul Karabacak, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, s.26.

⁵⁶Sloan, s.31.

⁵⁷H. J. Mackinder, **Democratik Ideals and Reality: A Study in the Politics Of Reconstruction**, Suffolk: Penguin Books, 1944, s.86. Aktaran: Geoffrey Sloan, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgâh Kuramı", Colin S. Gray-Geoffrey Sloan (Ed.), **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, s.31.

⁵⁸Sloan, s.31.

⁵⁹Tezkan, *Jeopolitik Yazılar*, s.13-14.

kuşağında da etkili olmak zorundadır. Rusya'nın Orta Doğu, Suriye ve Akdeniz'de etkinlik kurma siyasetinin nedenlerinden biri de budur.

Mackinder'in jeopolitik teorisine birçok eleştiri yöneltilmiştir. Yöneltilen kapsamlı eleştirilerden biri de Nicholas J. Spykman'a aittir. Nicholas Spykman, 'Dünya Siyasetinde Amerika'nın Stratejisi, ABD ve Güç Dengesi' isimli çalışmasında; ülkeler arasındaki güç politikaları ve mücadeleleri, bu politikalarda ABD'nin konumu ve dünya coğrafyasının özelliklerinin ABD'nin stratejisine olan etkileri gibi konuları analiz etmiştir. Spykman bu incelemesinde, dünya coğrafyasını jeopolitik düzlemde yorumlamış ve o sırada cereyan etmekte olan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem için Amerikalı devlet adamlarına ve siyaset yapıcılara yol göstermiştir. Spykman'ın ölümü sonrası 'Barışın Coğrafyası' isimli bu eseri arkadaşları tarafından derlenip yayımlanmıştır. Spykman'ın bu eserinde ileri sürdüğü Kenar Kuşak Teorisi, ABD'nin savaş sonrası dönemdeki siyasetinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.⁶⁰

Spykman'ın Mackinder'e getirdiği başlıca eleştiriler şunlardır: Öncelikle Spykman, Mackinder'in Avrasya ile ilgili jeopolitik görüşlerinin Avrasya kıtasını tam olarak değerlendirebilmek için incelenmesi gerektiğini savunur. Mackinder'in görüşlerini inceledikten sonra Avrasya'daki merkezi kıtasal düzlüğün Kalpgâh olarak isimlendirilmesine devam edilebileceğini ifade etmiş fakat Mackinder'in İç Hilal olarak tanımladığı bölgenin 'Kenar Kuşak' (Rimland) olarak isimlendirilmesinin daha uygun olacağını ileri sürmüştür. Spykman, Kenar Kuşak/Rimland diye isimlendirdiği bölgenin Batı Avrupa ülkeleri, Balkanlar, Türkiye, Suriye, İran, Irak, Afganistan, Hindistan ve Çin'in kuzey kısımları, Mançurya, Kore ve Lena nehrinin doğusunu kapsadığını söylemiştir.⁶¹ Ayrıca Spykman, Mackinder'in Kalpgâh'a verdiği öneme de eleştiri getirmiştir. Aslında Rus ekonomisinin gerçek verilerinin, Kalpgâh olarak adlandırılan bölgenin coğrafyasının, dünya ulaşımının, ekonomisinin ve güç potansiyelinin merkezi olduğunu ve olacağını göstermediğini ileri sürmektedir. Örneğin Spykman, Kalpgâh olarak tanımlanan bölgeyi iklim şartları bakımından incelemiş ve tarımsal teknolojide olağanüstü bir devrim olmadığı sürece Rusya'nın en verimli tarımsal alanlarının Kalpgâh olarak ifade edilen bölge değil, Batı Rusya ovaları olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca endüstri için çok önemli olan kömür, demir, petrol ve hidro-

⁶⁰Tezkan, *Jeopolitik Yazılar*, s.19.

⁶¹Tezkan, *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*, s.41.

enerji gibi madenler ve enerji kaynaklarının büyük bir kısmının Ural Dağları'nın batısında toplandığını ifade etmiştir. Tüm bu argümanlardan hareketle Spykman, Mackinder tarafından Kalpgâh olarak adlandırılan bölgenin gerçekte düşük potansiyele sahip bir bölge olduğunu ileri sürmüştür.⁶² Yine Spykman dünya hâkimiyetinin, Mackinder tarafından Kalpgâh olarak adlandırılan bölgeyi çeviren, kaynak ve imkânlarının daha geniş olduğunu söylediği kenar kuşağa hâkimiyet ile sağlanabileceğini savunur.⁶³ Her kim kenar kuşağın hâkimi olursa Avrasya'ya hâkim olur; kim Avrasya'ya hâkim olursa dünyanın kaderini kontrol eder yani dünyaya hâkim olur jeopolitik tezini savunmaktadır.⁶⁴

Orta Doğu, Spyman'ın Kenar Kuşak olarak adlandırdığı bölgenin içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla dünya hâkimiyetinin sağlanması için hâkim olunması gereken bölgelerden biri de Orta Doğu'dur. Dolayısıyla bölgede etkili olmak isteyen güçlerden biri olan Rusya'nın buradaki faaliyetleri, Kenar Kuşak Hâkimiyet teorisinde karşılık bulmaktadır. Orta Doğu'da etkili güçlerden biri olma ve Akdeniz'e ulaşarak buradaki varlığını devam ettirme amaçları Rusya'nın, Suriye siyasetinin temel dayanaklarındandır.

Klasik jeopolitik teorilerden biri olarak görülen Deniz Hâkimiyet Kuramı, ABD'li Deniz Albay Alfred Mahan (1840-1914) tarafından geliştirilmiştir. Alfred Mahan, dünya hâkimiyetine giden yolun denizlere hâkimiyetten geçtiği görüşündedir. Dünyanın büyük bir kısmı denizlerle kaplıdır ve Mahan'a göre denizlerde geniş bir serbestlik ve hareket alanı bulunmaktadır. Bu sebeplerden ötürü teorisini, dünya hâkimiyeti ancak deniz yollarını ellerinde bulunduran ve ellerinde tutanların olacaktır şeklinde formüle etmektedir.⁶⁵ Mahan'a göre denizlere hâkim olan bir ülke, karada askeri olarak üstün olan bir ülkeyi yenebilecektir. Tüm bu fikirlerden hareketle Mahan'ın jeopolitik tezi, dünyadaki mevcut siyasi düzen içinde nüfuz sahibi olmanın ön koşulunun deniz hâkimiyeti olduğu şeklinde formüle edilebilir.⁶⁶

⁶²Tezkan, *Jeopolitik Yazılar*, s.23.

⁶³İlhan, *Dünya Yeniden Kuruluyor*, s.23.

⁶⁴Tezkan, *Jeopolitik Yazılar*, s.23.

⁶⁵Nejat Tarakçı, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003, s 66-68.

⁶⁶Jon Sumida, "Alfred Thayer Mahan, Jeopolitisyen", Colin S. Gray- Geoffrey Sloan (Ed.) **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Tuğrul Karabacak (Çev.), Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003, s. 47.

Mahan, Rusya'nın temsil ettiği kara gücünün ABD'nin temsil ettiği deniz gücüne üstün gelmesini engellemenin yolunun, etrafının çevrilerek kısıtlanması olduğu fikrini savunmuştur.⁶⁷

Deniz hâkimiyeti teorisi çerçevesinde Suriye ile Rusya arasındaki ilişkilerin önemli bir boyutunu da Akdeniz teşkil etmektedir. Özellikle Rusya'nın yüzyıllar süren Akdeniz'e ulaşma çabaları, günümüz Suriye siyasetinde de ön plana çıkmaktadır. Bugün Rusya, Suriye ile sürdürdüğü sıkı müttefiklik ilişkisi ve Esed rejimine verdiği büyük destek sayesinde biri Tartus'daki deniz üssü, diğeri Lazkiye'deki hava üssü olmak üzere Akdeniz kıyısında iki stratejik üs edinmiştir. Ayrıca Akdeniz'de gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile ilişki kurma çabaları, Rusya'nın Akdeniz'de etkinliğini artırma siyasetinin diğer yansımalarıdır.

Bir başka teori olan Hava Hâkimiyet Teorisi'nin geliştirilmesini sağlayan düşünürler: Giulio Douhet, William Mitchell ve Hausy Scitaklian'dır. Hava Hakimiyyet Teorisinin temellerini atan kişi Hausy Scitaklian'dır. Hava gücünün üzerine temellendirilen jeopolitik görüşü oldukça etkili şekilde savunan kişilerden biri de Binbaşı Alexander P. De Seversky olmuştur. Seversky 1894 yılında Rusya'da doğmuştur. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus donanmasında görev yaptığı bilinmektedir.⁶⁸

Seversky, kara ve deniz gücünün tek başına yeterli olmayacağı ve bunların hava gücüne bağımlı olduğu görüşünü savunmuştur. ABD'nin dünyada etkili bir hava üstünlüğü geliştirmesinde ısrar etmiştir.⁶⁹ Hava gücünün II. Dünya Savaşı'nın seyri ve sonuçları üzerindeki büyük etkisi, aynı yıllarda ileri sürülen Hava Hâkimiyet Teorisi'nin dayanak noktasını teşkil etmiştir.⁷⁰ Seversky, ABD ve SSCB'nin yoğun sanayi bölgelerini merkez alarak dünyayı iki büyük hava gücü sahasına bölmüştür. Bu alanları 'Karar Alanı' olarak adlandırmış ve iki büyük Karar Alanı olarak Kuzeydoğu Avrasya ve Kuzey Amerika'yı belirlemiştir. Bu Karar Alanları'nda, ABD ve SSCB'nin birbirleriyle eşit güçlere sahip olduğunu belirtmiştir. ABD ve SSCB'nin hayati öneme sahip yoğun sanayi bölgelerinin, bombardıman uçakları vasıtasıyla birbirlerinin saldırabileceği mesafede bulunduğunu ileri

⁶⁷Tarakçı, *Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji*, s.73.

⁶⁸Phillip S. Meilinger, "Alexander P. De Seversky", *Air&Space Power Journal*, Vol.16, Nu.4, (Winter 2002), s.8. Aktaran: Bilal Karabulut, *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Ankara: Barış Kitabevi, 2013, s.56.

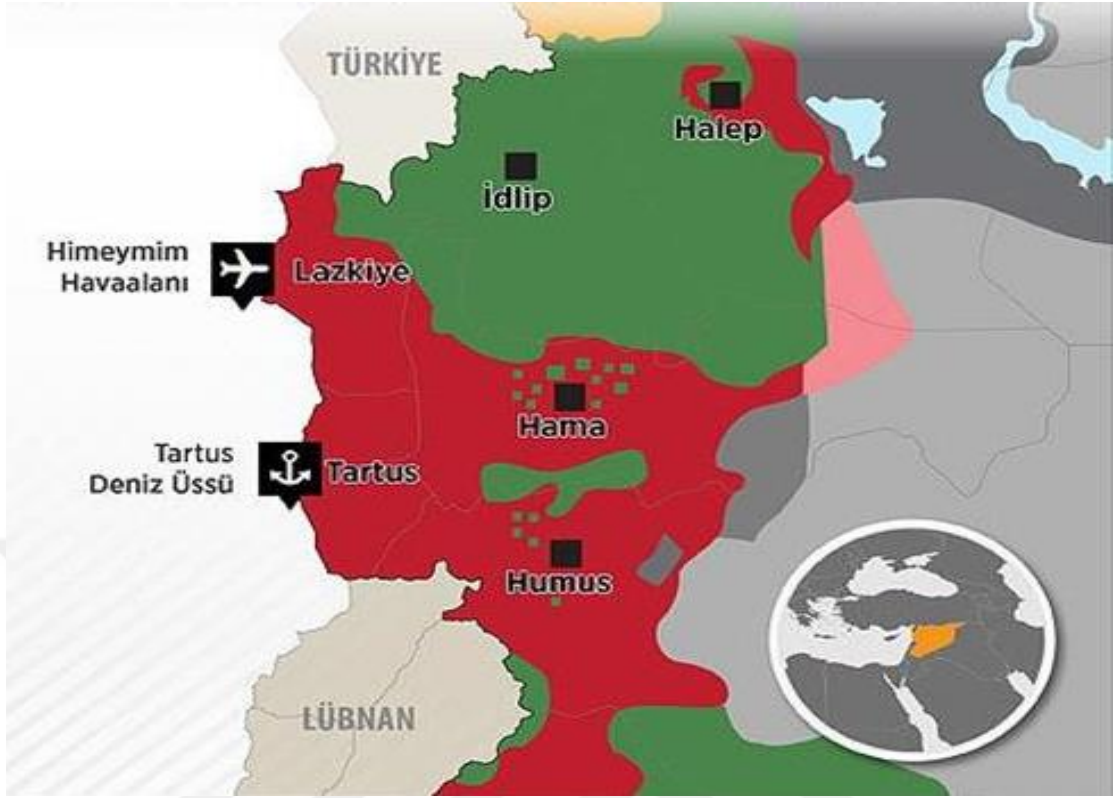
⁶⁹Martin Ira Glassner, *Political Geography*: John Wiley&Sons Inc: USA, 1996, s.11. Aktaran: Bilal Karabulut, *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*, Ankara: Barış Kitabevi, 2013, s.57.

⁷⁰İşcan, s.66.

sürmüştür. Seversky, ABD'nin savunmasını dünyanın batı yarıküresinden başlatması ve deniz aşırı bölgelerdeki üslerini kapatması gerektiğini ileri sürüyordu. Buna ek olarak ABD'nin küçük ve önemsiz savaşlardan uzak durması gerektiğini savunuyordu. Bunun nedenini ise bu küçük savaşların ülkenin gücünün boş yere harcanmasına yol açacağı şeklinde ifade ediyordu. Seversky, ABD ve SSCB'nin coğrafi olarak aslında ne kadar yakın olduğu farkındalığını oluşturmak için Kuzey Kutbu'nu merkeze alan bir harita kullanmıştır. Bu harita kendisinin 'Karar Alanı' olarak isimlendirdiği ABD ve SSCB'nin hava gücü alanlarının, Kuzey Kutbuna denk gelen bölge üzerinde üst üste geldiğini göstermekteydi. Soğuk Savaş döneminde, dünyanın yeni yeni farkına varılan bu görüntüsünün ve Seversky'nin görüş ve tavsiyelerinin tesiriyle Kanada ve ABD, SSCB'nin Kuzey Kutbu üzerinden olası bir saldırısı ihtimali üzerinde durmuştur. Bu tarzda bir saldırıya karşı Kuzey Amerika'yı en etkili şekilde ve en kısa yoldan korumak amacıyla bu iki ülke, oldukça büyük harcamalar yaparak kurduğu üç radar istasyonuna ilaveten Alaska-Kanada arasında hava üsleri inşa etmişlerdir.⁷¹

Bugün Rusya; Orta Doğu, Akdeniz ve Suriye'deki varlığını bir yandan da hava hâkimiyeti ile pekiştirmeye çalışmaktadır. Özellikle 2015 yılında Suriye'ye fiilen giren Rusya, Lazkiye'deki Hmeymim hava üssüne yerleşmiş ve Suriye'deki, dolayısıyla Orta Doğu'daki ilk hava üssünü elde etmiştir. Bu gelişme ile birlikte Rusya, Soğuk Savaş döneminde Suriye'de elde ettiği Tartus deniz üssü yanında bir de Lazkiye'de hava üssü elde etmiştir. Üsse yerleştirdiği çeşitli füze sistemleri ile buradaki varlığını pekiştiren Rusya, bölgedeki varlığını bir adım öteye taşımıştır. Rusya'nın ABD ile girdiği güç mücadelesinin önemli alanlarından biri olan Suriye, Rusya'ya verdiği bu hava üssü ile Orta Doğu'da ve Akdeniz'de Rus etkisinin artmasını sağlamıştır.

⁷¹Martin Ira Glassner, **Political Geography**, John Wiley&Sons Inc:USA, 1996, s.11. Aktaran: Bilal Karabulut, **Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik**, Ankara: Barış Kitabevi, 2013, s.57-58.

Şekil 1: Suriye'deki Rus Üsleri

Kaynak: Sinan Polat, "Rusya'nın Akdeniz'deki tek askeri üssü Suriye'de", 2 Şubat 2015, <http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-akdenizdeki-tek-askeri-ussu-suriyede/396367>. (20 Mayıs 2017).

Bir diğer teori olan Tarihin Sonu Teorisi, Francis Fukuyama tarafından 1989 yılında ortaya konmuştur. 'The National Interest' dergisinde yazdığı 'Tarihin Sonu mu?' başlıklı makalesinde Fukuyama, hükümet sistemi olarak 'insanlığın ideolojik evriminin son noktası' olarak nitelendirdiği liberal demokrasinin meşruluğu konusunda son yıllarda dünya çapında büyük ölçüde bir mutabakatın oluştuğunu ve monarşi, faşizm, komünizm gibi alternatif egemenlik biçimlerinin liberal demokrasi karşısında yenik düştüğünü ileri sürmüştür. Fukuyama'nın görüşlerini formüle etmek gerekirse; liberal demokrasi 'tarihin sonu' dur. Liberal demokrasi öncesi tüm yönetim biçimleri, büyük noksanlıklar ve akıl dışı özelliklere sahiptir ve bu özellikler sonunda kendi çöküşlerine neden olmaktadır. Liberal demokrasi ise bu tür iç çelişkiler ve eksikliklerden uzaktır. Dolayısıyla istikrarlı bir liberal demokrasi biçiminin hiçbir düzenlemeye ihtiyacı yoktur.⁷²

⁷²Francis Fukuyama, **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Zülfü Dieleli (Çev.), İstanbul: Simavi Yayınları, 1993, s.9. Aktaran: Bilal Karabulut, **Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik**, Ankara: Barış Kitabevi, 2013, s.64.

Fukuyama'nın küreselleşme süreci ile ilgili görüşleri incelendiğinde, küreselleşmenin dolaylı bir şekilde Amerikanlaşmak olarak tanımladığı anlaşılmaktadır. Ona göre Amerika, dünyada liberal demokrasinin uygulandığı en gelişmiş kapitalist toplumdur. Piyasa güçlerinin küreselleşmeye ivme kazandırdığı gerçeğinden hareketle küreselleşme ile beraber Amerikanlaşmanın kaçınılmaz bir durum olduğunu savunmuştur.⁷³

1990'lardan itibaren kültürler ve medeniyetler arasındaki farklılığı coğrafi konum ve jeopolitik yaklaşım temelinde ele alan iki yaklaşım olduğu görülmektedir: Atlantikçilik ve Avrasyacılık. Bunlardan Atlantikçilik; deniz medeniyetini, sürekli hareketi, çağdaşlığı, çözülmeyi, kaosu, sermayeyi, demokrasiyi temsil ederken; Avrasyacılık, kara medeniyetini, tutarlılığı, tutuculuğu, düzeni, geleneği, hiyerarşiyi, etik değerleri ve emeği temsil etmektedir.⁷⁴ Bugün Avrasyacılığı Rusya temsil ederken, Atlantikçiliği ise ABD'nin başını çektiği Batı bloğu temsil etmektedir.

Samuel P. Huntington, Atlantikçi jeopolitik anlayışın önemli temsilcilerinden biridir. 1990'lı yılların başından itibaren SSCB'nin dünya politik sahnesinden yavaş yavaş çekilmesi ile yeni dünyanın yeniden düzenlenmesi ile ilgili ortaya atılan jeopolitik görüşlerden biri ABD'li siyaset bilimci Samuel P. Huntington'a olan 'Medeniyetler Çatışması' tezidir.⁷⁵ Huntington, 'Medeniyetler Çatışması mı?' isimli eserinde, dünya siyasetinin Soğuk Savaş sonrasında yeni bir dönemin içine girdiğini ve bu yeni dönemin 'Tarihin Sonu' olarak adlandırılabilirliğini belirtmiştir. Huntington'a göre, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki yeni dünyada çatışmaların temel kaynağı kültürel olacaktır.⁷⁶

Huntington, medeniyet kimliğinin gelecekte giderek daha fazla önem kazanacağını ve bu önem neticesinde dünyanın başlıca yedi ya da sekiz medeniyet arasındaki karşılıklı etkileşimle şekilleneceğini ileri sürmüştür. Bu medeniyetler Batı, Japon, Hint, Konfüçyüs, Latin Amerika, İslam, Slav-Ortodoks ve Afrika medeniyetleridir. Gelecekte en büyük mücadeleler, söz konusu medeniyetleri birbirlerinden ayıran kültürel fay hatları-kırıklıkları

⁷³*Economic Globalization: An Interview with Dr. Francis Fukuyama*, <http://www.baobabconnections.org/artikel.php?id=223> (Ocak 2009). Aktaran: Batu Barkut, "Tarihin Sonunda Jeopolitik Francis Fukuyama", Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.), **Batı'da Jeopolitik Düşünce** (201-216), Ankara: Orion Kitabevi, 2009, s.216.

⁷⁴Alexander Dugin, "The Paradigm of End", http://www.utenti.lycoit/ArchivEurasia/DUGIN_pdf_eng.html. Aktaran: Ruhsar Müderrisoğlu, "Ukrayna'nın Jeopolitik Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004), s.13.

⁷⁵Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, İstanbul: Ülke Kitapları, 2002, s.167-175. Aktaran: Nejat Tarakçı, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003, s.160.

⁷⁶Hatice Akkaya, "Çatışan Medeniyetler: Samuel Phillips Huntington", Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.), **Batı'da Jeopolitik Düşünce** (181-200), Ankara: Orion Kitabevi, 2009, s.182.

arasında meydana gelecektir. Gelecekte dünya politikasının temel eksenini, Kishore Mahbubani'nin ifadesiyle 'Batı ile geriye kalanlar' (The West and The Rest) arasında olacaktır. Böyle bir mücadele aynı zamanda Batı dışındaki medeniyetlerin, Batılı güç ve değerlere karşı verdiği mücadeleler biçiminde olacaktır.⁷⁷

Huntington, medeniyetler çatışmasının mikro ve makro olmak üzere iki düzeyde cereyan ettiğini ya da edeceğini savunmaktadır. Mikro düzeydeki çatışma ile medeniyetler arasında bulunan fay hatları-kırıklıkları çevresindeki komşu grupların toprak için birbirleriyle girdikleri mücadeleleri ifade etmektedir. Makro düzeydeki çatışma ile farklı medeniyetlerin oluşturduğu ve temsil ettiği devletlerin; askeri güç, ekonomik güç ve uluslararası kuruluşların kontrolünü ellerinde bulundurabilmek için yaptıkları mücadeleyi ifade eder.⁷⁸

Huntington'a göre, mikro düzeyde en önemli fay kırıklıkları İslam ile Ortodoks, Afrikalı, Hindu ve Batılı Hristiyan komşuları arasındadır. Makro düzeyde ise en belirgin bölünme ve çatışma yaratan fay kırıklıkları Müslüman ve Asyalı toplumlar ile Batı ve diğerleri arasındadır. Bu düşünce sisteminden hareketle Huntington, gelecekte en tehlikeli ve büyük çatışmaların muhtemelen İslam'ın hoşgörüsüzlüğü, Batı'nın kibri ve Çinlilerin aşırı iddialığı ve inatçılığı sebebiyle ortaya çıkan mücadeleden kaynaklanacağını ileri sürmüştür.⁷⁹

Yukarıda bahsedilen 1990'lardan sonra ortaya çıkan iki yaklaşımdan bir diğeri olan Avrasyacılık, yeni bir yaklaşım ve kavram değildir. Avrasyacılık genel olarak, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Bolşevik İhtilali'nden kaçan Nikolay Trubetskoy, Georgiy Florovski, Peter Savitskiy, Georgiy Vernadskiy gibi Rus aydın ve seçkinleri arasında taraftar bulmuş bir Rus milli jeopolitik görüşü olarak tanımlanabilir.⁸⁰ Avrasyacılık fikrinin son dönemdeki en önemli savunucularından biri Rus siyaset bilimci Aleksandr Gelevich Dugin'dir. Dugin Avrasyacılık jeopolitik teorisini temellendirirken Mackinder'in 'Heartland' tanımını doğru bulduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

⁷⁷Samuel S. Huntington, "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz (Dr.), İstanbul: Vadi Yayınları, 2017, s.25-43.

⁷⁸Akkaya, s.188.

⁷⁹Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, İstanbul: Ülke Kitapları, 2002, s.167-175. Aktaran: Nejat Tarakçı, **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003, s.162-163.

⁸⁰Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, s.187-198.

Mackinder, Rusya'yı, 'tarihin coğrafi eksenini' olarak isimlendirmiştir ki bu tamamen doğrudur. Çünkü gerçekten Rus halkı, kara kütlelerinin tam ortasında bulunan tüm kıta içi Avrasya mekânlarının medeniyet bağlamında özümsemesi eğilimini geleneksel olarak taşımıştır. Buradan, Rusların stratejik menfaatlerinin Kuzey-Doğu Avrasya enginliklerinden ayrılamaz olduğunu çıkarmak mümkündür. İşte Rusya'nın (=Rus halkının) gerçek jeopolitik perspektifinin belirlenmesindeki temel prensip bundan ibarettir.⁸¹

Dugin, Rusya'nın ne Batı ne de Doğu olarak tanımlanabileceğini söylemekte, özel üçüncü bir yön olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda Rusya'nın bağımsızlığının tüm kıtanın bağımsızlığı ile özdeş olduğu fikrinden hareketle, Rusya'nın Avrasyacı bir bakış açısı temelinde Avrasya anakarasında lider sorumluluğu alması gerektiğini savunmaktadır.⁸² Bu bakış açısı doğrultusunda Rusya'nın politikalarını bu yönde geliştirmesi gerektiğini söyleyerek Avrasyacılık düşüncesini neo-emperyal bir ideoloji olarak ifade etmektedir. Avrasyacılık düşüncesi, ABD'nin 'Rusya'yı ve tüm dünyayı Amerikanlaştırmak' amacıyla olduğunu belirtmekte ve dolayısıyla ABD'yi en büyük düşman olarak konumlandırmaktadır. Bu düşmana karşı Rusya'nın liderliğinde anti-Atlantikçi bir Avrasya birliği kurularak, Batı karşısında bir jeopolitik birim olarak Avrasya'nın ve Rusya'nın dünyadaki konumu güvence altına alınmalıdır. Özellikle 'Moskova-Tahran-Delhi-Pekin' stratejik ve jeopolitik ittifakları kurulmaya çalışılarak ABD'nin ve müttefiklerinin özelde Avrasya, genelde tüm dünya üzerindeki etkilerinin azaltılması gerektiği, aksi halde Avrasya ve Rusya'nın işgal edileceği görüşünü savunmaktadır.⁸³

Dugin, yukarıda sayılan tüm bu Amerikan etki ve egemenliğinden kurtulmanın ve Atlantikçi ideolojiyi tüm dünyada etkisiz kılmamanın yolunun, başını Rusya'nın çektiği bir 'Avrasya İmparatorluğu' kurmak olduğunu söylemektedir. Bu amaç doğrultusunda Dugin, **"İmparatorluğun toparlanması süreci, ilk olarak Rusya'nın sıcak denizlere çıkışını temin edecek olan uzak bir hedefe yönelmelidir"**⁸⁴ demektedir. Dugin'in bu ifadesi Rusya'nın Suriye ile bu kadar yakından ilgilenmesinin jeopolitik nedenlerini oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Yine Dugin'in **"Kuzey ve Doğunun soğuk denizlerine çıkış, her ne suretle olursa olsun Güney ve Batının sıcak denizlerine çıkışla tamamlanmalıdır. Rusya,**

⁸¹Dugin, s.28.

⁸²Dugin, s.3-4; Tezkan ve Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, s.187-198.

⁸³Dugin, s.6; Tezkan ve Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, s.212.

⁸⁴Dugin, s.13.

ancak bu durumda jeopolitik bakımdan ‘yetkin’ olabilir”⁸⁵ ifadesi, Rusya’nın ABD’ye yani tek dünyacı ve Atlantikçi bloka karşı, Büyük Avrasya İmparatorluğunun kurulmasında sıcak denizlere çıkışının hayati öneme sahip olduğu vurgulamaktadır. Bu perspektif çerçevesinde Suriye’nin jeopolitiğinin Rusya açısından önemi, esas olarak Atlantikçi bloka karşı Avrasyacı blokun kurulması, etki alanını genişletmesi ve uzun vadede dünyanın tek egemen gücü olmasını sağlayacak jeopolitik önemi yüksek olan önemli mücadele alanlarından biri olmasından kaynaklanmaktadır.

⁸⁵ Dugin, s.13.

3. BULGULAR

3.1. Suriye'nin Jeopolitik Konumu

Suriye-Rusya ilişkilerini jeopolitik bağlamda analiz edebilmek için öncelikle Suriye'nin jeopolitik konumunu ele almamız gerekmektedir.

3.1.1. Değişmeyen Jeopolitik Unsurlar Bakımından Suriye

3.1.1.1. Suriye'nin Genel Özellikleri ve Coğrafi Konumu

Suriye kuzey yarımkürede, 32°-37° kuzey enlemleri ile 35°-42° doğu boylamları arasında yer almaktadır. Ülke; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim bölgesi üzerinde yer alır. Genel konumu itibariyle Güneybatı Asya ve Orta Doğu olarak adlandırılan bölge sınırları içerisine girmektedir. Resmi adı 'El Cumhuriyetü'l-Arabiyye es-Suriye' olan Suriye Arap Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 185.180 km²'dir⁸⁶ ve bunun dışında İsrail işgali altında 1.295 km²'lik bir toprağı bulunmaktadır. Bu topraklar Suriye'nin güneybatısındaki Golan tepeleridir. Akdeniz'in doğusunda bulunan Suriye'nin kıyı uzunluğu 193 kilometredir⁸⁷ ve 1.130 km²'lik karasularına sahiptir. Kuzey ve kuzeybatıda Türkiye, doğuda Irak, güneyde Ürdün ve batıda Lübnan ve Akdeniz, güneybatıda İsrail ile komşudur. Başkenti Şam'dır. Al Hasakah(Hasiçi), Dera, Deyrizor, Halep, Hama, Humus, İdlip, Kuneytire, Lazkiye, Rakka, Rif Şam, Süveyde, Şam, Tartus ülkeyi oluşturan 14 ildir.

Suriye kelimesinin kökeni ile ilgili kaynaklarda farklı görüşlere rastlanabilir. Suriye adının kökeni ile ilgili olarak en çok kabul gören birkaç görüşü incelendiğinde: Suriye adı, ilk defa milattan önce 3000 yıllarında Babiller tarafından batıda Toros dağları, doğuda Medya dağları, kuzeyde Ermenistan ve güneyde Babil Devleti'yle sınırlanmış coğrafi bölgeyi ifade etmek için kullanılan "Suri" kelimesinden türemiştir. Diğer bir görüşe göre bu isim, Lübnan'ın Sur şehrinin adından türemiştir. Üçüncü görüş olarak Suriye isminin, Hz. İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu, Asur veya Asuri'den türetildiği kabul edilmektedir. Asurluların yaşadığı yer ve ülke anlamında, Yunanlılar tarafından Asur kelimesinin sonuna

⁸⁶Yüzölçümlerine göre ülkeler listesi,

https://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%BCz%C3%B6l%C3%BCmlerine_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi, (07 Kasım 2016).

⁸⁷Kıyı uzunluklarına göre ülkelerin listesi,

https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1y%C4%B1_uzunluklar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkelerin_listesi, (07 Kasım 2016).

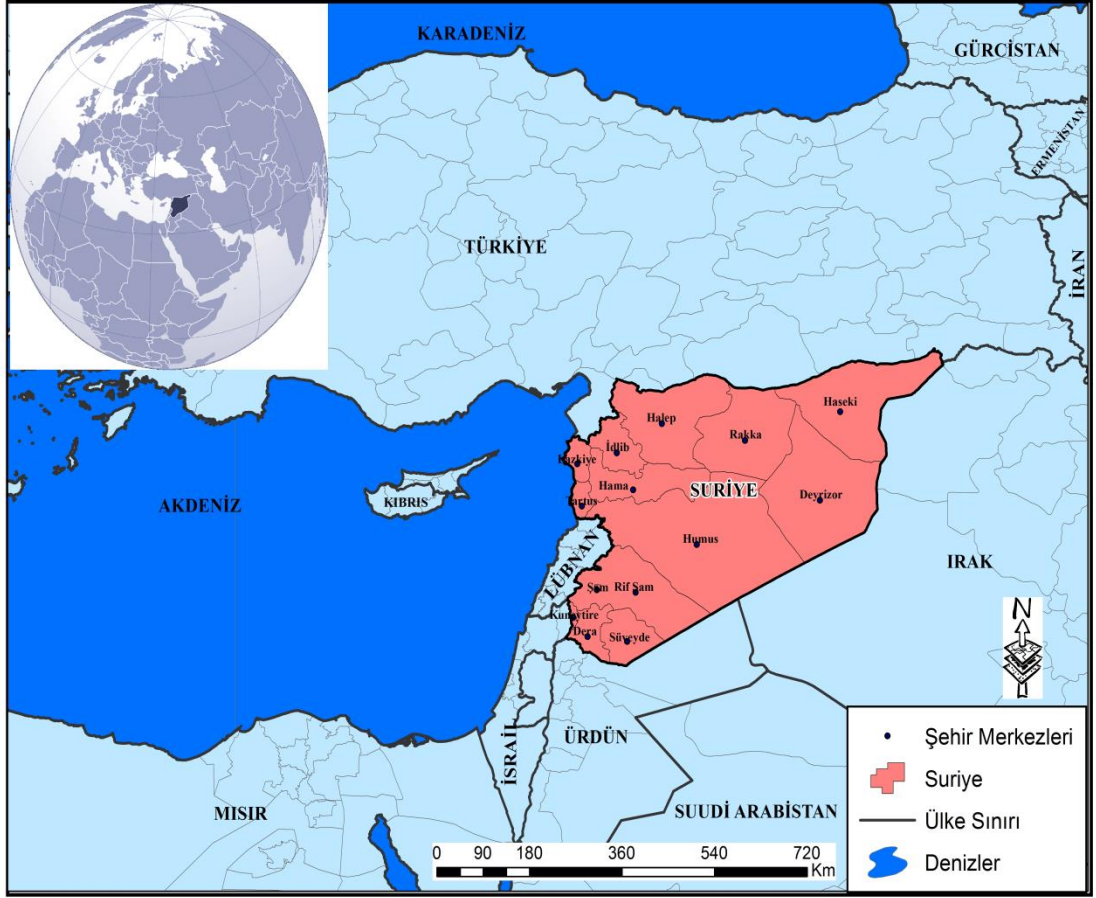
bir "Y" harfi eklenmiş ve "Asurya" denilmiş, zamanla "Asurya" kelimesinin başındaki "A" harfinin düşmesi ile bu kelimenin "Surya" şeklini aldığı belirtilmektedir. Son olarak başka bir görüşe göre bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'un isminden türetilerek bölgenin bu isimle anılmış olduğu düşünülmektedir.⁸⁸ Arap tarihi kaynaklarına bakıldığında ise bölgeden 'Şam' veya 'Dımaşk' olarak bahsedilmiş olduğu görülmektedir. Roma yönetimi altında da adı 'Suriye' olan bu eyalet daha sonraki dönemlerde İslam hâkimiyetine geçmiştir. Bölgedeki İslam hâkimiyeti boyunca 'Bilad-ı Şam', 'El-Şam' isimleri kullanılmış ve Suriye adının uzun bir dönem sonunda tekrardan kullanılması 19. yüzyılda Batılı devletlerin bölgede artan hâkimiyetleri ile olmuştur. Suriye kelimesinin devletin resmi adı olarak kullanılmaya başlaması ise 1925 yılında gerçekleşmiştir.⁸⁹

Suriye Arap Cumhuriyeti, bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla stratejik bir mevkidedir. Suriye'nin konumunun stratejik olarak değerlendirilmesi, kuzeyde Türkiye ile güneyde petrol zengini Arap yarımadası arasındaki bağlantıyı sağlaması ve doğudan batıya Irak-Mısır arasındaki geçişi sağlayan ana yolu meydana getirmesi sayesinde. Ayrıca Suriye'nin Arap ve İslam dünyasında birçok yeni fikrin ve hareketin çıkış noktası olması ile kültürel, dini, entelektüel yönlerden bir merkez konumunda bulunması da konumunun önemi arttırmaktadır. Özellikle politik fikir, hareket ve akımların menşei konumunda olması, Suriye'nin kültürel ve entelektüel anlamda bölgede önemli bir merkez olduğunu kanıtlar niteliktedir.⁹⁰ Dolayısıyla Suriye, Orta Doğu'da hem bir kavşak noktası üzerinde yer almakta hem de bölgenin giriş kapısı konumunda bulunmaktadır. Bu merkezi konumu dolayısıyla da Orta Doğu bölgesini derinden etkileyen birçok fikir, akım ve hareketin temelleri bu bölgede atılmıştır.

⁸⁸Erdem Erciyes, **Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**, İstanbul: IQ Yayınları, 2004, s.36. Aktaran: Mehmet Telli Bulut, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s.14.

⁸⁹Ömer Osman Umar, **Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)**, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 2003, s.1. Aktaran: Zişan Şirin Ayrancı, "Türkiye-Suriye İlişkileri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.9.

⁹⁰Erdem Erciyes, **Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**, İstanbul: IQ Yayınları, 2004, s.13. Aktaran: Zişan Şirin Ayrancı, "Türkiye-Suriye İlişkileri", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.8-9.

Şekil 2: Suriye Lokasyon Haritası

Suriye, Akdeniz kıyısında bulunması sebebiyle bir kıyı-kenar devletidir. Dolayısıyla Akdeniz'den kıta içlerine denizden girişi sağlayabilmek açısından oldukça önemli bir jeopolitik konuma sahiptir.⁹¹ Kıyı-kenar devleti olma özelliği, Suriye'nin hem diğer ülkelerle irtibat kurabilmesine hem de deniz aşırı girişimlerine fırsat vermektedir. Ancak, Suriye'nin yetersiz olarak nitelendirilebilecek deniz ve hava gücü ile bu özellikli ve stratejik konumunu avantaja dönüştürmesi oldukça zordur. Ülkenin sahip olduğu bu kıyı-kenar devlet olma özelliği, ilişki kurabileceği ülke sayısını etkileyerek bir yandan kendisine askeri müdahalede bulunulabilmesini kolaylaştırmakta, diğer yandan herhangi bir müdahale durumunda deniz üzerinden kendisine yardım edilebilmesi imkânını sağlamaktadır. Ülkenin hem kara hem de deniz sınırlarının bulunması jeopolitik önemini bir kat daha arttırmakta, izlediği iç ve dış

⁹¹Servet Cömert, **Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul: Harp Akademileri, 2000, s.90. Aktaran: Zafer Sağlam, "Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konuları İtibarıyla Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2006), s.12-13.

politikalarda müttefik bulmasını kolaylaştırmaktadır.⁹² Kıyı-kenar devleti olmanın önemli avantajlarından biri de ülkenin coğrafi bütünlüğünü ve emniyetini sağlamak için kıta içlerine doğru ilerlemeye imkân vermesidir. Böylece kıyı-kenar devleti olan ülkeler ve bu arada Suriye, kara sınırlarında kendine güvenli bir dayanak oluşturacak bir tampon kuşak meydana getirmeye çalışmaktadır.⁹³ Suriye bir kıyı-kenar devleti olarak dönem dönem bu doğrultuda hareket etmiştir.

Suriye'nin coğrafi konumunun kendisine sağladığı avantajlar olduğu gibi dezavantajları da mevcuttur. Anadolu, Mezopotamya ve Mısır; yani Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasındaki ticaret ve askeri hareket yollarının geçiş ve kesişme noktasındaki kritik bölgede yer alan Suriye, bu stratejik ve jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca saldırılara açık bir durumda kalmıştır. Yerine göre avantaj ve dezavantajlar oluşturan bu durum, Suriye'deki politik kültürün, hareket ve akımların, yaşam biçiminin ve daha birçok özelliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Ülkenin batı sınırının tamamen deniz kıyısı yani doğal bir sınır olması ve doğu bölgelerinin çöl özelliği göstermesi, arada kalan dar bir koridor şeklindeki bölgeyi diğer tüm özellikleri ile beraber, Ortadoğu'nun diğer bölgelerinden farklı ve daha önemli bir coğrafi konuma yükseltmiştir.⁹⁴ Doğu ve batısının doğal sınır olma özelliği, kuzeyden ve güneyden gelebilecek herhangi bir saldırı ve istila karşısında sığınabilecek bir karasal derinliği olmayan Suriye'nin, geçmişten günümüze değin kıyı ile çöl arasına sıkışmış bir görüntü sergilemesine yol açmaktadır. Suriye'nin bu konumu, ülkenin siyasi yapısı ve sosyal dokusunu iki yönde etkilemiştir. Bu etkilerden birincisi; siyasi istikrarsızlığın ülke siyasi hayatında süreklilik göstermesi, ikincisi ülkenin sosyal yapısının oldukça heterojen bir karakter sergilemesidir.⁹⁵

⁹²Sağlam, s.13.

⁹³Servet Cömert, **Jeopolitik ve Jeostrateji**, İstanbul: Harp Akademileri, 2000, s. 91. Aktaran: Zafer Sağlam, "Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konuları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2006), s.14.

⁹⁴Thomas Collelo, **Syria a Country Study**, Washington D.C: United States Government Secretary of the Army, 1988, s.4. Aktaran: Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH, 2013, s.137.

⁹⁵Barry Rubin, "The Geopolitics of Middle East Conflict and Crisis", **Middle East Review of International Affairs (MERIA)**, Vol.2, Nu.3.(September 1998), s.5. Aktaran: Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH, 2013, s.137.

3.1.1.2. Sınırları

Suriye'nin sınır komşuları Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Türkiye'dir. Irak ile 605 km, İsrail ile 76 km, Ürdün ile 375 km, Lübnan ile 375 km ve Türkiye ile 822 km'lik bir kara sınırını paylaşmaktadır.⁹⁶

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşması, iki ülke arasındaki sınırın büyük kısmının belirlemesi bakımından önemlidir. Bu antlaşmaya göre Bağdat demiryolunun geçtiği çizgi Türkiye ve Suriye arasında sınır kabul edilmiştir. Söz konusu antlaşma ile İskenderun sancağı Suriye'ye, Çobanbey-Nusaybin demiryolu hattı Türkiye'ye bırakılmıştır. 1921'de Ankara Antlaşması, 1924'te Lozan Antlaşması ve 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile Türkiye-Suriye sınırı belirlenmiştir. Yukarıda sayılan iki antlaşma, Türkiye ve Suriye arasında sınır anlaşmazlıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hatay, söz konusu sınır anlaşmazlıklarından biridir. Büyük kısmı Türklerden oluşan İskenderun Sancağı ve Hatay Devleti Eylül 1938'de bağımsız olmuş, Haziran 1939'da Türkiye Cumhuriyeti devletine bağlanma kararı almıştır. 1939 yılındaki bu gelişme ile Türkiye-Suriye sınırı bugünkü haline ulaşmıştır.⁹⁷ Suriye'nin Türkiye sınırında Lazkiye ilinde Keseb sınır kapısı, Haseke'de Kamışlı sınır kapısı, Halep'te Bab es-Selame, İdlib'de Bab el-Heva, Halep'e bağlı Ayn el-Arab'da Tel Şair sınır kapısı, Haseke'de Ra's el-Ayn sınır kapısı, Tel Abyad ve Cerablus sınır kapıları bulunmaktadır.⁹⁸

Suriye-Irak sınırı ise Yukarı Mezopotamya boyunca uzanır. İki ülke arasındaki sınır 605 km uzunluğundadır ve çöl özelliği taşır. Suriye-Irak sınırının ana hatları, İngiltere ve Fransa arasında 16 Mayıs 1916'da gizli bir şekilde yapılan Sykes-Picot Antlaşması'yla çizilmişti. Ancak sınırlar çizilirken bu iki ülkenin, hatta Sykes-Picot Antlaşması'yla sınırları çizilen diğer tüm ülkelerin sahip olduğu etnik ve mezhepsel özellikler dikkate alınmadı.⁹⁹

⁹⁶Coğrafi Konum,

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx;jsessionid=A4jRQL5EiND2vVyeO8_j7OmdVvnmbAxw3D6iNnk7y11QBa3h7U5p!74719419?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160877&countryName=Suriye&_afLoop=226017986687948&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcounryName%3DSuriye%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D226017986687948%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160877%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Df03p5v91c_4, (28 Ağustos 2016).

⁹⁷ Bulut, s.6.

⁹⁸Suriye'nin Sınır Kapıları, 2015, <http://www.haberler.com/suriye-nin-sinir-kapilari-7154036-haberi/>, (28 Ağustos 2016).

⁹⁹Özgür Tomakin, "Sykes-Picot düzeni yıkılıyor mu?", 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sykes-picot-duzeni-yikiliyor-mu>, (23 Temmuz 2016).

Suriye-Irak sınırı, Dicle Nehri'nin Türkiye-Suriye ve Irak kesişimindeki Yukarı Mezopotamya'dan başlar, Fırat Nehri'nin Suriye'den Irak sınırlarına girdiği bölgeye kadar güneye doğru uzanır. Bu bölge üzerinde Suriye'nin Al Bukamal, Irak'ın ise Al Ka'im sınır kapısı yer almakta olup buradan sonra iki ülke arasındaki sınır güneybatıya doğru uzanarak güneydeki Suriye-Ürdün sınırında son bulmaktadır.¹⁰⁰ Suriye ve Irak arasındaki sınır çizgisine genel olarak bakıldığında iki ülke arasındaki sınırın oldukça düzgün çizgiler şeklinde uzandığını görülmektedir. Bu durum, 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile çizilen sınırların genel karakteristiğini yansıtmaktadır. Suriye'nin Irak sınırında Al Bukamal (El-Kaim) Sınır Kapısı, Haseke kentinde Yarubiye (Rabia) sınır kapısı ve Et-Tenaf'ın Irak tarafında El-Velid sınır kapısı yer almaktadır.¹⁰¹

1921 yılında Ürdün Emirliği'nin kurulması ile oluşan Suriye-Ürdün sınırı, Suriye'nin Irak sınırının sona erdiği güney kesiminden başlar ve 375 km'lik bir uzunluğa erişerek İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri'nin güneyinde sona erer. Suriye'nin Ürdün sınırında Nasib (Cabir) sınır kapısı ve El-Cemarik el-Kadim sınır kapısı bulunmaktadır.¹⁰²

Suriye'nin İsrail ile olan sınırına bakıldığında ise iki ülke arasındaki sınırın dönem dönem değişikliğe uğradığını görülmektedir. Mart 1923'te Suriye ve Filistin üzerindeki manda güçleri olan İngiltere ve Fransa; Suriye, Filistin ve Lübnan arasındaki uluslararası sınırı belirlemek amacıyla bir antlaşma imzalamışlardı. Bu antlaşmaya göre, Ürdün Nehri'nin ana kaynağı Dan Nehri, Ürdün Nehri, Taberiye Gölü ve Hula Gölü Filistin sınırları içerisinde bırakılırken; Ürdün Nehri'nin diğer kaynakları ile Banyas Nehri Suriye'ye, Hasbani nehri ise Lübnan'a bırakılmıştır.¹⁰³ Böylece su kaynaklarının büyük bir kısmı İngiliz mandasındaki Filistin topraklarında kalmıştır. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nda ise Suriye ile İsrail arasındaki çatışmalar sonucu Golan Tepeleri adı verilen, Suriye'nin güneybatısındaki topraklar İsrail tarafından işgal edilmiştir. 1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı ile Suriye, İsrail'e karşı bir atakla Golan Tepeleri'ni geri almayı denemişse de başarılı olamamıştır. 1981 yılında İsrail, Golan Tepeleri Kanunu'nu meclisinde onaylamıştır ve resmen ilhak etmiştir. Böylece İsrail, Golan Tepeleri'nin İsrail Devleti'nin bir parçası olduğunu tek taraflı olarak

¹⁰⁰*Iraq-Syria Border*, https://en.wikipedia.org/wiki/Iraq%E2%80%93Syria_border (28 Ağustos 2016).

¹⁰¹*Suriye'nin Sınır Kapıları*, 2015, <http://www.haberler.com/suriye-nin-sinir-kapilari-7154036-haberi/>, (28 Ağustos 2016).

¹⁰²*Suriye'nin Sınır Kapıları*, 2015, <http://www.haberler.com/suriye-nin-sinir-kapilari-7154036-haberi/>, (28 Ağustos 2016).

¹⁰³Hamza Yavuz, "Suriye-İsrail İlişkileri: Çatışma ve Çözumsuzlük Üzerine İnşa Edilen Bir Tarih", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), *Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika* (361-389), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.365.

kabul etmiştir. 1990’larda başlayan Suriye-İsrail barış görüşmeleri ise olumsuzlukla sonuçlanmıştır ve Golan tepeleri 1967’den beri İsrail işgali altında bulunmaktadır.

Suriye’nin güneybatısında yer alan Golan bölgesi 1860 km² büyüklüğünde bir bölgedir. Bu bölgenin %69,4’ü (1250 km²) 1967 yılından beri İsrail işgali altındadır. Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1200 metre yüksekliğinde, geniş ve tepelik bir arazi özelliği gösteren Golan Tepeleri; kuzeyde Şeyh Dağı, güneyde Yermük Nehri, güneybatıda Taberiye Gölü, batıda Ürdün Nehri, doğuda Horan Dağları ile sınırlanmıştır. Golan, İsrail’den Suriye’nin başkenti Şam’a kadar uzanan arazi üzerinde, her iki tarafın da rahatlıkla görülebilmesine izin veren yüksekliği ile oldukça önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bu jeopolitik önemine ayrıca doğu ile batı arasında iki sıra halinde uzanması dolayısıyla doğal bir engel oluşturma özelliği ilave edilirse, bölgenin İsrail tarafından önemi daha da iyi kavranacaktır. Halen İsrail tarafından işgal altında tutulan ve herhangi bir askeri hareketliliğin kolayca gözlenebilmesine imkân veren Harmun Dağı, Golan Tepeleri bölgesinin en stratejik mevkiidir. Harmun Dağı’nın yüksekliği, Lübnan’ın güneyinin bir kısmı, Suriye’nin başkenti Şam’a doğru uzanan bölge ve Ürdün’ün kuzeybatısı ile beraber yaklaşık 600 km² büyüklüğündeki bir alanı kolayca gözlemeye imkân vermektedir.¹⁰⁴

Birçok avantaja sahip konumu nedeniyle iki ülke arasında sorun olmaya devam eden Golan bölgesinde İsrail, demografik özellikleri değiştirmek adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuş, burada yaşayan Arapların ve Çerkezlerin bölgeyi terk etmesini sağlayarak Yahudi yerleşimini arttırmıştır.¹⁰⁵ Bu durum İsrail’in bölgedeki işgalinin devam edeceği anlamına gelmektedir.

Golan Tepelerini iki ülke arasında paylaşılamaz yapan bir diğer özellik ise yıllık miktarı yaklaşık 2 milyar metreküp olan su rezervidir. Bölgenin su rezervinin 500 milyon metreküplük kısmını bölgeyi hâlen işgal altında bulunduran İsrail kullanmaktadır. Geri kalan miktar Banyas, Hasbani, El-Dan ve Yermük nehirlerini besleyen kaynağı oluşturmaktadır.¹⁰⁶

¹⁰⁴Ali Said Bedvan, "El-Ehemmiyetü'l Ceostrateciyye Li'l Colan", **Shu'un Awsat**, No.53, (Temmuz 1996), s.92. Aktaran: Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH, 2013, s.138-139.

¹⁰⁵Yasin Atlioğlu, "Golan Tepeleri ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi", 2007, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/678/golan_tepeleri_ve_suriye-israil_askeri_guc_dengesi, (1 Nisan 2017).

¹⁰⁶Ali Said Bedvan, "El-Ehemmiyetü'l Ceostrateciyye Li'l Colan", **Shu'un Awsat** , No.53, (Temmuz 1996), s.92. Aktaran: Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH, 2013, s.139.

Suriye'nin İsrail ile 76 km uzunluğunda bir kara sınırı bulunmakta ve sınır konusunda bu ülke ile sorunlar yaşamaktadır. İsrail 1967 yılındaki işgali, 1981 yılındaki ilhakı ile Golan Tepeleri bölgesi üzerindeki denetimini giderek arttırmıştır. Golan Tepeleri'nden doğan önemli su kaynaklarının kontrolünü de eline alan İsrail, bölgenin Suriye'nin başkenti Şam'a olan coğrafi yakınlığı nedeniyle, Suriye'yi güvenlik bakımından oldukça sıkıntılı bir konuma sokmaktadır. Başkent ülkenin temel ve en önemli ağırlık merkezini oluşturduğundan bu şehrin sınırlara, özellikle düşman devletlerle olan sınırlarına yakın bir konumda bulunması, ülkenin güvenliği üzerinde büyük olumsuzlara neden olabilecektir.¹⁰⁷ Suriye ile İsrail arasındaki tek sınır kapısı, İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri ile olan sınır bölgesindeki Kuneytra sınır kapısıdır.¹⁰⁸

Suriye'nin Akdeniz yani batı sınırı coğrafi bir engele dayandırılmış olan doğal bir sınır olması sebebiyle ayrıca önemlidir.

Suriye-Lübnan arasındaki sınır ise 375 km uzunluğundadır ve iki ülke arasında bulunan dağ sırası sınırı oluşturmaktadır.¹⁰⁹ Lübnan ile Suriye arasında El-Arida ile Cedid Yabus sınır kapıları gibi büyük ve Ed-Debbusiyye, Cusiyye, El-Abudiyye, Cisir el-Kamar gibi küçük sınır kapıları yer almaktadır.¹¹⁰

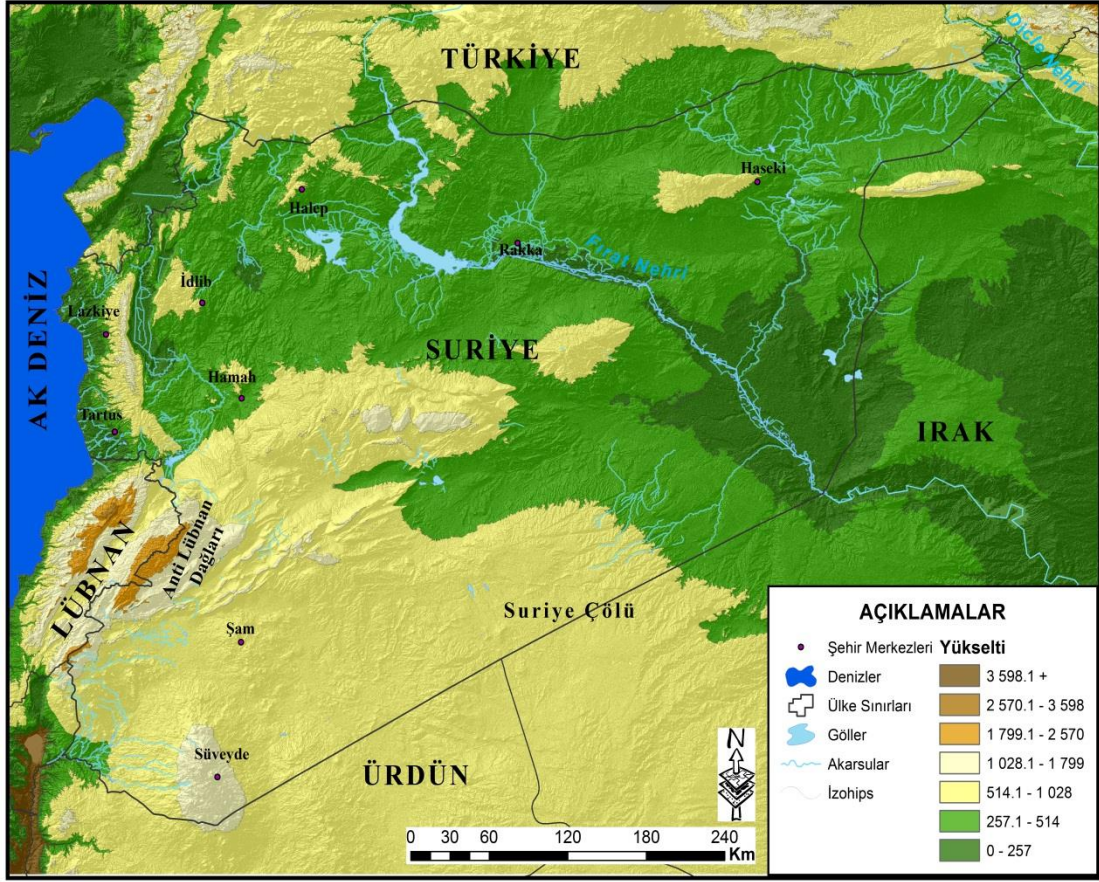
¹⁰⁷ Sağlam, s.7.

¹⁰⁸ Suriye'nin Sınır Kapıları, 2015, <http://www.haberler.com/suriye-nin-sinir-kapilari-7154036-haberi/>, (28 Ağustos 2016).

¹⁰⁹ Sağlam, s.6.

¹¹⁰ Suriye'nin Sınır Kapıları, 2015, <http://www.haberler.com/suriye-nin-sinir-kapilari-7154036-haberi/>, (28 Ağustos 2016).

3.1.1.3. Fiziki Coğrafya Özellikleri

Şekil 3: Suriye'nin Yüzeş Şekillerini Gösterir Harita

Suriye'yi fiziki coğrafya bakımından kıyı şeridi, dağlık bölge ve Suriye çölü olarak üç bölümde incelemek mümkündür. Suriye'nin batısında, Türkiye ve Lübnan sınırları arasında yaklaşık olarak 180 km'lik bir Akdeniz kıyı şeridi bulunmaktadır. Kıyı şeridi genel olarak hafif girintili çıkıntılı kumsallara sahiptir ancak bazı kesimlerde kayalık burunlar ve uçurumlar bulunmaktadır. Bu düzlük alanın iç kesime doğru genişliği kuzeyde sadece 3 km kadar iken, ülkenin güney kısmında 20 km'ye ulaşmaktadır. Yine ülkenin batısında bulunan, kıyı ovasının hemen gerisinden başlayan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan Ensariye (Nusayriyah) Dağları'nın yüksekliği kuzeyde 900 metre, güneyde 600 metre kadardır. Daha doğudaki Cebelü's-Şarki Dağları'nın ortalama yüksekliği 1880-2100 metre arasındadır. Ülkenin güneybatısındaki Hermon Dağı 2184 m ile Suriye'nin en yüksek noktasıdır. Asi

Nehri vadisinin bir bölümünü içinde bulunduran El-Gab çöküntüsü, iki sıradağ arasında uzanır ve 65 km boyunca devam eder.¹¹¹

Batıdaki alçak kıyıları ve dar kıyı ovalarından hemen sonra başlayan dağ sıraları dışında ülkenin geri kalan büyük kısmı, Suriye çölünün hafif dalgalı düzlüklerinden oluşmaktadır. Bu geniş çöl kuşağın büyük bir kısmı kurak-verimsiz bir bozkır karakterindedir ve ortalama yükseltisi 300 ile 500 metre arasındadır. Ülkenin ortasında bulunan Ebu Rucmeyn Dağları kuzeydoğu yönünde uzanmaktadır. Suriye'nin güneybatısındaki asıl çöl alanında, 1800 metre yüksekliğindeki Dürzi Dağı ile dağlık bir karakter gösteren Hamad bölgesi bulunmaktadır. Suriye'nin doğusu ise çöl sahaları ve küçük vaha alanlarından oluşmaktadır. Ülkenin en önemli su kaynağı olan Fırat Nehri bu bölgeden geçerek Irak'a girmektedir.¹¹²

Suriye'nin ikliminin en belirgin özelliği deniz ve çölün bir arada bulunmasıyla oluşturduğu tezatlıktır. Batıda görülen Akdeniz iklimi ile daha doğudaki çöl bölgelerinde görülen kurak iklim arasında, ülkenin dörtte üçlük bölümünde yarı kurak bozkır iklimi hâkimdir. Batıda yaz ve kış sıcaklıkları arasında çok büyük farklılıklar görülmezken, doğu bölgelerinde büyük yıllık sıcaklık farkları görülür. Yağışın büyük bir kısmı Akdeniz üzerinden gelen nemli rüzgârlar tarafından taşınır. Ensariye Dağları'nın yüksek sırtları, Akdeniz'den gelen yağışın büyük kısmını tuttuğundan dolayı oldukça nemlidir ve don olayları görülmez. Bu sıradağlar nemli rüzgârların ve deniz etkisinin iç kısımlara sokulmasına mani olur. Ensariye Dağları'nın doğusundaki El-Ghab depresyonu sıcak ve kurak bir iklim özelliği göstermektedir. Akdeniz kıyı kesiminde yıllık yağış ortalaması 1000 mm civarında iken iç kesimlerde 350-400 mm, daha doğuda ise 250 mm civarındadır. Fırat'ın batısından güneyde Cebel-i Duruz'a kadar olan kısım, yaklaşık 100 mm'lik yağış miktarı ile çöl karakteri göstermektedir. Humus şehrinin olduğu bölge ve bu şehrin doğusundaki step bölgesi zaman zaman Akdeniz üzerinden gelen yağışlı havanın etkisinde kalırken Anti-Lübnan Dağları, Akdeniz üzerinden gelen yağışların içinde başkent Şam'ın da bulunduğu bölgeye ulaşmasına mani olur. Bu bölge yıllık 200 mm'den daha az miktarda yağış alarak yarı kurak bir iklime sahne olur. Jabal ar-Ruwaq, Jabal Abu Rujmayn ve Jabal

¹¹¹Erdem Erciyes, **Orta Doğu Denklemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, İstanbul: IQ Yayınları, 2004, s.17; Volkan Aydos ve Meltem Duran, **Suriye Ülke Etüdü**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2000-30, Eylül 2000, s.15.

¹¹²Bulut, s.6-7.

Bishri dağ sıralarının güneyindeki çöl bölgesinde yıllık yağış miktarı 100 mm'nin altına düşer ve zaman zaman iyice belirginleşen su sıkıntısı ile burası ülkenin en kurak bölgelerinden biri haline gelir. Bu kuşakta tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi ve yerleşim yerlerindeki temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan su, sadece Fırat ve Habur nehirlerinden sağlanmaya çalışılmaktadır. Bölge zaman zaman kum fırtınalarına da şahit olmaktadır.¹¹³

Görüldüğü gibi Suriye topraklarının büyük bir kısmı kurak ve yarı kurak iklimin etkisi altındadır. Bu durum ülkede nüfusun, ekonomik faaliyet alanlarının ve sosyal yaşamın dağılımında bölgeler ve şehirler arasında büyük tezatlıklar oluşturmuştur.

Suriye ihtiyacı olan suyun büyük bir kısmını, yani yaklaşık %80'ini Fırat Nehri'nden karşılanmaktadır. Ülke, su ihtiyacını karşılamak amacıyla Fırat Nehri üzerine Harbaniye, El-baas ve Tabaa barajlarını inşa etmiştir. Fırat nehrinden sonra ülkenin bir diğer önemli nehri olan Asi Nehri, Lübnan'da Baalbek'in kuzeyinden doğar, Suriye topraklarına girerek Humus kenti civarında akış yönünü değiştirir. Hama'daki platolara doğru yönelerek Gab çukurluğuna ulaşır. Asi Nehri kuzey yönünde akışını sürdürerek Türkiye sınırlarına girer ve Amik ovasına ulaşır. Türkiye'deki Samandağı civarından Akdeniz'e dökülen Asi Nehri üzerinde Suriye; Rustam, Ziezoun, Hilfayamehardek ve Kostaun barajlarını inşa etmiştir.¹¹⁴

Kurak ve yarı kurak iklime sahip Suriye için suyun mevcudiyeti ve suya erişim büyük önem taşımaktadır. Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığa kavuştuktan sonra geliştirdiği kalkınma projelerinin büyük bir kısmı su kullanımına dayanmaktadır.¹¹⁵ Suriye, su ihtiyacının büyük kısmını sadece Fırat Nehri'nden karşıladığı için, bu nehri paylaştığı ülkeler olan Türkiye ve Irak ile zaman zaman ciddi sorunlar yaşamıştır. Suriye'nin bu iki ülke ile hemen hemen eş zamanlı olarak Fırat Nehri'nin sularından faydalanmak amaçlı çeşitli projeler geliştirmesi, üç ülke arasında Fırat sularının paylaşımına dayanan anlaşmazlığı

¹¹³Murat Doğan, "Suriye'nin Nüfus Yapısı", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2008), s.15-18; Thomas Collelo, **Syria a Country Study**, Washington D.C: United States Government Secretary of the Army, 1988, s.57-58.

¹¹⁴Erdem Erciyes, **Ortadoğu Denklemi Türkiye-Suriye İlişkileri**, İstanbul: IQ Yayınları, 2000, s.18. Aktaran: Mehmet Telli Bulut, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s.7.

¹¹⁵Mehmet Şahin, "Suriye'nin Su Sorunu", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye** (95-122), Ankara: Platin, 2004, s.96.

derinleştirdi.¹¹⁶ Türkiye ve Suriye'nin, Fırat Nehri'nin sularından çeşitli yollarla faydalanma girişimleri iki ülke arasındaki su sorununun gittikçe büyümesine ve hatta bazı dönemlerde diğer sorunlarla birleştiğinde savaşın eşğine gelmelerine sebep olmuştur. Özellikle Türkiye'nin çeşitli dönemlerde Fırat Nehri sularına dayanan projeler geliştirmesi ve nehir üzerine barajlar inşa etmesi, Suriye ve Irak'ın bu durumu kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılamasına neden oldu.¹¹⁷

İsrail de Suriye'nin su paylaşımını konusunda sorun yaşadığı bir ülkedir. İki ülke arasında sorun teşkil eden diğer konuların yanında su da önemli bir anlaşmazlık bahsi olarak ön plana çıkmaktadır. Suriye ve İsrail arasındaki su sorunu esas olarak, İsrail'in 1967'de Golan Tepeleri'ni işgal ederek bölgenin önemli su kaynaklarını kontrolüne almasıyla ortaya çıkmıştır. Önemli su kaynaklarına sahip Golan Tepeleri'nin İsrail tarafından işgali ve ilhak edilmesi, Suriye'yi su sıkıntısına sokmuştur. İsrail'in 1948 yılında kuruluşu ile başlayarak halen devam eden anlaşmazlık ve düşmanlık, çeşitli tarihlerde savaşa dönüşmüştür. 1995-1996 yıllarında iki devlet arasındaki barış görüşmelerinde Golan'daki su kaynakları da ele alınmış fakat her iki devlet için de büyük öneme sahip olan Golan toprakları ve suları, müzakereler sonucunda yine çözüme kavuşamayan bir sorun olarak kalmıştır. Böylece diğer sorunların yanında su konusu da iki devlet arasında barış sağlanmasını engelleyen bir konu olarak bugün de varlığını devam ettirmektedir.¹¹⁸

3.1.2. Değişen Jeopolitik Unsurlar Bakımından Suriye

3.1.2.1. Suriye'nin Demografik Yapısı

Dünyanın önemli küresel mücadele alanlarından biri belki de en önemlisi olan Orta Doğu'nun başta gelen ülkelerinden Suriye, Arap Baharı adı verilen sürecin başlamasından önce Orta Doğu'yu ilgilendiren hemen her konuda söz sahibi aktörlerden biriydi. Fakat Arap Baharı hareketlerinin Suriye'ye yansması ve sonuç alınamaması ile birlikte bu süreç, çok büyük ve trajik bir iç savaşa dönüştü. Suriye'de söz konusu bu eylemlerin diğer Arap

¹¹⁶Bülent Olcay, **Hydropolitics Among the Reparians of the Euphrates and Tigris Watercourse System, (Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Leicester University Faculty of Social Sciences, 1997), s.133. Aktaran: Mehmet Şahin, "Suriye'nin Su Sorunu", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.) **Ortadoğu Siyasetinde Suriye (95-122)**, Ankara: Platin, 2004, s.98-99.

¹¹⁷Serdar Güner, "The Turkish-Syrian War of Attritions: the Water Dispute", **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol.20, (1997), s.3. Aktaran: Mehmet Şahin, "Suriye'nin Su Sorunu", **Ortadoğu Siyasetinde Suriye (95-122)**, Ankara: Platin, 2004, s.99.

¹¹⁸Şahin, s.97.

ülkelerindeki sivil eylemlerden farklı bir yöne evrilmesinin bazı önemli sebepleri vardır. Halen devam etmekte olan bu savaşın sebeplerden biri ve en önemlisi Suriye'nin sahip olduğu toplumsal yapıdır.¹¹⁹

Suriye, iç savaş yani 2011 yılı öncesine kadar 20 milyonu aşkın bir nüfusa sahipti. Suriye nüfusu etnik, dini ve kültürel bakımdan oldukça çeşitlilik gösteren bir yapıya sahiptir. Suriye nüfusunun en büyük kısmını oluşturan Sünni Müslümanlar yanında Nusayriler, Dürziler, İsmaililer, Hristiyan ve Yahudiler ülke nüfusunun dini yapısını oluşturmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi ülke, birçok etnik ve azınlık gruba ev sahipliği yapmaktadır. Bu grupların Suriye nüfusu içindeki oranlarına bakıldığında Sünni Müslümanlar %70-75 ile en büyük grubu olduğu görülmektedir. Nusayriler %12, Dürziler %3, İsmaililer %1,5 oranlarına sahiptir. Suriye'nin etnik yapısı ise % 77-83 Arap, % 7-8 Kürt , % 5-6 Türkmen , % 2 Ermeni, % 1 Çerkez, %1 diğerleri şeklindedir. Ayrıca ülkede az miktarda Yahudi nüfus bulunmaktadır.¹²⁰

İç savaş öncesi 22 milyon kadar bir nüfusa sahip olan Suriye nüfusunun yarısı, yani yaklaşık 11 milyon kişi Arap Baharı eylemlerinin bir iç savaşa dönüşmesi ve ülkede çatışma ortamının hâkim olmasıyla birlikte ülkesini ve evini terk etmek zorunda kalmıştır.¹²¹ Örneğin iç savaş öncesi yaklaşık 4 milyonluk nüfusuyla Suriye'nin en fazla nüfus barındıran şehirlerinden biri durumunda olan Halep, 2017 yılı itibariyle 350 bin kişiye düşmüştür.¹²²

Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Suriyeli Sünni Araplar, Nusayrilerin ağırlıkta olduğu Lazkiye ve Dürzilerin ağırlıkta olduğu El-Süveyde dışındaki şehirlerde çoğunluğu oluştururlar. Bu kesim aynı zamanda ülkenin kentli-tüccar sınıfını oluşturur. Hali hazırda İsrail işgali altındaki Golan bölgesinde ise 200 bin kadar Arap nüfus yaşamaktadır.¹²³

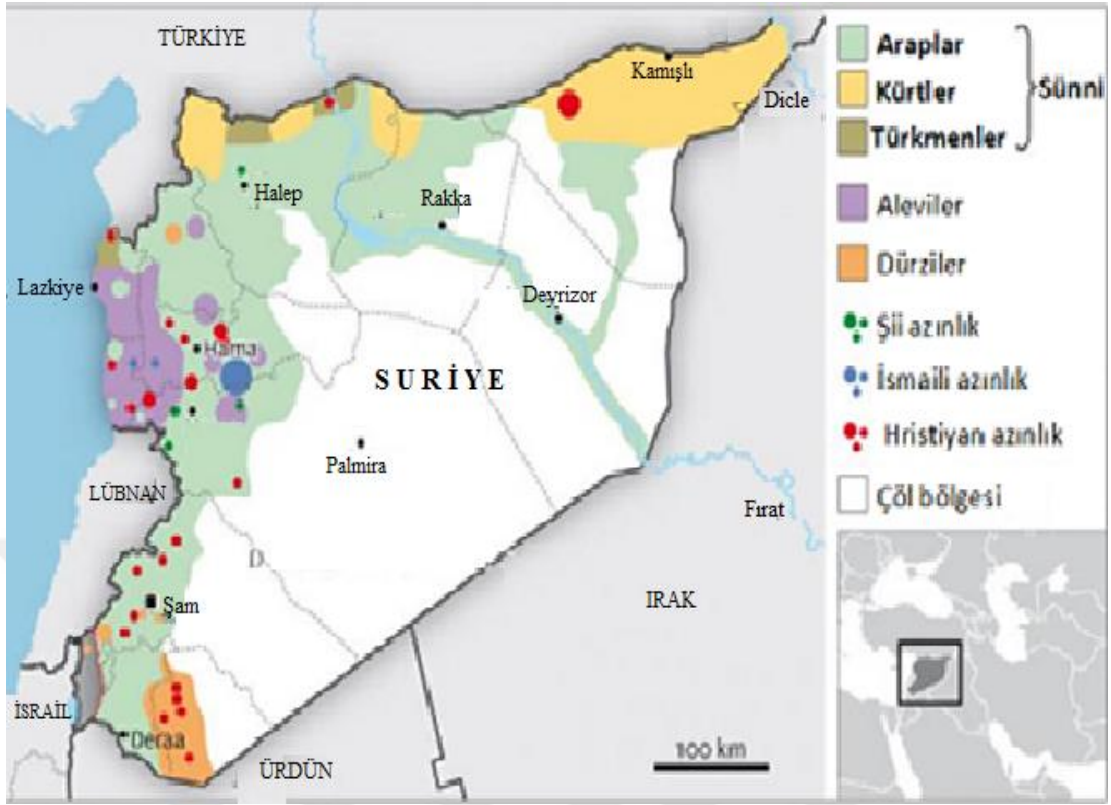
¹¹⁹Ahmet Ayhan Koyuncu, "Suriye'de Azınlıklar Arası İlişkiler", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (187-212), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.188-189.

¹²⁰Koyuncu, *Suriye'de Azınlıklar Arası İlişkiler*, s.189.

¹²¹*Yunanistan'ın nüfusu kadar Suriyeli evlerini terk etti*, 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160213_suriye_rakamlar, (3 Nisan 2017).

¹²²*Savaş Nüfusu Eritti: 4 Milyonluk Halep Bakın Kaça Düştü?*, 2017, <http://www.islamianaliz.com/haber/savas-nufusu-eritti-4-milyonluk-halep-bakin-kaca-dustu-7923>, (3 Nisan 2017).

¹²³Yasin Athoğlu, "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı", 2006, <http://heartoforient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html>, (29 Temmuz 2016).

Şekil 4: Suriye’de Dini ve Etnik Grupların Dağılımını Gösterir Harita

Kaynak: <http://gelenekvegelecek.com/buyuk-kurdistan-politikasi-ve-suriye-haluk-bascil/> (20 Mayıs 2017).

Suriye’de yaklaşık %7-8’lik bir orana sahip olan Kürtler, ülkenin kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde yoğunluktadır. Türkiye, İran, Irak’taki Kürt nüfusun daha çok belli alanlarda toplanma temayülünün tersine, Suriye’deki Kürtler birkaç bölgeye dağılmışlardır. Ülkenin kuzeydoğusundaki Haseke vilayetinin kuzeyi yani Türkiye sınırı boyunca uzanan Cezire bölgesi, Fırat Nehri’nin Türkiye’den Suriye sınırlarına girdiği bölgede bulunan Ayn el-Arab kenti ve Halep’in kuzeybatısında Afrin civarındaki Kürt Dağı, Suriye’de Kürt nüfusun toplandığı alanlardır. Halep ve Şam kentlerinde yaşayan Kürt nüfusu ise daha çok ekonomik nedenlerle bu şehirlere göç etmişlerdir.¹²⁴ Bu veriler daha çok iç savaş öncesi Suriye’ye aitken, savaşın hala devam ettiği bu günlerde Suriye nüfusunun dağılımı, etnik, dini ve mezhepsel yapısı ve bunların oranları oldukça değişmiş ve hala değişmektedir. Örneğin iç savaş devam ederken Kürt silahlı gruplar, Suriye’nin kuzeyinde yaşayan Kürt nüfusunu daha homojen bir kitle haline getirmeye çalışmakta, bu doğrultuda eylem ve faaliyetlerde

¹²⁴Osman Bahadır Dinçer ve Gamze Coşkun, **Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye’de Değişimi Zorlamak**, Ankara: USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, 2011, s.8.

bulunmaktadırlar. Özellikle kuzey ve kuzeydoğudaki bölgelerde yaşayan Sünni Arap ve Türkmenlere karşı etnik temizlik denilebilecek faaliyetler yürüten Kürt kökenli terör örgütleri, binlerce kişiyi evlerini terk etmeye zorlamakta¹²⁵ ve bu bölgede homojen bir Kürt nüfus kitlesi oluşturmaya çalışmaktadır.

Suriye ile Türkiye arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile Suriye sınırları içerisinde kalan ve büyük çoğunluğu Türkmen boylarına mensup olan Suriye Türkmenleri, daha çok Lazkiye ve Halep olmak üzere iki ana bölge içinde kalmış ve yerleşmişlerdir. Ayrıca Şam, Humus ve Humus-Hama-Tartus üçgeninde ve Suriye'nin güneyinde Süveyda, Deraa ve Nava bölgesi de dâhil olmak üzere Suriye'nin diğer bölgelerinde de önemli miktarda Türk-Türkmen nüfusu bulunmaktadır.¹²⁶ Ülke nüfusu içindeki oranları konusunda net ve herkes tarafından kabul edilen bir rakam olmamakla beraber ülke nüfusunun ortalama olarak %2'lik kısmı Türk ve Türkmenlerden oluşmaktadır.¹²⁷

Suriye'de yaşayan etnik gruplardan biri olan Ermeniler, nüfusun % 2'si ile 3'ü arasında bir grubu oluştururlar. 1915 yılından sonraki süreçte Türkiye'den Suriye'ye göç eden Ermenilerin günümüzde de kendi dillerini konuşmaları, kendi geleneksel yapılarını muhafaza etmeleri ve kendilerine ait okullarda eğitim görmeleri, Suriye'de asimile olmamış en büyük azınlık gruplardan biri olduğunu göstermektedir. Suriye Ermenilerinin ülke içine dağılışına bakıldığında büyük bir kısmının Halep kentinde toplandığı görülmektedir. Büyük bir kısmı Ermeni Ortodoks Kilisesi'ne mensup olan Suriye Ermenilerinin az bir kısmı da Ermeni Katolik Kilisesi'ne mensuptur. Baasçı Arap milliyetçiliğine dayanan yönetimden rahatsız Ermenilerin bir kısmı, özellikle 1960 ile 1970 yılları arasında bu akımın yükselişe geçmesiyle farklı ülkelere göç etmişlerdir.¹²⁸

Suriye'de yaşayan küçük etnik gruplardan biri olan Çerkezlerin sayısı farklı kaynaklara göre ortalama olarak 90-100 bin arasındadır. Suriye Çerkezleri Şam, Halep ve Humus kentleri civarında yoğunluk oluşturmaktadır.¹²⁹ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkas Savaşı sırasında ve sonrasında uğradıkları sürgünlerle ve Osmanlı Devleti'nin

¹²⁵Hannah Lucinda Smith, "Thousands of Arabs driven out by Kurds' ethnic cleansing", 2015, <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article4456567.ece>, (29 Temmuz 2016).

¹²⁶Fatih Kirişçiöğü, *Suriye'de İç Savaş Sürerken Suriye Türkleri*. Ankara: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013, s.6-12.

¹²⁷Dağ, *Ortadoğu Çatışmaları*, s.118.

¹²⁸Akdemir, s.203.

¹²⁹Koyuncu, *Suriye'de Azınlıklar Arası İlişkiler*, s.198.

uyguladığı iskân politikaları doğrultusunda Çerkezlerin, 1860'lı yıllardan itibaren yerleştirildikleri yerlerden biri de Suriye topraklarıdır.¹³⁰

Suriye'de nüfusun dinsel-mezhepsel olarak dağılışı durumuna bakılacak olursa Arap çoğunluğun İslam dinine mensup olmasına rağmen mezhepsel farklılıklar nedeniyle bölünmüş ve ayrılmış bir durumda olduğu görülecektir.¹³¹ Ülke nüfusunun İslam dini içerisinde farklı fraksiyonlara dağılışı durumuna bakıldığında Suriye Araplarının %70'inin Sünni, geri kalan kısmının Alevi-Nusayri, İsmaili ve Şii olduğu dikkati çekmektedir.¹³² Sünniler; Tartus, Lazkiye ve Süveyde kentleri dışında Suriye'nin tüm illerinde en büyük grubu oluştururlar.¹³³ Suriye nüfusunun içerisinde %11'lik bir orana sahip olan Nusayrilerin yaklaşık %75'i, çoğunluğu oluşturdukları Akdeniz kıyı kentleri olan Lazkiye-Tartus hattında yaşarlar. Nusayrilerin büyük bir kısmı tarım sektöründe çalışır.¹³⁴ Suriyeli Dürzilerin %90'ından fazlası ise güneydeki El-Süveyde kentinde yaşarlar. El-Süveyde kenti, ülke içinde Dürzi nüfusun en büyük çoğunluğu oluşturduğu tek kenttir. Yine Dürzilerin de büyük bir kısmı tarım sektöründe çalışırlar.¹³⁵ Suriye'deki bir diğer mezhepsel grup olan İsmaililerin neredeyse %80'i, ülkenin merkezindeki Hama ilinde toplanmıştır. Bu ilin daha çok Mesyef ve Selemiye bölgelerinde yaşayan İsmaililerin çoğu tarım sektöründe çalışmaktadır.

Yezidiler Suriye'deki dini azınlıklar içerisinde en küçük paya, dolayısıyla en az nüfusa sahip olanlardan biridir. Ülkede, aralarında yaklaşık dört yüz kilometrelik bir mesafe bulunan iki Yezidi yerleşimi bulunmaktadır. Bu yerleşimler Cezire'de, Cebel Sim'an bölgesindeki Efrin vadisinde ve Kürd Dağı'nda az sayıdaki köydedir.¹³⁶ Ayrıca Suriye'de Hristiyan ve Yahudi bir kısım azınlık da yaşamaktadır. Hristiyan Arapların çoğunun bağlı olduğu kiliseler; Ortodoks Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek

¹³⁰Naima Neflyayeva, "Suriye Çerkesleri", Murat Paşu (Çev.), **Ortadoğu Analiz**, C.4, S.43,(2012), s.49. Aktaran: Ahmet Ayhan Koyuncu, "Suriye'de Azınlıklar Arası İlişkiler", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (187-212), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 201, s.198.

¹³¹Dinçer ve Coşkun, s.5.

¹³²Yasin Athloğlu, "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı", 2006, <http://heartfororient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html>, (29 Temmuz 2016).

¹³³Nikolaos Van Dam, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, Semih İdiz ve Aslı Falay Çalkıvık (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.25.

¹³⁴Van Dam, s.27.

¹³⁵Van Dam, s.31.

¹³⁶Roger Lescot, **Yezidiler**, Ayşe Meral (Çev.), İstanbul: Avesta Yayınları, 2009, s 9. Aktaran: Ahmet Ayhan Koyuncu, "Suriye'de Azınlıklar Arası İlişkiler", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (187-212), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.194.

¹³⁶Collelo, s.67

Kilisesi'dir.¹³⁷ Hristiyan nüfusun ülke nüfusuna oranının farklı kaynaklarda %8 ile %14 arasında olduğu belirtilmektedir. Günümüzde ülke nüfusunun yaklaşık olarak %10'unu oluşturdukları tahmin edilmektedir.¹³⁸ Suriye'deki Hristiyanların hemen hemen yarısı Ermeni cemaatine mensuptur.¹³⁹

Yine savaş öncesi durum üzerinden Suriye'de nüfusun ülke sathına dağılışı durumuna bakılırsa, nüfusun dağılışında bölgeler arasında büyük zıtlıkların olduğu görülecektir. Suriye'de nüfus yoğunluğu genel olarak ülkenin batısından doğusuna doğru azalmaktadır. Ülkenin büyük kısmında nüfus yoğunluğu oldukça seyrek ve özellikle iklim şartlarının insan yaşamına pek uygun olmadığı çöl bölgesinde nüfus yok denecek kadar azdır. Suriye'de nüfusun ülke sathına bu kadar düzensiz dağılmasında etkili olan faktörler yeryüzü şekilleri, iklim şartlarının Akdeniz'in etkisiyle Batı Suriye'de daha elverişli olması, orta ve doğudaki çöl bölgelerinde ise oldukça sert iklim şartlarının bulunması, ulaşımın batıda daha gelişmiş olmasıdır. Suriye'nin kuzeyinde bulunan ve ülkenin en büyük-en köklü şehirlerinden birisi olan Halep'ten ülkenin güneyine, başkent Şam'a kadar çizilecek bir hat, ülkede nüfus yoğunluğu bakımından birbirinden farklı iki bölge ortaya çıkaracaktır. Bu hattın batısı yoğun nüfuslu, doğusu ise seyrek nüfusludur.¹⁴⁰

İç savaş öncesi yani 2011 yılı öncesi genel demografik durumu bu şekilde olan Suriye halkı, iç savaştan derin bir şekilde etkilenmiştir ve ülke demografik yapısı büyük ölçüde değişikliklere uğramıştır. Bu demografik değişiklik hakkında bilgi vermesi açısından Avrupa Komisyonu İnsani Yardım ve Sivil Koruma Ofisi'nin hazırlamış olduğu Mayıs 2016 tarihli 'Suriye Krizi' başlıklı rapor oldukça önemlidir. Bu rapora göre günümüzdeki iç savaş şartlarında Suriye halkı, her yönden gelebilecek bir saldırıya karşı son derece savunmasızdır. 13,5 milyon kişinin hali hazırda insani yardıma muhtaç bir durumda bulunmasının yanı sıra, savaşın başından itibaren 6,5 milyondan fazla insanın yer değiştirdiği bilinmektedir. Ülke nüfusunun 4,6 milyonu mevcut iç savaş koşulları altında insani yardım malzemelerinin ulaştırılması bakımından zor ulaşılabilir olarak nitelendirilen bölgelerde bulunmaktadır. Suriye iç savaşından etkilenen en büyük grup silahsız sivillerdir. Tecavüz ve cinsel şiddet,

¹³⁷Yasin Athoğlu, "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı", 2006, <http://heartfororient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html>, (29 Temmuz 2016).

¹³⁸Koyuncu, s.194.

¹³⁹Collelo, s.67.

¹⁴⁰Doğan, s.57.

çocuk askerler, kaybolan insanlar(özellikle çocuklar), zorla yer değiştirtme-göçe zorlama, yargısız infaz ve kasıtlı olarak sivillerin yaşadığı bölgelerin bombalanması gibi durumlar, Suriye’de bugün artık tamamen kontrolden çıkan iç savaş ortamında olağan hale gelmiştir. Evlerini terk etmek zorunda kalan ve ülke nüfusunun yarısını oluşturan yaklaşık 11 milyon kişinin Suriye’den komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmalarıyla, 2016 yılı başı itibariyle çeşitli ülkelere kayıtlı mülteci sayısı 4.598.594 kişi olmuştur. Mülteci ya da sığınmacıların ülkelere göre dağılımı ise; Lübnan: 1.048.275, Türkiye: 3.000.000 üzeri, Ürdün: 636.482 üzeri, Irak: 245.022, Mısır-Kuzey Afrika: 117.658 kişi şeklindedir.¹⁴¹ Dolayısıyla bu denli büyük bir nüfus hareketinin ülke nüfusunun dağılımı ve nüfusun etnik ve mezhepsel yapısını değiştirmeye uğrattığı kaçınılmaz bir gerçektir.

3.1.2.2. Suriye’nin Sosyo-Kültürel Yapısı

Sosyo-kültürel yapıyı oluşturan sağlık, eğitim gibi faktörler de bir ülkenin jeopolitik önemini belirleyen faktörler arasındadır. Suriye’yi bu faktörlerden biri olan sağlık alanında, Dünya Sağlık Örgütü’nün ortaya koyduğu veriler çerçevesinde incelenirse: Suriye’de doğumlarda yaşam beklentisi erkeklerde 60 yıl iken kadınlarda 70 yıldır (2015). 15 ila 60 yaş arası ölüm oranları erkeklerde %116, kadınlarda ise %73’tür (2013). Kişi başına düşen toplam sağlık harcaması 376 dolardır (2014). Gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYİH) %3.2’si ülkenin toplam sağlık harcamalarını oluşturmaktadır (2014). Özel sağlık kurumlarının neredeyse tamamı Şam, Halep, Lazkiye ve Tartus gibi büyük kentlerde toplanmıştır.¹⁴²

İç savaşın başladığı günden itibaren özellikle rejim güçlerinin sağlık kuruluşlarını, hastaneleri ve sağlık çalışanlarını kasten hedef almasıyla, ülke sağlık sistemi neredeyse tamamen yok olmuştur. Tüm bu olumsuz şartlardan dolayı ülkedeki doktorların ve diğer sağlık çalışanlarının büyük bir kısmı başka ülkelere göç etmiştir.¹⁴³

Sosyo-kültürel yapıyı oluşturan bir diğer önemli parametre eğitimidir. İç savaş öncesinde ülkedeki eğitim yönetimi, planlaması ve denetimi Suriye hükümetinin kontrolü altında bulunmaktaydı. Ülke eğitim sisteminin iç savaş öncesi yapısına bakılırsa Suriye Eğitim Bakanlığı’nın ülkedeki temel ve ortaöğretim kurumlarını denetleme, müfredatı ve

¹⁴¹European Commission, **Syria Crisis**, Brussels, 2016, s.2. https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/syria_en.pdf, (2 Temmuz 2016).

¹⁴²Syrian Arab Republic, 2016, <http://www.who.int/countries/syr/en/>, (31 Temmuz 2016).

¹⁴³Olivia Alabaster, "Bombs, Bullets, and Lack of Health Care Has Killed 470,000 Syrians" 2016, <https://news.vice.com/article/bombs-bullets-and-lack-of-health-care-has-killed-470000-syrians>, (31 Temmuz 2016).

öğretim materyallerini belirleme gibi faaliyetlerden sorumlu olduğu görülmektedir. Üç ile beş yaş arasını kapsayan okul öncesi eğitim dönemini, dokuz yıldan oluşan temel eğitim ve üç yıldan oluşan ortaöğretim olmak üzere toplam on iki yıllık bir eğitim dönemi takip etmektedir. Zorunlu temel eğitim birinci aşaması dört, ikinci aşaması beş yıl olmak üzere toplam 9 yıldan oluşmaktadır. Dokuz yıllık temel eğitimden sonra gelen ortaöğretim, üç yıllık genel veya üç yıllık teknik meslek okullarında okutulmaktadır. Suriye yükseköğretimi, Suriye Yüksek Öğretim Bakanlığı'nın yönetimi ve denetimi altındadır. Devlete ait tüm temel eğitim ve ortaöğretim kurumları ücretsizdir. Devlete ait yükseköğretim kurumları genel olarak ücretsiz, özel yükseköğretim kurumları ise ücretlidir. 201 adet teknik/orta seviye enstitü, 20 adet özel üniversite, 7 adet devlet üniversitesi, 6 adet yüksek enstitü Suriye'deki yükseköğretim kurumlarıdır.¹⁴⁴

2014 yılında yani iç savaşın devam ettiği yıllarda Suriye'de, temel eğitimde yaklaşık 2 milyon 553 bin, ortaöğretimde ise 2 milyon 875 bin kayıtlı öğrenci bulunmaktaydı. Hâlen devam etmekte olan iç savaş başlamadan önce Suriye, iç savaş öncesinde temel eğitimde yaklaşık %93'lük bir okullaşma oranına sahipti. İç savaşla beraber bu oran çok büyük bir düşüşe uğramıştır. Sadece okullaşma oranında değil, mevcut eğitim-öğretim kurumlarının sayısında da iç savaşla beraber büyük bir düşüş yaşanmıştır. Örneğin 2015 yılında 5 bin civarında okul yıkılmış veya kullanılamaz hale gelmiştir. Buna bağlı olarak temel eğitime ulaşamayan Suriyeli çocuk sayısı 2 milyonu aşmıştır.¹⁴⁵

Ülkedeki okuryazar nüfus oranı %79,6'dır.¹⁴⁶ Sağlıklı ve uzun bir ortalama yaşam süresi, eğitime ulaşabilme, yaşam için gerekli kaynaklara ulaşabilme gibi parametrelere bakılarak elde edilen İnsani Gelişmişlik Endeksi, herhangi bir ülkedeki yaşam kalitesini ve refahı göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Suriye, İnsani Gelişmişlik Endeksinde 134. sıra ile listenin alt sıralarında yer almaktadır.¹⁴⁷

Genel olarak nüfus yoğunluğu batıdan doğuya doğru azalan Suriye'de nüfusun yarısından fazlası şehirlerde yaşamaktadır. Buna ek olarak şehirli nüfusun %70 gibi büyük bir kısmı iki büyük kent merkezinde, Şam ve Halep'te toplanmıştır. Şam ve Halep'ten sonra

¹⁴⁴Education in Syria, 2016, <http://wenr.wes.org/2016/04/education-in-syria/>, (2 Ağustos 2016).

¹⁴⁵Education in Syria, 2016, <http://wenr.wes.org/2016/04/education-in-syria/>, (2 Ağustos 2016).

¹⁴⁶Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Suriye Ülke Bülteni, İstanbul, 2014, <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Suriye.pdf> (2 Ağustos 2016).

¹⁴⁷İnsani Gelişme Nedir, <http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/>, (2 Ağustos 2016).

diğer yoğun nüfuslu şehirler Hama, Humus, Lazkiye, İdlib ve Tartus olarak sıralanabilir. Suriye şehirlerinin sosyal yapısı incelenecek olursa, bu şehirlerin aslında bir geçiş evresinde olduğu görülecektir. Zanaat ve esnaf loncaları ile küçük tüccarların merkezinde yer aldığı geleneksel şehirler, özellikle son yüzyıllardaki politik, ekonomik, teknolojik ve sosyal alandaki birçok yenilik ve değişimden etkilenerek dönüşüme uğramıştır. Dolayısıyla Suriye'deki şehirler, geleneksel yapıdan modern yapıya tam anlamıyla geçememiş olması sebebiyle bir nevi geçiş evresindedir. Suriye köyleri, ekonomik ve sosyal bakımdan tüm gereksinimlerini kendi içlerinde karşılayamadıklarından, çeşitli mal ve hizmetlere ulaşabilmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için yakın kasaba veya şehre bağımlıdırlar. Yine çeşitli sebeplerle kırsal kesimden kente olan göçün artması, köylülerin şehir yaşamına karşı olan izolasyonlarını azaltmış, köy ve şehri birbirine yakınlaştırmıştır.¹⁴⁸

Kent yaşamının tarih boyunca Orta Doğu toplumunun bir özelliği olması dolayısıyla Orta Doğu'daki şehirler, dünyanın en eski ve köklü şehirlerindedir. Suriye şehirleri toplumun dini, mezhepsel ve etnik farklılıklarını yansıtacak şekilde ve bu temel parametre etrafında inşa edilmişlerdir. Birçok şehre bakıldığında belirli etnik ve dinsel yapılara mensup grupların bu farklılıkları yansıtacak şekilde mahallelere ayrıldığı görülmektedir. Çeşitli inanç sistemlerine, mezheplere veya etnik gruplara mensup olanlar; kendisiyle aynı din, mezhep veya etnik gruba mensup olan kişilerle bir arada yaşamaya meyillidirler. Dolayısıyla bu özelliklere sahip şehirlerdeki her bir mahalle, şehir içerisindeki küçük bir toplum grubu gibidir. Buna rağmen yeni-modern şehir alanlarındaki modern konut alanlarının inşasıyla, ekonomik anlamda yaşam seviyesi daha yüksek olan kişiler buralara taşınmakta ve geleneksel şehir-toplum yapısı değişmektedir. Yeni inşa edilen bu yerleşim bölgeleri dini ve etnik aidiyet ve özelliklerden daha çok sosyo-ekonomik statüyü yansıtmaktadır.¹⁴⁹

Neredeyse tüm Orta Doğu ülkelerinde ve bu arada Suriye'de var olan toplumsal yapılardan biri de kabilelerdir. Kabile gruplarını oluşturan bireyler aynı akraba gruplarına mensuptur. Suriye'nin de birçok Orta Doğu ülkesi gibi genel toplum yapısı kabilelerden

¹⁴⁸Collelo, s.75; Doğan, s.57.

¹⁴⁹Thomas Collelo, **Syria a Country Study**, Washington D.C: United States Government Secretary of the Army, 1987, s.73-78. Aktaran: Zafer Sağlam, Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konuları İtibarıyla Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2006), s.26.

oluşmaktadır. Bu kabilelerin iç işlerinin kontrolü kendi ellerin toplanmıştır. Bu da kendi kabile kültürlerini ve yerel liderliklerini devam ettirmelerini temin etmiştir.¹⁵⁰

Suriye'nin kendi içinde çok çeşitli etnik, dini ve mezhepsel unsurlar barındırması, toplumun ulusal birlik, beraberlik ve bütünlük duyguları gibi birleştirici unsurlardan yoksun kalmasına neden olmuştur. Ortak dil olan Arapça dışında farklı grupları bir arada tutan, halkı millete dönüştüren bir ulus olma emaresi bulunmamaktadır. Suriye'de özellikle Arap olmak, Suriyeli olmaktan daha ön planda yer almakta ve toplum nezdinde daha büyük bir anlam ifade etmektedir. Ülkenin Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıktığı yıllar olan 20. yüzyılın ilk yılları, dış güçlerin bölge üzerindeki çeşitli emel ve faaliyetlerinin iyice tırmanışa geçtiği yıllardır. Bu sürecin devamında uluslararası aktörlerin bölgedeki demografik farklılıkları göz önüne almadan çizdiği yapay sınırlar, toplumu oluşturan çeşitli grupları kendi etrafında bir araya getirecek ortak değerlerden yoksun olunması gibi faktörler, Suriye'de toplumu kendi etrafında birleştirecek milli bir kimlik inşasını engellemiş ve olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁵¹

3.1.2.3. Suriye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Suriye'nin sosyo-ekonomik yapısının birbirinden farklılaştığı belli başlı dönemlerin olduğunu görülmektedir. Bağımsız olduğu tarihlere kadar İngiltere ve Fransa'nın ekonomik yardımlarını alan ülke, Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB ile ekonomi de dâhil olmak üzere birçok alanda yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu doğrultuda bağımsız olduğu tarihlerden itibaren Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar, her alanda ve özellikle ekonomik alanda Sovyet borç ve yardımlarıyla ayakta durmuştur. Birinci Körfez Savaşı'nda ise ABD tarafında yer almış, ABD ekonomik yardımları ve Arap devletlerinin birçok alandaki desteği ile ayakta durmaya çalışmıştır.¹⁵²

Suriye bağımsızlığını elde ettiği yıllara müteakip, ülkenin ekonomik olarak kalkınmasını gerçekleştirerek siyasal bağımsızlığını ekonomik bağımsızlıkla pekiştirmeyi amaçlamıştır. Baas Partisi'nin Sosyalist ideolojisinin hâkim olduğu bu dönemde, tarım reformu ile köylülere toprak dağıtımı yapılmış ve dış ticarete ithal ikameci bir strateji

¹⁵⁰Haian Dukhan, "Tribes and Tribalism in the Syrian Uprising", *Syria Studies*, https://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/7217/Dukhan_2014_SS_Tribalism.pdf (2 Ağustos 2016), s.1-7.

¹⁵¹Ahmet Ayhan Koyuncu, *Arap Baharında Suriye*, Ankara: Altınpost Yayıncılık, 2013, s.160-161.

¹⁵²Erdem Erciyes, *Ortadoğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2004, s.37. Aktaran: Hakan Ertaş, "1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s.64.

izlenmiştir. Ancak tüm bu uygulamalara rağmen Suriye’de uygulanan ekonomik sistemin tüm özellikleriyle Sosyalist olduğu söylenemez.¹⁵³

Bağımsızlıktan 1970 yılına kadar çeşitli askeri darbelerle yönetim bakımından iç istikrara kavuşamayan Suriye, 1970’ten 2000 yılına kadar Hafız Esed ve partisi Baas rejiminin mutlak etkisi altında yönetilmiştir.¹⁵⁴ 1970 yılından itibaren Suriye, sürekli olarak bölgesel ve küresel konjonktürü kullanarak Arap ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. Bu durum, Hafız Esed’in devlet yönetimdeki pragmatist yaklaşımının ekonomik alandaki yansımasıdır. Genel olarak Sosyalist ilkeleri ülke ekonomisinde uygulamaya çalışan Hafız Esed, ekonomi darboğaza girdiğinde bu ilkeleri bir kenara koymuş, 1970’li ve 1990’lı yıllarda olmak üzere iki kez ekonomide liberalleşme politikalarını içeren “İnfitah” hareketlerini başlatmıştır. Birinci İnfitah politikası kapsamında; dışa açılımı sağlama amacıyla özel mülkiyet garanti altına alınmış, dövizdeki yasal sınırlamalar esnetilmiş, özel sektöre ait şirketlerin yabancı şirketlerle sözleşme imzalaması, işbirliği yapması üzerindeki sınırlamalar kalkmış ve tarım ile sanayi sektörlerini geliştirmeye yönelik projeler için dış ekonomik kaynak arayışına girilmiştir. Suriye, 1980’li yıllarda ekonomik krize girmiş ve bu kriz Lübnan’a müdahale, Filistin sorunu ve ülke içindeki muhalefetin direnişe geçtiği Hama olayları gibi siyasal sorunların etkisiyle gittikçe derinleşmiştir. Bu durum Hafız Esed yönetimini ikinci İnfitah ve dışa açılım sürecini uygulamaya koymaya zorlamıştır. Bu bağlamda özellikle Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra yavaş yavaş sosyalist ekonomik sistemden vazgeçmeye yönelik politikalar izleyen Suriye, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapma yönünde hareket etmiştir.¹⁵⁵ Tüm bunlara rağmen yapılan açılımların amacına ulaştığını söylemek oldukça güçtür. Bölge genelinde ve ülke içinde her daim var olan çalkantılı siyasi yapı, Suriye’nin ekonomiyi canlandırma amaçlı yapılacak yeni reformları ertelemesine ve bu türden reformlar yapmak için 1990’lı yılları beklemesine neden olmuştur.¹⁵⁶

¹⁵³Muhittin Ataman, **Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum**, Ankara: SETA, 2012, s.11.

¹⁵⁴Raymond Hinnebusch, **Syria: Neither Revolution From Above**, Londra: Rautledge, 2001, s.65. Aktaran: Yasin Atlioğlu, **Beşşar Esed Suriyesi’nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, s.60.

¹⁵⁵Ataman, s.12.

¹⁵⁶İ. Kürşad Ağca, "Suriye’nin Ekonomik Durumu", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye** (289-340), Ankara: Platin, 2004, s.289.

1990'dan sonraki süreçte Suriye'de sermaye sınıfının, sivil toplumu geliştirmek konusunda önemli potansiyele sahip olduğunu görmekteyiz. Seyif kardeşler gibi girişimciler özel girişimleriyle, yerel küçük sermayenin devletten bağımsız bir şekilde hareket etmeleri konusunda öncülük yapmışlar. Bu girişimin başarısı aynı zamanda, bağımsız sivil toplum oluşturabilme konusunda Suriye'deki sermaye sınıfının potansiyel gücünü ortaya koyar niteliktedir.¹⁵⁷ Yine bu dönemde, Batı'da eğitim almış ve Batı'nın değerlerini özümsemiş genç neslin ülkeye geri dönmesi, ülke ekonomisinin gelişmesi ve büyümesi konusunda beklentilerin artmasına neden oldu. Batı'da eğitim almış olan bu gençler, pazar ekonomisinin hem ekonomik gelişmeyi hızlandıracağı hem de böyle bir ekonomik ortamın iç istikrara ve siyasi iklime olumlu yönde katkıda bulunacağını işaret ediyordu. Böyle bir politika, dünyada Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan durgunluğa ve Sosyalist ideolojiye sahip totaliter rejimle yönetilen birçok devletin çöküşüne karşı koymaya hizmet edecekti. Tüm bu gelişmelere özellikle yurtdışında yaşayan bir kısım Suriyeliler ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmıştır. Bu yaklaşıma sahip olanlar, kamusal sektörde kârlı işler yapanların veya iş dünyasında önemli mevkilere sahip olanların çoğu zaman ülke içinde ordu ve güvenlikte veya devlet yönetiminde yer alan elitler sınıfının çocukları ve yakınları olduğunu düşünüyorlardı.¹⁵⁸

1970 yılından 2000 yılındaki ölümüne kadar devlet yönetimini 30 yıl elinde tutan Hafız Esed sonrasında oğlu Beşşar Esed ülke yönetimini devralmıştır. Günümüzde de iktidardaki isim olan Beşşar Esed, iktidara gelişinin ilk yıllarında ekonomide reformlar yapmaya çalışmış ve devletin neredeyse tüm ekonomik alanlarında hâkim olan planlı devlet ekonomisinden 'sosyal-piyasa ekonomisi' olarak adlandırdığı, devletin yanında özel sektöründe ekonomide yer aldığı, özel sektörün ekonomideki payını attırmayı amaçlayan bir sisteme geçmeye çalışmıştır.¹⁵⁹ Beşşar Esed'in ülke yönetimine gelmesiyle birlikte ekonomide kapsamlı reform paketi uygulanmaya başlanmıştır. Bu paket kapsamında hayata geçirilen uygulamalardan bazıları özel bankacılık sisteminin oluşturulması, menkul kıymetler borsasının kurulması, ülkeye yabancı sermaye girişinin özendirilmesi ve ekonomide dışa açılım politikasının hayata geçirilmesidir. Dışa açılım politikaları çerçevesinde 2001 yılında

¹⁵⁷Raymond Hinnesbusch, **Syria: Neither Revolution From Above**, Londra: Rautledge, 2001, s.65. Aktaran: Yasin Atlioğlu, **Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, s.60.

¹⁵⁸Sylvia Pölling, "Investment Law No:10: Which Future for the Private Sector ", **Contemporary Syria: Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, Eberhard Kienle (DrI), Londra: British Academic Press, 1994, s.14. Aktaran: Yasin Atlioğlu, **Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, s.60.

¹⁵⁹Taha Eğri, "Suriye'nin Ekonomi Politigi: 1970-2014", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (213-234), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.214.

Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik başvurusu yapılmış, ülkedeki faiz oranları düşürülmüş ve yeni bir kur politikası ortaya konulmuştur. Yabancı Döviz Kanunu'nun 2003 yılında kaldırılmasıyla beraber Suriye'ye yönelik yabancı yatırımların önündeki en önemli engel ortadan kaldırılmış oldu. Beşşar Esed, birçoğu Sosyalist ideolojiye sahip ülkelerde eğitim almış ve babası Hafız Esed döneminden itibaren görevde bulunan yaşlı ekonomi kurmaylarını, Batı'da eğitim görmüş kişilerle değiştirmiştir. Ancak giderek artan işsizlik ve dış borçlar, devletçi yasalar, artık kurumsallaşmış hale gelen yolsuzluklar, elit ailelerin tekelleri, yatırımın azlığı, siyasi yozlaşma, ekonomide kamu sektörünün payının oldukça yüksek olması ve ihracat kalemlerinin azlığı gibi nedenlerden dolayı Suriye ekonomisindeki yapısal sorunlar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Her ne kadar ekonomide özel sektörün payı arttırılmaya çalışılsa da yeterli olmamıştır. Ekonomik gelir kaynaklarını çeşitlendiremeyen Suriye'nin en önemli gelir kaynağı olan petrole bağımlılığı devam etmiş ve ülke ekonomisindeki olumsuzluklar yenilerinin eklenmesiyle daha da artmıştır. Giderek yükselen işsizlik oranı, ülkenin en önemli gelir kaynağı olan petrol üretiminin düşmesi ve çevresel sorunlar gibi problemlere bir de uluslararası yaptırımlar eklenince ekonomi daha da kötüye gitmiştir. Batılı ülkeler tarafından uzun dönemler boyunca uygulanan ekonomik ambargolar, Suriye'nin zaten var olan ekonomik sorunlarının daha da artmasına neden olmuştur.¹⁶⁰ Beşşar Esed, 2011 yılında sivil halk hareketi ile başlayan ancak daha sonraki süreçte silahlı çatışmanın başlamasıyla iç savaşa sürüklenen döneme kadar, ekonomi politikalarını tam manasıyla ve yeterli bir şekilde olmasa da açık ve küresel piyasalara entegre etmeye çalışmıştır. 2010 yılında başlayıp Orta Doğu'yu etkisi altına alan, 2011 yılından itibaren Suriye'ye de sıçrayarak kanlı bir iç savaşa dönüşen bu halk hareketi, Suriye'nin küresel piyasalar ile bütünleşmeye yönelik zaten yetersiz kalan ekonomi politikalarını akamete uğratmış, ülke altyapısında büyük bir tahribata neden olmuş ve halen olmaktadır.¹⁶¹

Suriye ekonomisinde tarım, imalat, madencilik ve elektrik sektörü büyük paya sahip olup karma bir ekonomi modeli uygulanmaktadır. Ekonomik sektörlerde özellikle petrol, elektrik üretimi, bankacılık ve çimento üretiminde devletin ağırlığı hissedilmektedir. Tarım, perakende ticaret ve küçük çaplı hafif sanayi yatırımları dışında diğer bütün yatırımlar ve

¹⁶⁰Ataman, s.12.

¹⁶¹Eğri, s.214.

kurumlar devlet elindedir. Tarım ürünleri üretimi ve petrol ihracatı başlıca gelir kaynağı olan Suriye ekonomisinde tarım %40, sanayi %20 ve hizmet sektörü %40 civarında bir orana sahiptir. Tarım ve hizmet sektörü ülke nüfusunun istihdam edildiği başlıca alanlardır.¹⁶² Suriye'nin GSYİH'sının büyük bir kısmını madencilik ve imalat sektörleri oluşturmaktadır. 2004-2006 yılları arasında petrol üretiminin azalması; ulaşım, ticaret, iletişim ve finansın GSYİH içindeki paylarının artmasını sağlamıştır. Ayrıca akaryakıt sübvansiyonları eskisi kadar olmasa da ülke üzerinde mali yük oluşturmaktadır. Tarım sektörü daha çok başkent Şam'ın kuzeyindeki bölgede yoğunlaşmışken, nüfusun en yoğun olduğu Şam ve Halep aynı zamanda ülkenin başlıca ticaret merkezleri görevini üstlenmektedir. Lazkiye, Tartus, Humus ve Deyrizor ülkenin diğer önemli ticaret kentleridir. Deyrizor, Banyas ve Halep petrol sanayisinin merkezi olarak gösterilebilir. Tekstil, seramik gibi hafif sanayi ürünlerinin üretimine ise Şam ve Halep şehirleri merkezlik yapmaktadır.¹⁶³

Suriye'nin 2,5 milyar varil petrol rezervi vardır ve petrol çıkarımı daha çok ABD'li şirketler tarafından yürütülmektedir. Ayrıca 240,7 trilyon metreküp doğalgaz rezervi bulunan ülkede petrol ve doğalgaz satışları GSYİH'da %14'lük bir paya sahiptir. Fosfat, demir, asfaltit gibi yer altı kaynakları ülkenin önemli kaynaklarındanır.¹⁶⁴

Suriye'nin ihraç maddelerinden en önemlisi, ihracattaki %65'lik payıyla petroldür. Tekstil ve işlenmiş-işlenmemiş tarım ürünleri petrolden sonra en fazla ihraç edilen diğer ürünlerdir. İhracatında Almanya, İtalya, Fransa, Türkiye, Suudi Arabistan; ithalatında ise İtalya, Fransa, Almanya, Çin, Türkiye gibi ülkeler ön sıralarda yer almaktadır.¹⁶⁵

2011 yılından itibaren yaşanan iç savaş, kargaşa, alt ve üstyapıda meydana gelen yıkım ve oluşan iktidar boşlukları, ekonominin olumsuz yönde etkilenmiştir. Örnek olarak 2013 yılında Suriye ekonomisi %18,7 oranında küçülmeye uğramış, yatırımlar ise %20 oranında azalmıştır. İç savaşın başladığı günden itibaren ülke ekonomisi hızla küçülmeye başlamıştır. Alt ve üst yapıda ve hemen hemen tüm ekonomik sektörlerde oluşan büyük hasar ve yıkım, kısa sürede telafi edilemeyecek boyuttadır. EIU*, 2014 ve sonrası için Suriye'ye ait tahminlerinde toparlanmayı öngörmekteydi. Ancak çatışmaların 2014 yılından sonra da tüm

¹⁶²Doğan, s.35; Birleşmiş Markalar Derneği, **Suriye Ülke Raporu**, 2012, s.10, <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Suriye.pdf>, (30 Temmuz 2016).

¹⁶³Birleşmiş Markalar Derneği, **Suriye Ülke Raporu**, 2012, s.10, <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Suriye.pdf>, (30 Temmuz 2016).

¹⁶⁴Ahmet Kıymaz, **Suriye**, Ankara: Sarkaç Yayınları, 2012, s.35-36.

¹⁶⁵Ertaş, s.65.

şiddetiyle devam etmesi ekonomik performanstaki olumsuzluğun devam etmesine ve hatta artmasına neden olmuştur. EIU tahminlerinde Suriye için ileriye dönük beklentilerin sürekli olarak azaltıldığı ve olumlu beklentilerin olduğu alanlarda dahi negatif rakamların ortaya çıktığı görülmektedir. EIU tahminleri, 2018 yılı sonunda kendileri tarafından öngörülen ekonomik büyüme gerçekleşse dahi toplam piyasa büyüklüğünün savaşın başlamasından hemen önce yani 2010 yılındaki değerinden üçte bir oranında küçük olacağını göstermektedir.¹⁶⁶

3.1.2.4. Suriye'nin Politik Yapısı

Suriye'nin mevcut siyasal örgütlenme biçimine bakmadan önce ülke siyasi tarihine kısaca göz atmak gerekir.

3.1.2.4.1. Suriye'nin Siyasi Tarihi

Suriye topraklarının tarihte önemli bir bölge olarak görülmeye başlaması ilk olarak milattan önce 4000 yılı civarına denk gelir. Mısırlıların bölgedeki Amanos ve Lübnan dağlarından sedir ağacı, gümüş ve altın gibi maddeler elde etmeleri, bölgenin önemli bir hammadde kaynağı olarak görüldüğünü göstermektedir. Milattan önce 3000 yılı civarında Sümerlerin de yine hammadde temini amacıyla bu bölgeye gelmeleri ve milattan önce 2350'li yıllarda Ebla İmparatorluğu'nun işgali ile Suriye, bölgedeki büyük güçlerin hammadde ve ticaret sahası ile birbirleriyle hesaplaşma alanına dönüştü. Suriye daha sonra Ebla İmparatorluğu'nu yıkan Akkad'ların denetimine girmiştir. Tüm bunlar göstermektedir ki bugün Suriye'nin bulunduğu bölge, tarihsel süreç içinde çok çeşitli medeniyetlerin kurulduğu, yıkıldığı, birbirleriyle mücadele ettikleri ve harmanlandığı bir coğrafya olmuştur. Asur, Hitit, Mısır ve Kenan medeniyetleri de bölgeye dönem dönem hâkim olmuşlardır. Büyük İskender'in Suriye topraklarına gelişi buranın Helen kültürü ile tanışmasını sağlamış ve Suriye, milattan sonra 20 yılından itibaren Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur.¹⁶⁷

Suriye toprakları milattan önce 64 yılında Roma İmparatorluğu topraklarına dâhil edilmiş ve Antakya yönetim merkezi olarak hizmet vermeye devam etmiştir. Bu dönemde

* Economist Intelligence Unit

¹⁶⁶Eğri, s.219.

¹⁶⁷Mitran Yusuf ed-Debs, **Tarih-i Suriyye, Dini ve Dünyevi**, Cilt 1/241, 2/496, 3/205, Beyrut: Darü Nezir Abud Yayınevi, 1994, s.166. Aktaran: Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH, 2013, s.13.

doğuda bulunan Part İmparatorluğu, milattan önce 40'ta Antakya'nın da içinde bulunduğu bütün bölgeyi ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak Roma ordusu Partları mağlup etmiş ve bölgeden çekilmelerini sağlamıştır. Bundan itibaren uzun yıllar boyunca Roma ile Part ordusu Antakya üzerinden savaşmışlardır. Milattan sonra 256 yılındaki son Part ordusu taarruzunda, Roma İmparatorluğu mağlup olmuştur. Part ordusunun bu başarısı ve Antakya'ya kadar ilerlemesi sonucu Roma imparatoru, bölgenin doğusundaki Palmyra Prensi Odena'nın Partlara karşı Suriye'yi de kapsayan Mezopotamya bölgesine hâkim olmasını desteklemiştir. Milattan sonra 270 yılında Palmyra Prensi Odena'nın ölümünden sonra eşi Zenobia prensliği yönetmeye başlamış, milattan sonra 271'de Roma'nın Germenler tarafından işgal edilmesinden istifade ederek Antakya ve Suriye topraklarında kendi hâkimiyetinde bir devlet kurma girişiminde bulunmuştur. Aynı yıl Roma İmparatorluğu, Mısır'ı ve Palmyra Prensiği'ni bir kez daha kendi kontrolüne alarak bölgedeki egemenliğini yeniden sağlamıştır.¹⁶⁸ Suriye bölgesinde Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti, İslam ordularının burayı fetihlerine kadar sürmüştür.¹⁶⁹

634 yılında İslam ordularının ve İslam'ın bölge topraklarına gelişi, Suriye'ye iki ayrı yeniliği aynı anda kazandırmıştır. Bunlardan ilki İslam dini ile birlikte yeni bir dinî ve sosyal anlayış, ikincisi ise bölgenin siyasal olarak bir merkez olma özelliği kazanmasıdır. Emevi Devleti'nin 661 yılında kuruluşuyla Suriye, tarihte ilk kez bir devletin siyasal merkezi olmuştur. Daha önceki dönemlerden miras aldığı Yunan ve Roma kültürü ile Arap geleneğini aynı potada eriterek birleştirmiş, döneminin en önemli siyasal ve kültürel merkezi olmuştur.¹⁷⁰ Suriye toprakları 660'lı yıllardan itibaren Emevi hâkimiyetine girmiş, Emevi Devleti'nin 750 yılında Abbasiler tarafından yıkılması ve hilafet merkezinin Şam'dan Bağdat'a taşınması sonucu eski önemini kaybetmiştir.¹⁷¹

877 yılında Abbasilerin giderek zayıflamasının bir sonucu olarak merkezi otoriteden uzak kalan ve sonunda kopan Suriye, Mısır'daki Tolunoğulları Devleti'ne bağlandı. Daha

¹⁶⁸Gürhan Bahadır, "Kuruluşundan IV. Yüzyıla Kadar Antakya", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.7, Sayı.13, (2000), s.349-372. Aktaran: Canan Deyupoğulları, "Suriye'nin İç Politika – Dış Politika İlişkisi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s.8-9.

¹⁶⁹Canan Deyupoğulları, "Suriye'nin İç Politika – Dış Politika İlişkisi", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), s.9.

¹⁷⁰Thomas Collelo, **Syria a Country Study**, Washington D.C: United States Government Secretary of the Army, 1988, s.4. Aktaran: Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH, 2013, s.13-14.

¹⁷¹Nevin Yazıcı, "Suriye Siyasi Tarihi", 2012, <http://www.21yzyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi> (3 Ağustos 2016).

sonraki yıllarda bölüm bölüm Hamdanilerin, İhşidilerin ve Fatimilerin egemenliği altına giren Suriye toprakları, 11. yüzyılda Şam ve Halep şehirlerini ele geçirmeyi başaran Büyük Selçuklular'ın yönetimi altına girdi. 1098'e kadar Büyük Selçuklular'ın yönetiminde kalan Suriye toprakları, bu tarihten sonra Haçlıların eline geçti. Selçuklu emirlerinden olan İmameddin Zengi, Kudüs Krallığı'nın Haçlı kuvvetlerini 1128 yılında Halep'ten çıkarmayı başardı. Kendisinden sonra oğlu Nureddin Zengi, Suriye'yi Haçlılardan tümüyle geri aldı. 1171 yılından itibaren Suriye ve Mısır'da güçlü bir devletin, Eyyübi Devleti'nin temellerini atan Salaheddin Eyyubi'nin 1193 yılında ölümü, ülke toprakları parçalanmasına neden oldu. 1250 yılından itibaren Eyyubilerin yerine gelen Memlukler, Moğol saldırılarını durdurmuşlar ve Haçlıları temizlemişlerdir. Memlukler, Eyyubilerden sonra ele geçirdikleri Suriye topraklarını en büyüğü Şam olan toplam altı eyalete ayırdı. 15. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusunda otoritesini arttıran Osmanlı Devleti ile Memlukler arasındaki ilişkiler giderek gerginleşmiş; Suriye toprakları bu iki devletin başlıca mücadele alanlarından biri olmuştur. 1516 yılındaki Mercidabık Savaşı'nda padişah Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı Kuvvetlerinin Memluk kuvvetlerini bozguna uğratmasıyla Suriye, Osmanlı topraklarına katıldı.¹⁷² Yavuz Sultan Selim'in, Bilad-ı Şam olarak adlandırılan Suriye bölgesini Osmanlı devletine katmasından itibaren 20. yüzyıl başına kadar bu bölge Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Uzun bir süre Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Suriye, bu süre boyunca istikrarını muhafaza etmiştir.

18. yüzyılın sonlarına doğru bölgede başlayan isyanlar ve Fransız ordusunun önce Mısır'ı sonra Suriye'yi işgali gibi gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni oldukça zor duruma sokmuştur. Osmanlı Devleti'nin Mısır valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Osmanlı'nın içinde bulunduğu sıkıntılı durumu ve Fransa'nın çekilmesini fırsat bilerek Mısır'da kendi hanedanlığını kurmuş, hatta 1832'de oğlu İbrahim Paşa'nın başında bulunduğu bir orduyu Suriye'ye göndererek bölgeyi kontrolü altına almıştır.¹⁷³ 1839 yılındaki Nizip Savaşı'nda Mehmet Ali Paşa'ya yenilen Osmanlı Devleti, daha sonra Avrupa devletlerinin yardımını alarak Suriye'yi tekrar egemenlik altına almıştır.

¹⁷²Aydos ve Duran, s.21-22.

¹⁷³Şinasi Altundal, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (Mısır Meselesi: 1831-1841)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s.57. Aktaran: Nevin Yazıcı, "Suriye Siyasi Tarihi, 2012, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi>, (3 Ağustos 2016).

Osmanlı Devleti, Suriye'nin de içinde bulunduğu bölgeye 400 yıllık bir süre boyunca hükmetmiş, barış ve istikrarı tesis etmiştir. Ancak 19. yüzyılın başından itibaren toplum yapısındaki birtakım değişikliklerin etkisiyle, toplumun Müslüman ve Müslüman olmayan kesimleri arasında gerilimler meydana gelmeye başladı.¹⁷⁴ 1830-1860 arası dönemde başta ekonomi ve politika olmak üzere birçok alandaki gelişmeler ve değişimler, Müslüman olmayan kesimlerin statüsünün yükselmesiyle sonuçlanmıştır. Avrupalılarla olan ticaretin de etkisinin bulunduğu bu durum, neredeyse tüm ekonomik avantajların gayrimüslimlerin lehine gelişmesine neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi'nden itibaren başlayan reform hareketlerinin gayrimüslim kesimleri toplum içinde daha ayrıcalıklı bir konuma getirmesi, Müslüman çoğunluk ile gayrimüslimler arasındaki huzursuzluğun artmasına neden olmuştur.¹⁷⁵ Tüm bu gelişmelerin toplum içinde yol açtığı gerilimler Batılı devletlerin müdahalesiyle daha da artmıştır. Daha önceki yıllarda yaşanan Maruni-Dürzi savaşlarına benzer fakat bu kez esas olarak dini farklılıklara dayanan Müslüman-Dürzi ve Müslüman-Hristiyan çatışmaları ortaya çıkmıştır.¹⁷⁶

Bu dönemde Batılı devletlerin bölgeye etkileri sadece ticari alanla sınırlı değildir. Avrupalıların özellikle burada yaşayan Hristiyanlar üzerinden bölgedeki etkinliğini arttırdığı görülmektedir. Bölge Hristiyanlarıyla geliştirilen ekonomik ilişkiler ve kurulan yabancı okullar, hem Avrupa'nın siyasi alandaki etkinliğini arttırmasını sağlamış hem de birçok yeni akımın ve fikrin doğmasına neden olmuştur. Özellikle yabancı okullar Avrupa'nın toplumsal alanda etkisinin artmasını beraberinde getiriyordu. 1839 yılından itibaren Batılı devletler eliyle bölgede kurulan çeşitli yabancı okullar, (örneğin 1866'da kurulan Suriye Protestan Koleji, bugün Beyrut Amerikan Üniversitesi olarak bilinmektedir) bölgede yeni bir aydın sınıfın ortaya çıkmasına neden oldu. Butros Bustani, Nazif Yazıcı ve Abdurrahman el-Kevakibi gibi bu dönem aydınları, Batı'nınki ile kendi edebi miraslarını birleştirerek Arap Rönesansı adı verilen hareketin temellerini attılar.¹⁷⁷

¹⁷⁴Adam M. Garfinkle, "The Forces Behind Syrian Politics", Michael Curtis (Ed), **The Middle East Reader**, New Jersey: Transaction Books, 1986 s.210. Aktaran: Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü**, İstanbul: İHH, 2013, s.16.

¹⁷⁵Dağ, *Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü*, s.16.

¹⁷⁶A. Haluk Ülman, **1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1966, s.175.

¹⁷⁷Dağ, *Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü*, s.17.

19. yüzyılın son çeyreğinde Orta Doğu'da milliyetçilik ayrılıkçı bir yapıya bürünmüştür. Osmanlı devlet yönetiminin bozulması ve bölgede etkisinin azalması, özellikle de 1908'de devlet yönetiminin el değiştirmesi, bu el değiştirme ile hükümetin ideolojik olarak Türkçülüğe yönelmesi, Orta Doğu'da ayrılıkçı bir karakter taşıyan milliyetçilik yaklaşımının ortaya çıkma nedenleri olarak gösterilebilir. Tüm bunlar sonucunda milliyetçi akımlar ile ayrılıkçı hareketler ivme kazanmış ve gizli bir şekilde faaliyet gösteren örgütler kurulmuştur. Bu dönemde kurulan örgütlerin başlıcaları AI-Qahtaniyya (kuruluş tarihi 1909), AI-Jamiyya AI-Arabiya AI-Fatat (kuruluş tarihi 1911), AI-Ahd (kuruluş tarihi 1914) örgütleridir.¹⁷⁸

Benzer amaçlar için çalışan örgütler Arap topraklarında hızlı bir şekilde yayılmış ve İstanbul'da dahi etkisini göstermiştir. Ulusal ve ayrılıkçı fikirlerin etki alanının genişlemesini amaçlayan ve kuruluşundan kısa bir süre sonra kapatılan Arap-Osmanlı Kardeşlik Cemiyeti ile El Muntada El Edebi (kuruluş tarihi 1909) adlı bir edebiyat cemiyetinin kurulması, ayrılıkçı-milliyetçi örgütlenmelerin İstanbul'daki örnekleri olarak gösterilebilir. Bu örgütlenmeler, özellikle milliyetçi fikirlerin yaygınlaştırılması konusunda kayda değer başarılar elde ettiler.¹⁷⁹ Tüm bu gelişmeler ve faaliyetler, Mekke Şerifi Hüseyin'in 1916 yılı Haziran ayında isyana (the Great Arab Revolt) gitmesine temel oluşturan etkenlerdendir.¹⁸⁰

1908 yılında ilan edilen 2. Meşrutiyet'in arkasından İttihat ve Terakki yönetiminin ülke genelinde ve Orta Doğu bölgesinde takip ettiği politikalar, Arap milliyetçiliğini esas alan bir muhalefetin giderek güç kazanmasına zemin hazırladı. 1.Dünya Savaşı'na denk gelen 1918 yılında coğrafi ve jeopolitik konumunun da etkisiyle önemli bir harekât merkezine dönüşen Suriye Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın yönetimine verilmiş, Hicaz'da oluşturulan bir Arap ordusunun desteği ile İngilizlerin eline geçmiştir. Savaş sonrasında Arap önderlerin Şam'da bir araya gelerek oluşturdukları Suriye Kongresi, Faysal'ı Filistin topraklarını da kapsayan Birleşik Suriye topraklarının kralı ilan etmiştir. Ancak İtilaf Devletleri 1920 yılında topladıkları San Remo Konferansı'nda aldıkları kararlarla savaş sürecinde İngilizlerden bağımsızlık sözü almış olan Faysal'ı hayal kırıklığına uğratmışlardır. Bu kararlar Filistin'in

¹⁷⁸Alan R. Taylor, *The Islamic Question in Middle East Politics*, Boulder and London: Westview, 1988, s.37. Aktaran: Çağatay Okutan, "Arap Milliyetçiliği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.56, Sayı.2, (2001) s.165.

¹⁷⁹Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi:1908-1918*, Ankara: AÜSBF Yayınları, 1982, s.21-22. Aktaran: Çağatay Okutan, "Arap Milliyetçiliği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.56, Sayı.2, (2001) s.165.

¹⁸⁰Okutan, s.165.

İngiliz Suriye ve Lübnan'ın Fransız manda yönetimine verilmesini içermekteydi.¹⁸¹ Fransızlar mandaları altına aldıkları günümüz Suriye bölgesini 'böl-yönet' politikasını uygulayarak 1920'de Şam ve Halep, 1921'de Dürzi ve 1922'de Alevi devletleri olmak üzere dört bölüme ayırdı¹⁸². Yine İskenderun'a özerk statü, 1926 yılında ise Lübnan'a bağımsızlık verilmiş, böylece yeni bir Hristiyan devlet ortaya çıkarılmıştır.¹⁸³

Fransızların Suriye'deki yönetim ve siyaseti toplumun farklı fraksiyonlara ayrılıp parçalanması üzerine bina edilmişti. Bu siyaset ile Fransız yönetimi Suriye'yi rahat bir şekilde kontrol ederek yönetmeyi ve toplum içinde Fransız yönetimine karşı ortaya çıkabilecek herhangi bir sorunla karşılaşmamayı amaçlamaktaydı. Fransız manda yönetiminin etnik, mezhepsel ve dini farklılıklar üzerinden yürüttüğü ayrıştırıcı siyasete rağmen Suriye halkı içerisinde Fransız manda yönetiminin aleyhine muhalif sesler ve hareketler ortaya çıkmaya başlamıştı.¹⁸⁴ Bu fikir ve hareketler vasıtasıyla Suriye halkı içindeki farklı kesimler bağımsızlık fikri temelinde bir araya gelmiş ve etkili bir muhalefet oluşturmuş, Arap milliyetçiliği fikrinin toplumsal düzlemde karşılık bularak artmasını sağlamıştır. Bu sayılanlar, Suriye'ye bağımsızlık yolunu açan etkenlerden en önemlileridir. Fransız karşıtı milliyetçi yapıya sahip cephe 1943 yılında yapılan seçimlerde başarılı olmuş ve Şükrü el-Kuvvetli Suriye devlet başkanı seçilmiştir.¹⁸⁵ Seçimlerin ardından Suriye'de Fransa aleyhtarı muhalefet giderek güçlenmeye başlamış ve bu da Fransızların Suriye'yi yönetme konusunda işini oldukça zorlaştırmıştır. 17 Nisan 1946 tarihinde Suriye Arap Cumhuriyeti'nin kurulması, Suriye halkının bağımsızlık sürecinde kendi içindeki tüm ayrılıkları göz ardı ederek Arap kimliği adına yapmış oldukları bu mücadelede başarılı olduklarını göstermektedir. Bağımsız Suriye Devleti'nin kuruluşu, Suriye milli tarihinde ve Orta Doğu siyasi tarihinde yeni bir dönemi başlattı.¹⁸⁶

1948'de Orta Doğu'da İsrail devletinin kurulmasıyla aynı yıl gerçekleşen ilk Arap-İsrail savaşının ardından Suriye'de darbelerin ve istikrarsızlığın hâkim olduğu bir dönem

¹⁸¹Aydos ve Duran, s.23.

¹⁸²Derek Hopwood, **Syria 1945-1986: Politics and Society**, London: Unwin Hyman, 1989, s.24. Aktaran: Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, "Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (1-28), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.15.

¹⁸³Okur ve Salık, s.15.

¹⁸⁴M. Hüseyin Mercan, **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s.52.

¹⁸⁵Adnan Menafih ve Süleyman el-Medeni, **Haulai Hakemuu Suriye**, Dimeşk: Dar el-Envar, 2009, s.42. Aktaran: M. Hüseyin Mercan, **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s.52.

¹⁸⁶Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, s.53.

başlamış oldu. Ülkede böyle bir dönemin başlamasında giderek daha fazla etkili olan ekonomik, siyasi ve yönetsel sorunlar da etkili olmuştur. Sonuçta bağımsız Suriye'nin ilk siyasi darbesi Genelkurmay Başkanı Hüsnü Zaim liderliğinde 30 Mart 1949 yılında gerçekleştirilmiştir. Darbe lideri Zaim'in ülkedeki tüm siyasi partileri kapatarak Suriye devlet başkanı olmasıyla başlayan süreç, Suriye'de geniş ölçekli bir yapılanma süreci ile devam etmiştir. Hüsnü Zaim'in yönetimi kendi kişisel çıkarları adına kullanması ve çeşitli iktisadi sorunların ortaya çıkması ülkeyi yeni bir darbenin eşiğine getiren sebeplerdir. Tüm bu olaylar neticesinde siyasal desteğini kaybeden Hüsnü Zaim, 14 Ağustos 1949'ta Sami Hinnavi liderliğinde gerçekleştirilen darbe ile yönetimden indirilmiş, Başbakan Muhsin Barazi ile birlikte yargılanmış ve idam edilmiştir. Ancak Haşim Attasi liderliğindeki geçici sivil bir hükümetle 15-16 Kasım 1949 tarihinde seçimlere götürülen ülkede siyasi istikrar sağlanamamıştır.¹⁸⁷

1949 yılında ülkede yine bir darbe gerçekleşmiş, Albay Edip Çiçekli ülke yönetimini ele geçirmiştir. Ordu içindeki çeşitli fraksiyonlar arasında ayrışmaların kaldırılması ve ülkeye kısmen de olsa bir istikrar getirmesi, Albay Edip Çiçekli'nin iktidarının ilk iki yılı içerisinde halk tarafından memnuniyetle karşılanmasını sağladı. Bu iki yıllık kısmi istikrar döneminin ardından Çiçekli yönetimi, ülke idaresinde daha sert bir yaklaşımı benimseyerek muhaliflerini ortadan kaldırma harekâtına girişmiştir. Ülkeyi otoriter ve dikta rejimine dayalı bir anlayışla yönetmeye başlayan Çiçekli Nisan 1952'de tüm siyasi partileri kapattırılmış, Müslüman Kardeşler hareketinin de içinde olduğu tüm siyasi hareketleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan siyasi boşluğu ise kendisinin kurulmasını sağladığı Arap Kurtuluş Hareketi isimli partiyle doldurmuştur. Tüm bunların bir toplamı olarak ülkede Çiçekli yönetimine karşı öğrenci hareketleri baş göstermiş, ordu içerisinde de Çiçekli aleyhine eğilim artmış ve sonuçta 1954 yılında Çiçekli yönetimi yine bir darbe ile ülke yönetiminden uzaklaştırılmıştır.¹⁸⁸ Böylece ülke yönetimi sivil hükümete geçmiştir.

Suriye ülke yönetiminin yeniden sivillere geçmesi süreci ile beraber ülkedeki muhalif gruplar arasında rekabet ve çatışma ortamı belirginleşmiştir. Orta Doğu'da kurulan İsrail devleti ile tüm bölgede ve Suriye'de yükselişe geçen Batı aleyhtarlığı, 1956 Süveyş Krizi ile bu Batı karşıtlığının daha da artması, aynı zamanda artan bu Batı karşıtlığında Sovyet

¹⁸⁷Ataman, s.8.

¹⁸⁸Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayınları, 2008, s.268-269.

propagandasının da körükleyici rol oynaması, Suriye’de sol ve Komünist eğilimlerin daha fazla taraftar toplamasını, sonuçta 1957 yılından itibaren ülkenin sol bir koalisyonun idaresine geçmesini sağladı. Ülkenin sol bir koalisyonun denetimine geçmesi Suriye’nin SSCB ile daha yakınlaşmasına ve ülkede SSCB etkisinin artmasına neden oldu. Ülke yönetimindeki sol siyasal partiler arasında da mevcut bulunan rekabette Komünist Parti diğerlerinden daha fazla ön plana çıkmıştır. Bunun üzerine Baas Partisi, aynı zamanda Arap dünyasında oldukça büyük etkiye sahip Cemal Abdülnasır’ın başında bulunduğu Mısır ile birleşme yoluna gitti. 1 Şubat 1958’de iki devletin birleştiği ilan edildi ve her iki ülkede gerçekleştirilen plebisitlerle bu durum onaylandı. Bu doğrultuda geçici bir anayasa kabul edildi ve Cemal Abdülnasır’ın başında bulunduğu bir devlet başkanlığı, dört adet başkan yardımcılığı, iki ülkenin de temsilcilerini barındıran ortak bir kabine ve 600 kişiden oluşan ortak bir meclis meydana getirildi. Kurulan bu yeni cumhuriyette Mısır’ın Suriye’ye hükmetmeye yönelik politikaları ve Mısırlı yöneticilerin Suriye’de önemli görevlere ve köşe başlarına getirilmesi gibi faaliyetler, Mısır’ın bu yeni devlette temel belirleyici olarak ön plana çıkmasını sağladı. Bu durum Suriye’nin birlikten beklentilerinin boşa çıkmasına, tepkisinin artmasına ve Mısır ile Suriye arasındaki tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Bu gerilim 28 Eylül 1961’de, Suudi Arabistan ve Ürdün’ün desteklediği Abdülkerim Nehlevi’nin yaptığı bir askeri bir darbe ile birliğin sona ermesiyle neticelenmiştir.¹⁸⁹

Suriye’de 1961’in Aralık ayında Baas Partisi ve Nasırcı gruplar dışındaki siyasi partiler meclisin oluşturulması için seçime gittiler ve bu yeni kurucu meclis Nazım el-Kudsi’yi Suriye Devlet Başkanı olarak seçti. Yine 28 Mart 1962’de gerçekleştirilen bir askeri darbe ile Nazım el-Kudsi’nin başında bulunduğu ülke yönetimi istifa etmek zorunda kaldı. Ancak bu darbe çeşitli gösteriler ve faaliyetlerle başarısız kılındı ve darbeyi gerçekleştiren yedi subay sürgüne gönderildi. Bu şekilde Nazım el-Kudsi’nin yeniden devlet başkanı olması özellikle Nasır yanlısı ve karşıtı fraksiyonlar arasındaki gerilimin ve çatışmaların artarak devam etmesine, dolayısıyla beklenen siyasi istikrarın gerçekleşmemesine neden oldu. Ülke siyasi istikrarsızlığının en önemli sebeplerinden biri olan darbelere, 8 Mart 1963 tarihinde yapılan bir diğer darbenin eklenmesiyle Baas Partisi’nin kurucularında biri olan Selahaddin (Salah) Bitar başbakan oldu ve böylece Suriye’de Baas iktidarı resmen başlamış oldu. Baas

¹⁸⁹Kerim Yıldız, *The Kurds in Syria: The Forgetton People*, Londra: Pluto Press, 2005, s.32. Aktaran: Muhittin Ataman, *Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum*, Ankara: SETA, 2012, s.9.

iktidarının tesis edilmesinin ardından bürokrasi, ordu ve ülke yönetimindeki Nasır yanlılarına karşı bir kampanya başlatılarak görevlerinden alındılar.¹⁹⁰

1963 darbesini gerçekleştiren kişiler tarafından bu darbe bir devrim olarak addedilse de Baas Partisi tarafından 1963 yılında yapılan bu darbe de, ülke siyasal tarihindeki çok sayadaki darbeden biri olarak görüldü. 1963 darbesiyle ülkede hâkim olan Baas rejimi, bir kısım subayın plan ve girişimiyle tesis edilmişti. Bu durum Baas darbesinin toplumsal destek ve dayanaktan mahrum olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla böyle güçlü bir destekten yoksun bulunan Baas Rejimi kısa bir süre sonra başını Nasır yanlıları, İslamcılar ve liberallerin çektiği geniş ölçekli bir muhalefetle yüz yüze gelmiştir. Aslında tüm bu muhalif hareketlerin ve itirazların bir sonucu olarak Baas iktidarının da yine bir darbe ile yıkılarak kısa süreli olması bekleniyordu. Ancak 1963'te başlayan ve günümüze kadar uzanan süreçte Baas'ın ülkedeki tek hâkim durumunda olması, bu darbenin aslında ülke siyasi tarihindeki darbelerden sadece biri olmadığını göstermektedir.¹⁹¹

1963 darbesi, 1966 yılına kadar ülkeye tamamen Baas Partisi'nin Suriye koluna dayanan yeni bir askeri rejimin hâkim olmasını sağladı. 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı ile Suriye'nin güneybatısında yer alan Golan Tepeleri İsrail tarafından işgal edildi. Bundan altı yıl sonraki 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda daha önce kaybettiği toprakları geri almayı hedefleyen Suriye bu hedefine ulaşamadı.¹⁹² Daha sonraki yıllarda ülkenin başına geçecek olan Hafız Esed 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda, Suriye Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanıydı.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye ordusunun başarısızlığı ve kaybedilen topraklar, ordu ve Baas'ın askeri kanadında Hafız Esed'e olan desteğin artmasına neden oldu. Baas partisinin sivil liderleri Esed yönetimi altındaki ordunun itibarını kaybettiğini söylerlerken, sivil yöneticiler ise Hafız Esed ve ordu tarafından, yaptıkları çeşitli düzenlemelerle ordunun kendi içindeki yapısını altüst etmek ve kendi bireysel ve siyasi çıkarlarını aynı zamanda milli çıkarlar anlamına gelen ordunun çıkarlarına tercih etmekle itham edildiler. Muhalifler İsrail karşısındaki bu yenilginin bilinçli bir yenilgi olduğunu iddia ederek Hafız Esed'e

¹⁹⁰Ataman, s.9.

¹⁹¹Raymond Hinnebuch, "Modern Syrian Politics", **History Compass**, Vol.6, Nu.1,(2008), s.266. Aktaran: Osman Bahadır Dinçer ve Gamze Coşkun, **Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak**, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Rapor No:11-04, 2011, s.12-13.

¹⁹²Aydos ve Duran, s.25.

yüklenmekteydi. Hafız Esed ise bu yenilgi ile başarısızlığın tüm sorumluluğunu Baas'ın siyasi kanadına yükleyerek ileriye dönük hedeflerini gerçekleştirmek adına kullanmak niyetindeydi.¹⁹³

1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Suriye'nin İsrail karşısında bozguna uğraması, bu dönemde bir yandan Nasır'ın etkinliğini nispeten yitirmesi, diğer yandan Salah Cedit'in Suriye içindeki gücünü giderek kaybetmesi, Hafız Esed'in iktidara gelişini kolaylaştıran başlıca etkenler olmuştur. Tüm bunlar sonucunda Hafız Esed, Salah Cedit ile arasında uzun süredir devam eden iktidar mücadelesinde galip gelmesiyle sonuçlanan 13 Kasım 1970 darbesini gerçekleştirmiştir. Hafız Esed'in 1970 darbesiyle yönetime el koyması, modern Suriye tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olarak nitelendirilebilir.¹⁹⁴

13 Kasım 1970'te bir darbeyle ülke yönetimine el koyan Hafız Esed, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'in işgal ettiği Golan Tepeleri'nin geri alınmasının yeni bir savaş ile mümkün olabileceğini düşünüyordu. Bu doğrultuda girişilen 1973 Arap-İsrail Savaşı Esed'in beklentileri doğrultusundan gerçekleşmemiş, Suriye kaybettiği topraklarını geri alamamıştır.¹⁹⁵

İktidarı bir darbeyle ele geçiren Baas Partisi, ülke yönetimine gelmesinden kısa bir süre sonra aleyhindeki tüm muhalif oluşum ve hareketleri baskı ve şiddet ile ortadan kaldırma yoluna girmiş, bunda da başarılı olmuştur. Özellikle 1951 seçimlerinde Müslüman Kardeşler siyasi oluşumunun mecliste yaklaşık olarak %20'lik ağırlığa sahip olması, Baas Partisi'nin Müslüman Kardeşler'i bir tehdit olarak algılanmasını beraberinde getirmiş ve bu hızlı yükselişlerinin durdurulması için Baas'ın eyleme geçmesine neden olmuştur. Baas iktidarı ve dolayısıyla Hafız Esed, Müslüman Kardeşler yapılanmasını sindirme ve hatta Suriye siyasi sahnesinden tamamen silme konusundaki faaliyetlerinde oldukça kararlı davranmıştır. Ülkenin toplumsal yapısının başlıca unsuru olan Sünni çoğunluğu kendi iktidarı için tehdit olarak gören Esed, Sünni çoğunluğun desteğini alan Müslüman Kardeşler hareketine karşı sistematik katliamlar uygulamış, onları Suriye siyasetinden silme hedefinde

¹⁹³Dağ, *Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü*, s.40-41.

¹⁹⁴Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, s.65.

¹⁹⁵Arı, s.464.

başarılı olmuştur. 1982 yılında Esed, Müslüman Kardeşler hareketine mensup kişileri ortadan kaldırmak amacıyla Hama Katliamı'nı gerçekleştirmiş¹⁹⁶ ve amacına ulaşmıştır.

Hafız Esed'in iktidarını tehdit eden önemli olaylardan bir diğeri ise Esed'in tedavi amacıyla 1983 yılında yurt dışına gitmesiyle meydana gelmiştir. Esed'in kardeşi Rıfat Esed, bu dönemde abisi Hafız Esed'in yurt dışına çıkmasını ve rahatsızlığını fırsat bilerek ülke yönetiminin birçok önemli noktasına kendi adamlarını yerleştirmiş ve ülkenin denetimini ele almaya çalışmıştır. Hafız Esed görevinin başına 28 Ocak 1984'te dönmüş fakat iki kardeş arasındaki iktidar mücadelesi üstü örtülü bir şekilde devam etmiştir. Suriye ordusunun kendi içinde bölünmesine yol açan ve ülke yönetiminin, hatta Esed ailesinin kendi içinden gelen bu tehlike de atlatılmış, Rıfat Esed ülkeden uzaklaştırılmıştır. Rıfat Esed Mayıs 1984'te Rusya'ya gönderilmiş ve Rusya'dan Avrupa'ya geçmiş, Kasım 1984'te Suriye'ye geri dönmüştür. Hafız Esed, bu girişimi sonucunda Rıfat Esed'in artık istihbarat ve ordu içindeki etkinliği ortadan kaldırmıştı. Bu olay rejimin, hem dayanak noktası teşkil edebilecek toplumsal destekten mahrum olduğunu, hem de içeriden gelebilecek herhangi bir tehlikenin Hafız Esed rejimini tehlikeye düşürebileceğini farkına varmasını sağlamıştır. Karşı karşıya geldiği bu tehlikelerden sonra Hafız Esed, Suriye'yi çok daha katı ve otoriter bir rejimle yönetmeye başlamıştır.¹⁹⁷

Hafız Esed, 1970 yılında iktidarı ele geçirdikten sonra ülke içindeki çeşitli muhalif grupları ve güç odaklarını kendisi için herhangi bir tehlikeye mahal vermemesi amacıyla baskı altında tutarak ve ülkede yaklaşık %12'lik orana sahip dini bir azınlık olan Nusayrilerin bir temsilcisi olarak Suriye'yi 30 yıl boyunca yönetti. Diğer Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de uzun süreli tek adam rejiminin ortaya çıkardığı sorunlardan biri, mevcut rejimin devamlılığının sağlanabilmesi ve iktidarın el değiştirmesinin güçlüğü olmuştur.¹⁹⁸

Hafız Esed'in 10 Haziran 2000 tarihindeki ani ölümü ile başlayan süreç, kendi yerine hazırladığı oğlu Beşşar Esed'in göreve gelmesiyle sonuçlandı. Baas Partisi'nin aday gösterdiği Hafız Esed'in oğlu Beşşar Esed, 10 Temmuz 2000'de yapılan referandum ile oyların %97,2'sini alarak yedi yıllık bir süre için Suriye'nin yeni devlet başkanı olmuş,

¹⁹⁶Dinçer ve Coşkun s.14.

¹⁹⁷John F. Devlin, "Syrian Policy in the Aftermath of the Israeli Invasion of Lebabon", Peter J. Chelkowski, Robert J. Pranger (Ed.), **Ideology and Power in the Middle East**, Durham: Duke University Press, 1988, s.300-301. Aktaran: Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayınları, 2008, s.466-467.

¹⁹⁸Yasin Atlioğlu, *Beşşar Esed Suriye'sinde Reform*, s.31.

başkan yardımcılığına ise zaten 11 Mart 1984'ten beri bu görevde bulunan Abdül Halim Haddam ve Muhammed Zuhayr Maşariga'yı getirmiştir.¹⁹⁹

Suriye'nin Batı'da eğitim görmüş ve Batı kültürüne aşina yeni ve genç lideri Beşşar Esed, uluslararası sistem içinde entegre olmaya dönük, demokratikleşme ve özgürlüklerin genişletilmesi konusunda heyecan ve beklenti uyandıran bir reform hareketi ile göreve başladı. Beşşar Esed'in sivil toplumun güçlendirilmesi, kalkınma ve modernleşmenin sağlanması, ifade özgürlüğünün temin edilmesi gibi konular üzerine bina ettiği-edeceğini söylediği bir reform deneyimi olarak 'Şam Baharı' adı verilen süreç oldukça kısa sürdü. Bu sürecin olumsuzlukla sona ermesindeki en büyük etkenler, Hafız Esed döneminden itibaren ülke yönetimde yer alan gelenekçi sınıfın baskıları ve ülke siyasi dengelerinin buna izin vermemesiydi. Bu kısa reform deneyimi süreci 2001 yılında, yine çeşitli baskı ve yasaklarla sona erdi. Aslında Beşşar Esed, iktidarının ilk yıllarında iktisadi ve idari reformlara öncelik vermiş, bu alanlarda reformların demokratik alandaki reformlara giden yolu açarak temel teşkil edeceği düşüncesi ile hareket etmiştir. 2001 yılından itibaren de bu düşünce doğrultusunda önemli adımlar atmıştır.²⁰⁰

Suriye'yi katı ve otoriter bir rejimle yöneten Hafız Esed'in ölümü ile Beşşar Esed'in devlet başkanı olduktan sonraki ilk açıklamalarında verdiği mesajlar demokratikleşme, özgürlüklerin genişlemesi, ifade özgürlüğünün sağlanması bakımından umutları arttırmıştır. Fakat yine de Suriye'de on yıllar boyunca hâkimiyetini sürdüren baskı ve dikta rejiminin bir anda siyasal bir reformla değişebileceği ve özgürlük ortamının sağlanabileceğine dair çok büyük bir inanç yoktu. Bu durumun başlıca iki sebebi, rejimin aslında böyle bir derdinin ve amacının olmaması ile rejime bu reformları gerçekleştirmesi yönünde baskı uygulayabilecek herhangi bir güç bulunmamasıydı. Ülkede yönetime karşı zorlayıcı bir unsur olabilecek bir sosyal sınıf, denetleyici bir siyasal oluşum, bir burjuva sınıfı, medya kuruluşları, geniş işçi sınıfı veya sivil toplum örgütleri bulunmuyordu. Sivil hak ve özgürlüklerin, bağımsız yargı organlarının ve herhangi bir denetim mekanizmasının bulunmadığı ülkede, zaten güçsüz olan sivil toplumun elinde hiçbir dayanak ve meşruiyet kaynağı bulunmuyordu. Sonuçta kendi üzerinde hiçbir yapı, hesap vereceği herhangi bir organ bulunmayan rejim, toplumdaki muhalif sesleri susturmak adına belirli aralıklarla verdiği özgürlükleri bir müddet sonra hiç

¹⁹⁹Arı, s.469.

²⁰⁰Yasin Atıoğlu, *Beşşar Esed Suriye'sinde Reform*, s.67.

duraksamadan geri almıştır. Nitekim Hafız Esed'in iktidara geldiği ilk yıllar olan 1970'lerin başındaki nispi özgürlük ortamı, rejimi tehdit eder ya da tehlike altına sokar gibi olduğunda kolaylıkla yerini tekrardan baskı ve şiddete bırakmıştır. Aynı durum Beşşar Esed'in iktidara gelmesiyle başlayan Şam Baharı adı verilen süreçte, eskiye nazaran özgürlüklerin bir nebze daha genişletildiği ortamın yerini tekrar baskı ortamına bırakmasıyla bir kez daha müşahede edilmiştir.²⁰¹

17 Aralık 2010'da Tunuslu bir gencin kendini yakması ile başlayan 'Arap Baharı' adı verilen süreç kısa sürede Tunus geneline yayıldı ve devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali görevini bırakarak ülkeyi terk etti. Kısa sürede bölgenin en önemli ülkelerinden biri olan Mısır'da da protestolar baş gösterdi ve burada da hedefine ulaşarak Hüsnü Mübarek'in görevini bırakmasını sağladı. Daha sonra bu süreç Libya, Yemen gibi diğer Arap ülkelerinde de hızla etkisini göstermiştir. Bu şekilde Arap dünyasının güçlü liderlerinin teker teker koltuklarından olmaları, Suriye halkını harekete geçiren en önemli sebeplerden biridir. Zaten yıllardır baskı, zulüm, şiddet altında dikta rejimi ile yönetilen Suriye halkının bu sivil isyanı Mart 2011'de başladı. Özellikle rejim güçlerinin sivil eylemleri şiddetle bastırmaya çalışarak tutuklama ve silahlı müdahale yoluna gitmesi, gösterilerin toplumsal tabanının geniş bir destek bulmasına ve bu desteğin giderek artmasına neden oldu. Bu ilk dönemdeki gösteriler, özellikle Dera, Humus, Lazkiye, Banyas gibi şehirlerde yoğunlaştı.²⁰²

Bu kadar uzun süre boyunca devam edip taraflardan birinin öne geçemediği bu iç savaş göstermektedir ki Suriye'deki rejim değişikliği sorunu Tunus ve Libya'dakilerin aksine, çok denklemlili ve çok belirleyeni bir yapı göstermektedir. İçinde AB, ABD, İsrail, İran, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi ülkelerin bulunduğu bu mücadele hem Suriye'nin, hem tüm Orta Doğu bölgesinin geleceğini yakından ilgilendirmektedir. Suriye'nin Orta Doğu'daki konumu ve Orta Doğu siyaseti içindeki rolünün önemi bu iç savaşa dâhil olmuş birçok ülkenin bölgesel hesaplarını ve çıkarlarını etkilediğinden bu ülkeler, Suriye iç savaşının aktörleri ve tarafları üzerinden kendi çıkarlarına yönelik adımlar atmaya çalışmaktadır. Suriye'deki sivil demokratik eylemler ile başlayan ve daha sonra trajedi haline dönen bu durum, olması gerekenden daha fazla uluslararası bir hal almıştır.

²⁰¹Ömer Faruk Topal, "Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Savaş", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (67-98), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.75-76.

²⁰²Talip Özdoğan, "Suriye'de Din ve Siyaset: Ulema-Devlet İlişkileri", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (123-157), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016,s.149.

Rejimin varlığını devam ettirebilmek için dış desteğe dayandığı ve işbirliği yaptığı bir dönemde, küresel bir nitelik kazanan sorunun çözümü için dış aktörlerin ikna edilmesi gerekmektedir.²⁰³

3.1.2.4.2. Suriye'nin Siyasal Yapısı

Suriye devleti bir cumhuriyettir. Şekil olarak demokratik bir rejim olmakla birlikte gerçekte otoriter bir rejimdir. Vatandaşlar cumhurbaşkanı ve meclis üyeleri seçimlerinde oy kullanma hakkına sahiptirler fakat hükümetin yani yönetimin esasen halkın iradesi ile değiştiği söylenemez. Ülkenin cumhurbaşkanı üst düzey yardımcılarını ile birlikte; siyasi, ekonomik ve idari alanlar başta olmak üzere tüm alanlarda tek karar alıcı konumunda bulunmaktadır. Ayrıca cumhurbaşkanına veya rejime karşı herhangi bir siyasi veya toplumsal muhalefete müsamaha edilmeyen ve en ağır şekilde bastırılan ülkede 1963 yılından 2011 yılı Nisan'a kadar olağanüstü hal kanununun yürürlükte bulunması, yönetimin rejime yönelik herhangi bir başkaldırıya karşı nasıl bir tavır takınacağını göstermektedir.²⁰⁴

Suriye'deki mevcut siyasal sistemin temeli 1973 Anayasası'na dayanmaktadır. Siyasal erk yasama, yargı ve icra organları elinde bulunmaktadır. Ancak güçler ayrılığı ilkesinin tam anlamıyla uygulandığını söylemek güçtür. 1973 Anayasası'na göre devlet başkanı olarak cumhurbaşkanı, 7 yıllık bir dönem için seçilmektedir. Cumhurbaşkanı; başbakanı, bakanlar kurulunu ve kendisinin tüm yardımcılarını atama yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda Baas Partisi'nin genel sekreteri ve silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Baas Partisi ve diğer partilerin mensuplarından seçilen bakanlar kurulu cumhurbaşkanının emrindedir. Halk tarafından 4 yıllık dönemler için seçilen Halk Meclisi'nde çoğunluğu, Baas Partisi'nin başında bulunduğu 'İlerici Ulusal Cephe' oluşturmaktadır. Bu meclis ülkenin yasama kuruldur. Ulusal İlerici Cepheyi yani NPF'yi; Arap Sosyalist Baas Partisi, Arap Sosyalist Partisi, Arap Sosyalist Birlik Partisi, Demokratik Sosyalist Birlik Partisi ve Suriye Komünist Partisi olmak üzere 6 parti oluşturmaktadır. NPF yasa çıkarmamakta, ekonomik konulara ait görüşleri karar vericiler tarafından tavsiye niteliğinde dikkate alınmaktadır.²⁰⁵

²⁰³Dağ, *Suriye: Bilad- Şam'ın Hazin Öyküsü*, s.89.

²⁰⁴Dinçer ve Coşkun, s.10.

²⁰⁵Sağlam, s.38.

Suriye hukuk sistemi belirli miktarda Fransız etkisi taşımakta fakat esas olarak şeriata dayanmaktadır. Yüksek Anayasa Mahkemesi ülkedeki en yüksek üst yargı organıdır. Ülkedeki bütün idari merkezlerde ilk derece mahkemeleri, valilik merkezlerinde istinaf mahkemeleri ve başkentte üst istinaf mahkemeleridir.²⁰⁶

Ayaklanmaların yayılarak ülkeye hâkim olmasına karşı rejim; baskı, şiddet ve katliamlara devam ederken aynı zamanda özellikle uluslararası alanda, ülkede demokratik açılımlar yapıldığına dair bir izlenim oluşturmak amacıyla yeni bir anayasa yapma ve yürürlüğe koyma yoluna gitti. 2012 yılına kadar yürürlükte bulunan ve mevcut siyasi yapıyı şekillendiren 1973 Anayasası, ülke çapına yayılarak rejim aleyhine büyük bir tehdit oluşturan eylemlerin giderek hız kazanması ve uluslararası alanda da yankı bulmasıyla, rejimin varlığını devam ettirebilmek adına 2012 yılında değiştirildi. 26 Şubat 2012 tarihinde gerçekleştirilen referandumla yeni anayasa, yani Suriye’de hali hazırda yürürlükte olan 2012 Anayasası kabul edildi. 2012 anayasası başlangıç kısmında kendisinden önce yürürlükte olan 1973 anayasasına nazaran demokrasiye, hak ve hürriyetlere, insani değerlere daha fazla atıf yapmaktadır. Ancak özellikle sömürgecilik ve Arap milliyetçiliği gibi konulara yaklaşım tarzına bakıldığında 1973 Anayasasıyla aynı doğrultuda ifadeler taşıdığı görülmektedir.²⁰⁷

Suriye’de rejimin herhangi bir muhalif hareket ve yaklaşıma izin vermemesi; sivil toplum kuruluşlarının, siyasi partilerin ya da aydınların oluşturduğu çeşitli yapıların muhalif bir yaklaşım sergilemelerini engellemektedir. Bu durum muhalif ses ve hareketlerin kendilerini ifade edebilmek için daha çok dinsel ve etnik kimlikler zeminine kaymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla Suriye’de muhalif hareketlerin özellikle İslami gruplar ve Kürtler etrafında yoğunlaşması bir tesadüf değildir. Bu durum, Suriye’nin güvenlik-demokrasi ikiliminde bulunduğu²⁰⁸ ve bu ikilemin daha çok güvenlik lehine politikalara zemin yarattığı görülmektedir.

Suriye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlar; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Arap Ligi, Bağlantısızlar Hareketi, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, Dünya Turizm Örgütü, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü, Dünya Meteoroloji Örgütü, İslam İşbirliği

²⁰⁶Aydos ve Duran, s.27.

²⁰⁷Muhammed Hüseyin Mercan, "Modern Suriye’de Anayasal Gelimeler", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (99-122), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.114-115.

²⁰⁸Bülent Aras ve Şule Toktaş, "**Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan**", Ankara: SETA Yayınları, 2008, s.42.

Teşkilatı, Dünya Sağlık Örgütü, Uluslararası Denizcilik Örgütü, Arap Para Fonu, Dünya Sendikalar Federasyonu (WFTU), Tarım ve Gıda Örgütü (FAO), INTERPOL, Uluslararası Standardizasyon Örgütü (IOS), Uluslararası Ticaret Odası, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Dünya Posta Birliği, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeler Teşkilatı, Gümrük İşbirliği Konseyi, Arap Ortak Pazarı olarak sıralanabilir. Ülke yönetiminden meşru talep ve beklentilerini barışçıl eylemlerle ortaya koyan halka karşı Esed rejiminin uyguladığı baskı, şiddet ve sindirme politikaları, Suriye'nin Arap Ligi üyeliğinin 12 Kasım 2011, İslam İşbirliği Teşkilatı üyeliğinin 15 Ağustos 2012 tarihinde askıya alınmasına neden olmuştur.²⁰⁹

3.1.2.5. Suriye'nin Askeri Yapısı

Bugünkü Suriye ordusunun temelleri, ülkenin Fransız mandası altında bulunduğu dönemde atılmıştır. Suriye ordusu yapısal olarak daha çok Nusayri ve Dürzilerden oluşmaktadır. Orduda ayrıca az miktarda Ermeni, Çerkez ve Kürt bulunmaktadır. Ordu, Özel Doğu Akdeniz Birlikleri ismindeki askeri kuvvetlere dayanmaktadır.²¹⁰

Suriye'nin askeri yapılanmasının en üst kademesinde devlet başkanı bulunmaktadır. Bununla birlikte devlet başkanı ülke silahlı kuvvetlerinin de başkomutanıdır. Silahlı kuvvetler personelinin %80'i gibi büyük bir kısmının kara kuvvetlerine mensup olması, Suriye ordusu içerisinde kara kuvvetlerine daha fazla önem verilmekte olduğunu göstermektedir. Suriye silahlı kuvvetleri görev tanımı açısından ülkenin iç ve dış güvenliğinden sorumludur. Cumhuriyet Muhafızları olarak adlandırılan grup ise devlet başkanının güvenliğini sağlayan birliktir. Erkekler için askerlik zorunludur. Kadınlar ise gönüllülük esasına göre askere gidebilmektedir. Askerlik süresi 30 aydır.²¹¹

Suriye kara kuvvetleri kendisine verilen önemin bir tezahürü olarak, ordu içinde personel, donanım ve teçhizat bakımından en kapsamlı ve en büyük kuvvettir. Silahlı kuvvetler yapılanmasındaki en önemli ve yüksek rütbeli makamlara kara kuvvetlerine mensup subaylar getirilmektedir.²¹² Bunun dışında Deniz Kuvvetleri, Hava ve Hava Savunma

²⁰⁹Ülke Künyesi: Suriye Arap Cumhuriyeti, <http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>, (18 Ağustos 2016).

²¹⁰David Commins, "Armed Forces", **Historical Dictionary of Syria**, Scarecrow Press, 1996, s.34. Aktaran: Yasin Atloğlu, **Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, s.45.

²¹¹Ertuş, s.60.

²¹²Serdar Çelebi, "Suriye'nin Silahlı Kuvvetleri ve Silahlanma Faaliyetleri", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye** (241-288), Ankara: Platin, 2004, s.251.

Kuvvetleri, Özel ve Gayri Nizami Kuvvetlerin de ordu içindeki önemi büyüktür. Özel Kuvvetler ise Savunma Bölükleri, Cumhuriyet Muhafızları ve Es-Sayka'dır.

Suriye geçmişten günümüze kadar askeri gücünü geliştirme konusunda; Ortadoğu'ya yerleşme ve varlığını devam ederek güçlenme amacı güden eski SSCB, günümüzde Rusya ile Suriye'yi İsrail'e karşı bir tehdit unsuru oluşturabilecek önemli bir güç olarak gören Arap ülkelerinin nakdi ve askeri desteğinden faydalanmıştır. Bugün Suriye Silahlı Kuvvetleri'nin askeri donanımı incelendiğinde, büyük oranda Rus yapımı teçhizattan oluştuğu dikkati çekmektedir. Aynı zamanda silahlı kuvvetlerin organizasyonu ve üzerine bina edildiği doktrin bakımından Sovyet modelinin etkisi ve ağırlığı dikkat çekmektedir.²¹³

Suriye'de savunma harcamalarına ayrılan payın büyüklüğü ekonomik sıkıntıya neden olmaktadır. Özellikle ülkenin savaş içinde olduğu yıllarda savunma harcamalarının miktarı ve bütçedeki oranı sürekli artış göstermiştir. Suriye, savunma harcamalarının bütçeye oranı bakımından dünya sıralamasında ön sıralarda yer almaktadır. Ayrıca Suriye'nin askeri harcamalarının milli gelir içerisindeki oranının yüksekliği, toplumunu olumsuz etkilemektedir. Suriye hükümetinin giderek artış gösteren askeri harcamaları, halkın çok daha öncelikli olan ekonomik ve sosyal ihtiyaçları için ihtiyaç duyulan kaynağı kısıtlamaktadır.²¹⁴

Rejimin özellikle kendi güvenliğini sağlamak adına istihbarat kurumlarına özel önem verdiği görülmektedir. Suriye'de dört büyük istihbarat servisi bulunmaktadır. Genel Güvenlik Müdürlüğü (İdarat al-Amn al-Amm), Politik Güvenlik Müdürlüğü (İdarat al-Amn al-Siyasi), Hava Kuvvetleri İstihbaratı (İdarat al-Mukhabarat al-Jawiyya) ve Askeri İstihbarat (Shu'bat al-Mukhabarat al-'Askariyya) adındaki bu istihbarat servisleri, Suriye Devlet Başkanı'nın doğrudan kontrolü altındadır.²¹⁵

Suriye'nin aynı zamanda kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda bu silahları üretebilecek altyapıya (özellikle Rusya'nın yardımlarıyla) sahip olduğu da tahmin edilmektedir.²¹⁶ 1992 tarihli kimyasal ve biyolojik silahların kullanılmasını yasaklayan Kimyasal Silah Konvansiyonu'nu imzalamayan Suriye'nin sinir gazı, hardal ve

²¹³Çelebi, s.250.

²¹⁴Çelebi, s.281-282.

²¹⁵Middle East Intelligence Bulletin, "Syria's Intelligence Services: A Primer", Vol.2, No.6, (Temmuz 2000), http://www.meib.org/articles/0007_s3.htm, Aktaran: Yasin Atlıoğlu, **Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform**, İstanbul: TASAM Yayınları, 2007, s.47.

²¹⁶Ertaş, s.60.

tabun gazları gibi kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğu bilinmektedir.²¹⁷ Özellikle hâlen devam eden iç savaşta sivil ve masum halka karşı Esed rejiminin bu silahları kullanması, kimyasal ve biyolojik silahların Esed rejiminin elindeki en önemli silahlardan biri olduğunu göstermektedir.

3.1.2.6. Zaman

Zaman faktörü jeopolitiğin değişebilen unsurlarından biri olması bakımından ülkelerin jeopolitik konum ve önemlerinin değişebilmesi, artıp azalabilmesinde kendini göstermektedir. Dünya üzerinde herhangi bir yerde ve herhangi bir zaman dilimindeki siyasi, ekonomik, toplumsal konjonktür; ülkelerin jeopolitik konumlarına verilen anlamları ve jeopolitik önemlerini artıp azaltmaktadır. Bu durumun en önemli örneklerinden biri ise Suriye'dir. Bağımsız olduğu tarihten itibaren ele alacak olursak, özellikle İsrail'in kurulduğu tarihten sonra Suriye'nin jeopolitik konumunun öneminin arttığını söyleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Soğuk Savaş'ın başlamasından itibaren Sovyetler Birliği'nin Suriye ve Mısır'la ilişkilerini geliştirmeye ağırlık vermesi, bu iki ülkenin Soğuk Savaş konjonktüründe Orta Doğu'da jeopolitik önemini arttıran ülkeler olduğunu kanıtlamaktadır. 1990'lardan itibaren Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da daha pasif bir politika izlemeye başlayarak Suriye ile ilişkilerinde durağanlaşmaya gitmesi, bu tarihlerde Suriye'nin jeopolitik öneminin arka planda kaldığını göstermektedir. Günümüz Suriye'sindeki iç savaş ortamında ise küresel güçlerin Suriye içindeki aktörler etrafında kendilerini konumlandırmaları, bu güçlerin Suriye üzerinden yürüttükleri vekâlet savaşları ile birbiriyle girdikleri mücadeleyi göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu mücadele, vekâlet savaşının aktörleri olan küresel güçlerin her biri için 2011 sonrasında Suriye'nin jeopolitik konumunun öneminin arttığını göstermektedir. Ülkeler kendileri açısından önemli olan jeopolitik önceliklere göre Suriye iç savaşında çeşitli hamlelerde bulunmaktadır. Örneğin Rusya'nın Suriye müdahalesinde daha çok Akdeniz kıyısındaki üslerine ve askeri varlığına takviyelerde bulunması Suriye'deki iç savaşın, Rusya'nın buradaki varlığını arttırması açısından önemli bir dayanak noktası teşkil ettiği ve Suriye'nin jeopolitik önemini arttıran sebeplerden biri olduğunu göstermektedir.

²¹⁷Suriye'den kimyasal silah tehdidi, 2012, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeden-kimyasal-silah-tehdidi>, (9 Ağustos 2016).

3.2. Suriye'nin Jeopolitik Konumunun Rusya İle İlişkilerine Etkileri

Avrasyacılık teorisinin ilkeleri ve hedefleri doğrultusunda Rusya'nın Suriye ile uzun bir süredir devam ettirdiği ve giderek boyutları daha da üst seviyelere çıkan ilişkilerin, özellikle Suriye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanan belli başlı nedenleri vardır.

Bu nedenlerinden birincisi ve en önemlisi Rusya'nın, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra tek kutuplu bir sistemin hâkim olduğu dünyada yeniden iki kutuplu dünya sistemini oluşturmak, uzun vadede ise kendisinin dünyanın tek büyük gücü olacağı sistemin altyapısını oluşturmaktır. Bu doğrultuda Rusya'nın ABD ile mücadele ettiği alanlardan en önemlisi Orta Doğu'dur. Bu bölge Soğuk Savaş dönemi boyunca da iki ülke arasındaki güç mücadelesine tanıklık etmiş, bu ülkeler Orta Doğu'dan kendilerine müttefikler kapmaya çalışmışlardır. Bugün ise bu mücadelenin en bariz örneği Suriye'de yaşanmaktadır. Bu mücadelenin günümüzde Suriye'de yaşanmasının temel sebepleri, Suriye'nin jeopolitik konumunun önemi ve 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşıdır. İki ülke Suriye iç savaşında karşıt tarafları destekleyerek aslında birbirleriyle vekâlet savaşı yapmaktadır. Bu vekâlet savaşı hala devam ederken Rusya, Suriye'deki çıkarlarını sağlayan Beşşar Esed yönetiminden vazgeçmek istememektedir.

Suriye-Rusya ilişkilerinin yüksek seviyede devam etmesinin bir diğer önemli sebebi, yine Suriye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanan Akdeniz'e kıyısı olan bir ülke olmasından ileri gelmektedir. Rusya'nın yüzyıllardır devam eden sıcak denizlere inme idealinin yanında Akdeniz'de önemli bir güç olmasını sağlayan, Doğu Akdeniz enerji havzasında rol oynamasına fırsat veren ülke bugün Suriye'dir. Bu doğrultuda Suriye Rusya'ya 1971 yılında Akdeniz kıyısındaki Tartus kentinde bir deniz üssü vermiştir. Eski Sovyet coğrafyası dışındaki tek üssü burada bulunan Rusya, bu üs sayesinde bir yandan Akdeniz'de ABD'ye karşı bir mevzi kazanmış olmakta, diğer yandan ise Orta Doğu, Afrika ve diğer birçok bölgede hareket halinde olan deniz kuvvetlerine bir ikmal ve bakım üssü kazanmış olmaktadır. Esed rejimi 1971'den itibaren bu üsteki askeri varlığını giderek arttıran Rusya'ya 2015 yılında Lazkiye'de bir de hava üssü vermiştir. Hmeymim hava üssü adındaki bu üs, Rusya'nın Orta Doğu ve Akdeniz'de varlığını sağlayan ikinci üs olmuştur. 2015 yılında Esed rejimine destek vermek amacıyla fiilen Suriye'ye giren Rusya, bu vesileyle üslerindeki askeri personel ve donanımı arttırmıştır. Bu da Rusya'nın bölgede kalıcı olma

niyetinin en önemli göstergelerinden birisidir. Bugün Rusya, Suriye sayesinde Orta Doğu ve Akdeniz coğrafyasında önemli rol oynayan ülkelerden biri konumundadır.

İki ülke arasındaki ilişkileri teşvik eden bir diğer neden Suriye'nin Rusya'ya Orta Doğu'da var olma imkânı sağlamasıdır. Özellikle 2015 yılından itibaren fiilen Suriye'ye giren Rusya, bugün Orta Doğu'da önemli bir aktör konumundadır.

Suriye-Rusya ilişkilerinin önemli boyutta olmasının bir diğer nedeni ise Rusya'nın giderek önemi artan Doğu Akdeniz enerji havzasında söz sahibi olan ülkelere biri olma isteğidir. Hatta bu doğrultuda Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile de ilişkilerini sıkılaştırma yoluna giden Rusya, Akdeniz'den çok boyutlu avantajlar elde etmek istemektedir.

İki ülkenin ilişkilerinin bu denli yüksek seviyede seyretmesinin önemli bir nedeni de Suriye'nin tarihinde çoğu zaman Batı ile ilişkilerinin sorunlu olmasıdır. ABD ve Batı ile sorunlu olan ilişkilerini Rusya ile dengeleme yoluna giden Suriye, bağımsızlığından itibaren Rusya'ya Orta Doğu ve Akdeniz'de çeşitli kazanımlar sağlayarak birçok alanda Rusya'dan menfaatler elde etmiştir.

Orta Doğu'da ABD'nin değişmez müttefiki olan İsrail'e karşı Suriye'nin bir denge oluşturması da Suriye- Rusya ilişkilerini teşvik eden bir faktördür. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği özellikle bu dengeyi sağlaması için Arap-İsrail Savaşlarında başını Mısır ve Suriye'nin çektiği Arap bloğuna askeri, ekonomik ve diplomatik desteklerde bulunmuştur.

Bugün Esed rejiminin varlığını devam ettirme isteği de iki ülke arasındaki ilişkilerin sıkı bir şekilde devam etmesini sağlayan faktörlerden biridir. İktidarını kaybetmek istemeyen Beşşar Esed, Rusya'ya sağladığı çeşitli kazanımlar sayesinde Rusya'nın desteğini arkasına alarak rejiminin devamını sağlamaktadır. Bugün Rusya'nın desteği olmadan ayakta kalamayacağını çok iyi bilen Beşşar Esed, Rusya'ya Orta Doğu ve Akdeniz'de sayısız menfaatler sağlamaktadır. Bu menfaatler karşılığında Rusya gibi büyük bir gücü arkasına alan Esed, iç savaşın başladığı günden bugüne iktidarını korumayı başarmıştır. Rusya desteğini devam ettirdiği sürece de iktidarını koruyacak gibi görünmektedir. Bunu çok iyi bilen Esed yönetimi Suriye'nin jeopolitik konumunun kendisine verdiği imkânları çok iyi bir şekilde analiz ederek, güçler mücadelesinde bu imkânlar vasıtasıyla varlığını devam ettirmektedir.

Temelde izlediği Avrasyacılık jeopolitik teorisinde hedef gösterildiği gibi dünyanın birçok bölgesinde ABD'nin temsil ettiği Atlantikçi blokla mücadele ederek bu bloğu saf dışı bırakma, tek kutuplu dünya söylemine son vererek kendisinin de dünyanın en önemli güçlerinden biri olduğu bir sistemi getirme derdinde olan Rusya, bugün Orta Doğu'daki en önemli aktörlerden biridir. Suriye ise sahip olduğu jeopolitik konum ile bölgenin en önemli ülkelerinden biridir. Suriye'nin bağımsızlığından günümüze kadar oldukça sıkı bir şekilde devam eden Suriye-Rusya ilişkileri, 2011 yılından itibaren tam bir müttefiklik ilişkisine dönüşmüştür. Suriye'nin jeopolitik konumunun kendisine sağladığı büyük avantajlar dolayısıyla devam eden bu ikili ilişki, uzun vadede daha ileri boyutlarda devam edecek gibi gözükmektedir.

3.3. Suriye-Rusya İlişkilerinin Gelişim Süreci

Orta Doğu'nun jeopolitik yapısının önemi esasen, bu bölgenin Afroavasya ana kıtasında işgal ettiği merkezi konumdan ileri gelmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu, modern jeopolitiğin önemli dayanak noktalarından biri olan kara içi devletlerin açık denizlere inme arzuları ve siyasetlerinin merkezi olmuştur. Orta Doğu'nun jeopolitik konumunun bir sonucu olarak bölgenin siyasal yapısı, bölge dışından kaynaklanan çeşitli etkilerden sürekli olarak etkilenmiştir.²¹⁸ Orta Doğu'nun hem coğrafi hem siyasi olarak önemli ülkelerinden biri olan Suriye de bölgenin bu özelliklerinden oldukça etkilenmiştir. Bu bağlamda Suriye'nin mevcut jeopolitik konumu iç ve dış politikasını etkilemiş; hem kendinin dış dünyayla olan ilişkilerinde, hem de dış ülkelerin Suriye'ye dönük politikalarında temel belirleyicilerden biri olmuştur.

Suriye bağımsızlığının öncesinde ve sonrasında izlediği aktif ve çok boyutlu siyaset sayesinde Orta Doğu bölgesini yakından ilgilendiren meselelerde önemli bir taraf, söz sahibi ve belirleyici olmuştur. İzlediği bu aktif ve çok boyutlu politikasına tarihsel arka planı da eklenince Suriye, tarih boyunca küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Suriye yöneticileri çeşitli özellikleriyle üzerinde topladıkları ilgi ve dikkati genellikle bir devlet politikası olarak kullanmış ve bundan faydalanmış, dünyanın büyük güçlerini kendi siyasi menfaatleri dâhilinde etkilemeyi ve yönlendirmeyi başarmıştır. Bu siyasetine binaen SSCB (şimdiki Rusya Federasyonu), Suriye'nin dış politikasını belirlerken en büyük ortağı ve en önemli

²¹⁸Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s.132.

dayanak noktalarından birisini oluşturmuştur. Bu doğrultuda SSCB ve Suriye arasındaki ilişkiler; siyasi, stratejik, askeri, ekonomik alanlar olmak üzere pek çok temel üzerine bina edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler özellikle Soğuk Savaş konjonktüründe oldukça ileri boyuttaki işbirliklerine varmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde belirli dönemlerde düşük seviyede ilerlemesine rağmen genel olarak bu müttefiklik ilişkisinin devam ettiği görülmektedir. 90'lı yılların sonlarından itibaren bölgeye tekrardan dönmesiyle beraber Rusya, Esed Suriye'sinin en önemli destekçisi ve müttefiki olmuştur.²¹⁹

Soğuk Savaş boyunca Orta Doğu bölgesinde jeopolitik temelde bir güç mücadelesine giren ABD ve SSCB, yine bu mücadele doğrultusunda bölge üzerinde restleşmiş, kendilerine bölge ülkelerinden müttefikler bulmaya çalışmış ve bölgenin büyük bölümünü fiilen iki bloğa ayırmışlardır. Bu bağlamda 2.Dünya Savaşı'ndan SSCB'nin dağıldığı tarihe kadar yani Soğuk Savaş boyunca, genelde Orta Doğu bölgesinde Rus jeopolitiğini, özelde Suriye-SSCB ilişkilerinin jeopolitik temellerini anlamak bakımından George Kennan'ın görüşlerine değinmek gerekir. Amerikalı bir diplomat olan George Kennan 2.Dünya Savaşı'ndan hemen sonraki dönemde Amerika'nın Moskova Büyükelçiliğinde görev yapmıştır. Görüşlerini 1947 yılında Foreign Affairs dergisinde 'Sovyet İdaresinin Kaynakları' (The Sources of Soviet Conduct) başlıklı makalesinde 'X' takma adını kullanarak yayınlamıştır. Bu makalede özellikle Mackinder'in 'İç Kenar Bölge' olarak adlandırdığı bölgede Sovyet yayılcılığına karşı ABD'nin 'Çevreleme' (containment) politikası izlemesi gerektiğini ifade etmiştir. İç Kenar Bölge; Sovyetler Birliği'nin doğusu, Orta Doğu, İber yarımadasından Sibiryaya uzanan Avrupa sahilleri ve kıtasal Avrupa, Doğu-Güneydoğu ve Güney Asya'yı kapsamaktadır.²²⁰ Bu bakımdan Orta Doğu bir yandan SSCB'nin yayılcılığına, diğer yandan ABD'nin SSCB'yi durdurmak ve SSCB etkisini azaltmak amacıyla uyguladığı 'çevreleme' politikasına sahne olan ana bölgelerden biri olmuştur. Genelde Orta Doğu bölgesinde ve bölgenin neredeyse tüm ülkelerinde, özelde Suriye'de, Soğuk Savaş boyunca ABD ve SSCB'nin çeşitli jeopolitik yaklaşımlar doğrultusunda kendilerine hareket tarzı belirlediklerini ve nüfuz alanları arttırmaya çalıştıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

²¹⁹Sami Kiraz, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (291-312), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.291-292.

²²⁰Engin Yüksel, "Soğuk Savaş'ın Kuramsal Doğusu", Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.), **Batı'da Jeopolitik Düşünce** (145-162), Ankara: Orion Kitabevi, 2009, s.146-148.

Yine bu noktada Soğuk Savaş döneminde SSCB’de etkili olan, daha sonraki dönemlerde ‘Avrasyacılık’ şeklinde tanımlanacak olan ‘Klasik Avrasyacılık’ jeopolitik yaklaşımı, Soğuk Savaş sonrası yani Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonraki ‘Yeni Avrasyacılık’ yaklaşımları, hem Orta Doğu’da hem Suriye’de Rus varlığını ve mücadelesini doğru okuyabilmek açısından oldukça önemlidir. Rusya’nın Suriye’ye verdiği destek ‘Avrasya jeopolitiği’ bağlamında bir hareket tarzı olarak değerlendirilebilir.²²¹

Bu bölümde Suriye’nin bağımsız olduğu 1946 yılından günümüze değin Suriye-Rusya ilişkilerinin tarihi seyri ve gelişimi jeopolitik bağlamda incelenecektir. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan Suriye-Rusya ilişkilerinin dayandığı temelleri irdelmeden önce iki ülke arasındaki ilişkilerin, yaklaşık 70 yıllık bir zaman zarfında nasıl süreçlerden geçip bugünkü Suriye-Rusya ilişkilerini ortaya çıkardığını ve bugün çok boyutlu olarak karşımıza çıkan iki ülke arası ilişkilerin bugünkü durumuna ulaşmasını sağlayan süreçleri irdelenecektir.

3.3.1. Bağımsızlıktan Baas İktidarına Kadar Geçen Süreçte Suriye-SSCB İlişkileri (1946-1963)

Osmanlı İmparatorluğu’nun dağıldığı 1920 yılından itibaren Fransız mandası altına giren Suriye resmen bağımsız olduğu 1946 yılına kadar bağımsızlık mücadelesi vermiş, dolayısıyla diğer ülkelerle olan ilişkileri sınırlı boyutlarda kalmıştır. Suriye-Rusya arasındaki ilişkiler ise Suriye’nin bağımsızlığından hemen önce 1943-1944 yıllarında başlamıştır. 1943 yılında Fransız manda yönetimine karşı mücadelenin önde gelen isimlerinden biri olan Şükrü el-Kuvvetli’nin devlet başkanlığında Vatan Kitleleri iktidara gelmiştir. 1944 yılı boyunca Suriye Hükümeti, 1920 yılından beri Fransızların kontrolünde olan 14 idari birimi kendi denetimine almayı başarmıştır. Fransa’nın muhalefetine rağmen Sovyetler Birliği, 1944 yılında Suriye’nin egemenliğini şartsız bir şekilde tanımış,²²² Fransa’ya da Suriye’yi boşaltması için baskı yapmıştır.

Esasen SSCB’nin Orta Doğu’ya olan ilgisinin arttığı bir dönemde, 1940’lı yıllarda başlayan iki ülke ilişkileri Suriye’nin bağımsızlık ilanının hemen öncesinde, 10 Şubat 1946 tarihinde imzalanan gizli bir antlaşma ile devam etmiştir. Bu antlaşma genel olarak iki ana

²²¹Rusya Neden Suriye’de, 2015, <http://www.timeturk.com/rusya-neden-suriye-de/haber-98210>, (11 Ağustos 2016).

²²²Mehmet Akif Okur, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye** (1-32), Ankara: Platin, 2004, s.27.

konu etrafında SSCB'nin Suriye'ye desteğini içeriyordu. Bunlardan biri uluslararası siyasi arenada Suriye'ye SSCB'nin diplomatik desteği, diğeri ise Suriye'nin milli ordusunun kurulması için ihtiyaç duyulan yardımın Sovyetler Birliği tarafından sağlanması idi. İki ülke arası ilişkiler 10 Nisan 1950'de imzalanan Saldırmazlık Paktı ile daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Çeşitli dönemlerde yapılan işbirlikleri ve antlaşmalar ile giderek sağlamlaşan Sovyetler Birliği-Suriye ilişkileri, Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu dünya konjonktürünün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Orta Doğu'da meydana gelen önemli olaylar, çatışmalar ve savaşlar, Suriye ve SSCB'nin daha da yakınlaşmasına, ilişkilerin daha ileri boyutlara taşınmasına neden olmuştur.²²³

Suriye'de 1945-1949 arası dönemde sonraki dönemlere göre sakin ve hareketsiz geçen siyasi hayat, 1949 yılından itibaren istikrarsızlık dönemine girmiştir. 1949-1953 yılları arasında Suriye'de birçok defa hükümet darbesi ve buna bağlı olarak kabine değişiklikleri olmuş ve bu arada 2 kez askeri diktatörlük kurulmuştur. 25 Şubat 1954'te Çiçekli hükümetinin de kendinden önceki hükümetler gibi askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmesinden sonra Suriye siyasetinde Baas partisinin ön plana çıktığı ve Baas partisi ile birlikte SSCB'nin Suriye açısından daha önemli bir ülke haline geldiği anlaşılmaktadır.²²⁴ 1954'ten itibaren ülke yönetiminde Baas etkisinin artması, aynı zamanda SSCB ile ilişkilerin artacağı ve Suriye'nin SSCB'ye daha da yakınlaşacağı anlamına geliyordu. 1949'dan itibaren Suriye'de Baas üyelerinin orduya katılımı da teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu da gelecekte Suriye-SSCB ilişkilerinin daha da yoğunlaşacağına dair bir işaret sayılabılırdi.

Bu arada 1954 yılında Suriye, Çekoslovakya ile askeri bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma ile Suriye, Doğu Bloğu ülkelerinden biri ile askerî bir anlaşma yapan ilk Orta Doğu ülkesi olmuştur. Baas Partisi'nin sahip olduğu Sosyalist ideoloji ve seküler dünya görüşü, SSCB tarafından kendi ülkesindeki Komünist Parti'ye yakın olarak görülmekteydi. Moskova, bağımsızlık yolunda ilerlediği dönemlerden itibaren Suriye'yi Orta Doğu politikasında köşe taşı olarak görmüş ve hareket tarzını buna göre şekillendirmiştir.²²⁵

²²³Elvin Aghayev ve Filiz Katman, "Historical Background and the Present State of the Russian-Syrian Relations", *IIPRC*, 2014, <http://www.iiprc.org/historical-background-and-the-present-state-of-the-russian-syrian-relations.html>, (10 Ağustos 2016).

²²⁴Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, s.457.

²²⁵Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East: from World War Two to Gorbachev*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s.141-142. Aktaran: Burak Çalışkan, *Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine*

Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da etkinliğini arttırmak istemesinin nedenleri bölgeyi daha çok 'petrol' olarak gören Batı'nın nedenlerinden oldukça farklıdır. Özellikle SSCB'nin kendi topraklarında zengin petrol yataklarına sahip olması, Soğuk Savaş döneminde bölgede önemli miktarda petrol rezervine sahip olmayan iki ülkeyi, Suriye ve Mısır'ı kendisine müttefik olarak seçmesi, bölgenin petrol yataklarının SSCB için bir önem ifade etmediğini kanıtlamaktadır. SSCB'nin Orta Doğu politikasının temel dayanak noktası, bu bölgede ABD'nin tek hâkim güç olmasını engellemek ve uzun vadede ABD'nin dünya hâkimiyetine son verme isteğidir.²²⁶

1953 yılında ABD'de Eisenhower'ın iktidara gelmesinden itibaren Rus etkisinin yayılmasını engellemek amacıyla Orta Doğu'da, Batı'nın yörüngesinde bir güvenlik yapılanması inşa edilmesi fikri doğmuştur. Bu doğrultuda ABD ilk olarak Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve Suriye gibi herhangi bir Sovyet saldırısına maruz kalabilecek devletler ile bir güvenlik anlaşması yapılmasını tasarlamıştır. Ancak hem artan Nâsır etkisi hem de İsrail'in bölgedeki varlığına karşı olan olumsuz bakış açısı nedeniyle Suriye bu pakta olumsuz yaklaşmış ve katılmamıştır. 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere'nin katıldığı, ABD'nin gözlemci statüsünde bulunduğu Bağdat Paktı; Mısır, Suriye, İsrail ve SSCB'yi rahatsız etmiştir.²²⁷ Bundan dolayı SSCB'ye daha fazla yakınlaşan Suriye, attığı adımlar ile Orta Doğu'da bloklaşmanın oluşmasına ve derinleşmesine neden olan bir süreci başlatmıştır.²²⁸

Suriye ve SSCB yakınlaşmasına neden olan bir diğer olay da Süveyş Krizi'dir. Nâsır'ın Süveyş'i millileştirmek istemesiyle başlayan kriz, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırmalarıyla daha da derinleşmiştir. Bu noktada SSCB'nin Süveyş'in millileştirilmesinden yana tavır alması, kendisini Mısır ve Suriye ile daha da yakınlaştırmıştır. Bu doğrultuda Mısır

Etkisi, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2016, s.1. <http://insamer.com/rsm/files/Rusya-Suriye%20İlişkileri%20ve%20Ortadoğu%20Krizlerine%20Etkisi.pdf>, (10 Ağustos 2016).

²²⁶M. E. Yapp, **The Near East Since The First World War- A History to 1995**, England: Person Education Limited, 1996, s.412. Aktaran: Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı: 15, (Güz 2007), s.70.

²²⁷Melek Fırat ve Ömer Kürçüoğlu, "Arap Devletleriyle İlişkiler" Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt: 1, 1919-1980, İstanbul: İletişim, 2006, s. 620- 627. Aktaran: Sami Kiraz, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (291-312), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016 , s.294-295.

²²⁸Elvin Aghayev ve Filiz Katman, "Historical Background and the Present State of the Russian- Syrian Relations", **European Researcher**, Vol.35, Nu.11-3, (2012), s.2067. Aktaran: Sami Kiraz, "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri", **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (291-312), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.294-295.

ve Suriye’de SSCB’nin ideolojik etkisinin arttığını söyleyebiliriz. Süveyş Krizi’nde ABD’nin esasen müttefikleri olan İngiltere ve Fransa’nın bu girişimlerine karşı çıkmasının temel nedeni bölgedeki ülkelerin Sovyetler Birliğine daha fazla yaklaşmasından çekinmesiydi.²²⁹

1957 yılından itibaren ise Suriye’de komünizmin tesirinin artmaya başladığı dikkat çekmektedir. Bu gelişmenin ilk belirtilerinden biri, Komünizm sempatisi ile bilinen Suriye Savunma Bakanı Halit el-Azm’ın Temmuz 1956’da Moskova ziyareti ve bu ziyarette imzalanan anlaşmalardır. 1957 Suriye Buhranı’nın temel sebebi bu anlaşmanın 6 Ağustos’ta açıklanmasıdır. Bu anlaşmalar ile SSCB, Suriye’ye oldukça büyük miktarda ekonomik ve askeri yardım yapmayı ve ayrıca Suriye’yi silahlandırmayı ve Lazkiye’ye bir liman yapılmasını taahhüt ediyordu.²³⁰ Halid El-Azm Moskova dönüşü Çekoslovakya ile Prag’da masaya oturdu ve Humus’ta bir rafineri kurulması için iki ülke anlaşmaya vardı. Bu gelişmelerin akabinde Sovyetler Birliği Suriye’ye toplamda 140 milyon dolarlık yardımda bulundu. 29 Ekim 1957’de SSCB ve Suriye hükümetlerinin imzaladığı bir anlaşma ile Sovyetler Birliği 19 proje için, Suriye’ye 579 milyon dolar gibi oldukça yüksek miktarda bir yardım yapmayı taahhüt etti. Kasım 1957’de bir Sovyet heyeti Şam’ı ziyaret etti ve Aralık ayında Suriye heyeti Moskova’nın yolunu tuttu. Aynı yıl yaklaşık 30 Sovyet heyeti kültürel, ekonomik, teknik ve sanat gibi alanlarda işbirliği için Şam’a ziyaretlerde bulundu. SSCB hem Suriye’deki komünist anlayışa sahip güç odaklarını destekleyerek, hem de askeri yardımlarını giderek yoğunlaştırarak Suriye’ye yaklaşımında iki taktik kullanıyordu.²³¹

1950’li yıllarda ABD’nin bu çevreleme politikasına karşılık SSCB, Suriye gibi Orta Doğu bölgesinin jeopolitik önemi fazla olan ülkeleri vasıtasıyla ABD’nin çevreleme politikasını kırmaya çalışmıştır. 1957 yılındaki Suriye Buhranı’nda SSCB ile ABD-Batı arasındaki mücadele ve SSCB’nin gösterdiği kararlı tutum bu jeopolitik mücadelenin boyutlarını göstermektedir.²³² Bu olayla birlikte Mısır ve Suriye’nin SSCB bloğunda, Türkiye’nin Batı ve ABD bloğunda yerini almasıyla bölge açıkça iki bloğa ayrılmış bulunuyordu. Hatta bu dönemde iki ayrı blokta yer alan Suriye ve Türkiye, bloklar arası restleşmeler nedeniyle savaşın eşiğine gelmiştir. Süveyş Krizi ve Suriye Buhranı yalnızca

²²⁹Abzal Dosbolov, "Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu’nun Rolü", **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, Cilt.2 No.1, (2014), s.2.

²³⁰Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016, s.458.

²³¹B.C.A.,30.1.0/68.431.6, No:285, (Ağustos 1957), s.299. Aktaran : Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies**,Vol.4, Nu.1, (2012), s.97.

²³²Çalışkan, s.2.

Mısır ve Suriye'yi SSCB'ye daha da yakınlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Mısır ve Suriye arasında 1956 yılında başlayıp kesintiye uğrayan birleşme görüşmelerinin Aralık 1957'de yeniden başlamasında pay sahibi olmuş, Mısır ve Suriye'yi birbirine daha fazla yakınlaştırarak yakın gelecekte kurulacak olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin oluşumuna zemin hazırlamıştı.

1958 yılında Suriye ve Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulması ile Orta Doğu bölgesinde dengeler değişti. 1955'ten itibaren iki ülke arasındaki görüşmelerin devam etmesine rağmen bir türlü hayata geçirilemeyen bu birleşme, 1 Şubat 1958'de resmen ilan edildi. Özellikle Suriye Baas Partisi'nin ve bürokratların birleşimi desteklemelerine rağmen bu birleşme hayata geçirildiğinde birçok problemi ortaya çıkarmıştır. Suriye'de önemli görev ve köşe başlarına Mısırlı bürokratların yerleştirilmesi, Mısır tarafından kontrol altına alınmaya çalışılan bir uydu devlet konumuna düşmesi, birleşme ile bağımsızlığından taviz vermek istemeyen Suriye'nin tepkisini çekti ve Suriyelilerin bu durumdan rahatsızlıklarının artmasına sebep oldu.²³³ Baas Partisi'nin birlikten çekilmesiyle daha da belirginleşen ayrılık hareketleri Suriye içinde taraftar toplamaya devam etti. 'Ayrılıkçılar' adındaki Şamlı bir grup subayın Yarbay Abdülkerim Nahlavi liderliğinde gerçekleştirdiği darbe ile Birleşik Arap Cumhuriyeti 28 Eylül 1961'de sona ermiş oldu. Bu darbenin hemen akabinde Suriye'nin birlikten ayrıldığı resmen ilan edildi.²³⁴

Birleşik Arap Cumhuriyeti yılları Suriye siyaseti açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde Suriye-SSCB ilişkileri tamamen kesilmemiş, düşük seviyede olsa da devam etmiştir. Bu döneme kadarki Suriye-SSCB ilişkileri gelecek dönemler için her iki ülkeye de önemli referanslar oluşturmuş, her iki ülkenin de karar alıcıları birbirlerini öncelikli tercihler olarak görmüşlerdir.²³⁵

3.3.2. Baas Partisi İktidarı Döneminde Suriye-SSCB İlişkileri

Baas Partisi neredeyse tümü Batı'da eğitim almış, liderliğini Selahaddin Bitar'ın (1911-1980) ve Ortodoks Hıristiyan olan Mişel Eflak'ın (1912-1989) yaptığı, bir grup Suriyeli entellektüel tarafından 1943 yılında, Arap Yeniden Diriliş Partisi (al-Ba'th al-Arab,

²³³Sabit Duman, "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt.9, Sayı.35, (Mayıs-Kasım 2005), s.331.

²³⁴Nuri Salık, "Modern Suriye'de Tolum ve Siyaset", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (31-65), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.44.

²³⁵Kiraz, s.296.

Arab Resurrection) ismiyle kurulmuştur. Baas Partisinin kurulduğu yıl olan 1943 yılında Suriye henüz bağımsızlığını kazanmamıştı. Baas Partisi Arap dünyasında etkisi ve destekçisi giderek artan Arap milliyetçiliği düşüncesinin temelleri üzerine bina edildi. Baas Partisi'nin Suriyeliliğe değil de Arap milliyetçiliğine dayanan ideolojisi onu, tüm Arap ülkelerinde örgütlenmeye götürdü. Baas Partisi'nin kuruluşundaki baskın ve temel ideolojinin Arap milliyetçiliği olması, kendilerinin de ifade ettiği gibi tüm Arap dünyasına hitap ettiğini gösteriyordu. Ancak özellikle 1950'li yıllarda Orta Doğu bölgesinin Soğuk Savaş konjontürünün etkisiyle başlarını ABD ve SSCB'nin başını çektiği iki blok arasındaki mücadele alanı haline dönüşmesi, bunun yanında bölgedeki bağımsızlık hareketlerinin çoğunun Sovyet deneyiminden ve Sovyetlerin self-determination yani ulusların kendi kaderlerini belirlemesi anlayışından esinlenmeleri, Sosyalizmin bölgedeki versiyonu olan Arap sosyalizminin bölgede önemli bir ideoloji haline gelmesine neden oldu. Baas Partisi, 1953 yılında Ekrem Hurani'nin liderliğini yaptığı Arap Sosyalist Partisi'yle birleşmiş ve Arap Baas Sosyalist Partisi (Hizb al-Ba'th al-Arabi al-İshtiraki) adını almıştır.²³⁶ Arap Sosyalist Baas Partisi'nin temel hedefi tüm Arap dünyasını öncelikle özgürlüğe ardından Sosyalizme ulaştırmaktı.²³⁷

Suriye Baas Partisi 1960'lı yıllardan itibaren Suriye siyasetinde ağırlığının daha da artmasıyla birlikte Suriye-SSCB ilişkilerinin temel yapıtaşını oluşturmuştur. Baas Partisi Soğuk Savaş'ın meydana getirdiği kutuplaşmanın etkisiyle Suriye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesini sağlamıştır. Suriye 1960'lı yıllardan 1970'e kadar iktidar mücadelelerine ve iç karışıklıklara sahne olmuş, bu da iki ülke arası ilişkilerin gelişiminin yavaşlamasına neden olmuştur.²³⁸

Baas Partisi'ne üye subayların da içinde bulunduğu bir grup 8 Mart 1963'te, daha sonraki dönemde 'Baas Devrimi' olarak anılacak olan darbeyi gerçekleştirmişlerdir. Baas Devrimi adı verilen bu darbeden sonra Baas Partisi ve özellikle partinin askeri kanadı, Suriye'deki siyasi hayatın en önemli aktörü olmuştur. Baas darbesi ile Suriye'nin siyasi hayatında 'sol' ağırlık kazanmıştır.²³⁹ 1963'ten itibaren Pan-Arap milliyetçilişi, Sosyalist ve

²³⁶Özge Özkoç, **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2008, s. 33-37.

²³⁷Şatlık Amanov, "Hafız Esed Dönemi Suriye Dış Politikası", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin, 2004, s.196.

²³⁸Kiraz, s.296.

²³⁹Amanov, s.193-194.

seküler bir karaktere bürünen Baas Suriye'si, Orta Doğu bölgesini etkileyen önemli bir güç haline geldi.²⁴⁰ Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Baas Partisi'nin dolayısıyla Suriye'nin SSCB ile yakın ilişkiler kurmasına rağmen, iki ülke arası ilişkilerin hızlı bir şekilde gelişmeye başladığı dönem Hafız Esed'in 1970'te iktidar koltuğuna oturmasıyla başlayan dönemdir.

Sovyetler Birliği'nin milliyetçi ve devrimci grup ve hareketlerin giderek daha fazla önem kazandığı ve ilerlediği Üçüncü Dünya'ya dair söylemleri, 1950'lerde Batı karşıtlığıyla Arap milliyetçiliğinin daha fazla taraftar bulması, Sovyetler Birliği ile müttefiklerinin dünya siyasi arenasında etkinliğinin giderek artması gibi nedenler, milli kaynakların halkın çıkarı adına kullanılması için devlet mülkiyetinde olmasını savunan güçlü bir Sosyalizm vurgusunun ortaya çıkmasına neden oldu.²⁴¹ Tüm bu gelişmelere rağmen ulusalcı çizgisi doğrultusunda yol almak isteyen Baas Partisi Sovyetler Birliği'ne temkinli yaklaşmıştır. Bu temkinli ve mesafeli yaklaşım, 1963 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra da devam etmiştir. Bunun yanında Sovyetler Birliği, Baas Suriye'sinin takip ettiği politikaları dikkatle izlemiş ve takdir etmiştir.²⁴²

Bu noktada 1967 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'na da değinmek gerekir. 6 Gün Savaşları olarak adlandırılan bu savaşta Suriye de İsrail karşısında savaşan taraflardan biriydi. İsrail'in Ürdün'e ait Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Mısır'ın Sina yarımadasını ve Gazze bölgesini, Suriye'nin Golan Tepeleri'ni işgaliyle nihayete eren 1967 Savaşı ile Orta Doğu bölgesini ilgilendiren sorunlar her zamankinden daha çok uluslararası sorun haline gelmiştir. Bu savaş öncesinde Arap ülkelerinin en büyük amacı İsrail devletini haritadan silmek iken, savaş sonrasında bu amaç yalnızca kaybedilen toprakları geri almak olmuştur.²⁴³ Sovyetler Birliği ise bu savaştan önce özellikle Suriye ve Mısır'a yaptığı büyük askeri yardım ve silahlandırma sayesinde bu savaşın Arap ülkeleri tarafından kazanılacağından emindi. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin tahrik politikası bu savaşın önemli bir nedeni olarak gösterilebilir.²⁴⁴ Sovyetler Birliği'nin aslında Arap ülkelerinden yana olmasına rağmen savaş esnasında bu ülkelere ciddi bir yardımda bulunmaması, ABD ile arasında ciddi bir krizin

²⁴⁰Ortadoğu Girdabındaki Küçük Halka Suriye, 2006, http://www.tasam.org/tr/TR/Icerik/212/ortadogu_girdabindaki_kucuk_halka_suriye, (12 Ağustos 2016).

²⁴¹Özkoç, s.110.

²⁴²Kiraz, s.296-297.

²⁴³Dosbolov, s.3.

²⁴⁴Armaoğlu, s.627.

ortaya çıkmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. Sovyetler Birliği bu savaşı Araplar ve Yahudiler arasındaki herhangi bir toprak anlaşmazlığı olarak değil, ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan İsrail eliyle bölgedeki Arap halklarının milli bağımsızlık hareketlerini sindirmek ve engellemek; Mısır ve Suriye'deki Batı aleyhtarı rejimleri devirmek istemesinin bir tezahürü olarak görmekteydi. Bu düşünceden hareketle Sovyetler Birliği 10 Haziran 1967'de İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir.²⁴⁵ Sovyetler Birliği ayrıca 10 Haziran'da ABD ile anlaşarak ateşkesi sağlamış, neredeyse Şam'a kadar ilerleyecek olan İsrail'den Suriye'yi kurtarmıştır.²⁴⁶ Savaş sonrasında Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye'nin talepleri ile bu ülkelere silah ve askeri danışmanlık yardımı yapmıştır.²⁴⁷

İsrail, yukarıda sayılan oldukça geniş bir alanı ele geçirmekle sınır güvenliğini büyük ölçüde sağlamaktaydı. Ancak Sovyetler Birliği'nin birçok Arap ülkesinde, özellikle Suriye ve Mısır'da nüfuzunu arttırması bu güvenliği bir miktar zayıflatmaktaydı. Çünkü Sovyetler Birliği 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra bölgedeki müttefiklerini tekrardan silahlandırmaya başlamış, Akdeniz'deki donanmasını 50-60 parçaya çıkarmış, Mısır'ın İskenderiye ve Suriye'nin Lazkiye limanlarında deniz üssü kurmuştur. Tüm bunlar Mısır'ın ve özellikle Suriye'nin daha fazla Sovyet etkisi ve koruyuculuğu altına girmesi demektir.²⁴⁸

1963'te Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle başlayan süreçte parti içindeki azınlık elitleri yeni bir hesaplaşmaya girmiş; 1965, 1966 ve 1968 darbeleri ile partiden yeni tasfiyeler yapılmıştır. 1970 yılına ulaşıldığında parti içinde açıkça iki taraf oluşmuştur: Doktrinler general Salah Cedit ve Pragmatist general Hafız Esed. İki Nusayri liderin arasında Filistin sorunu, Arap politikaları, Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler gibi dış politikaya ait sorunlarda yaklaşım farklılıkları bulunuyordu. İki lider arasındaki bu güç mücadelesi 1970 yılında gerçekleştirdiği siyasi darbe ile Hafız Esed lehine sonuçlanmış ve bu darbe ile ülkede tarihinin en köklü değişimi ve dönüşümü başlamıştır. 1970'li ve 1980'li meydana gelen birkaç küçük darbe girişimi Esed yönetimini yerinden edecek sonuçlara ulaşamamıştır.²⁴⁹ Yine Esed yönetiminin başında Müslüman Kardeşler hareketinin geldiği muhalif unsurlara

²⁴⁵Dosbolov, s.3.

²⁴⁶Armaoğlu, s.633.

²⁴⁷Dosbolov, s.3.

²⁴⁸Armaoğlu, s.633.

²⁴⁹Dağ, *Ortadoğu Çatışmaları*, s.103-104.

yönelik uyguladığı baskı, şiddet ve sindirme politikası, ülkenin gelecekteki siyasi yapısını etkileyecektir.²⁵⁰

Esed darbesinden önce iktidarda olan Salah Cedit'in devlet yönetim anlayışı radikal sol ideolojiye dayanıyordu. Bu bağlamda Sovyetler Birliği ve Çin ile ilişkiler geliştirilmiştir. Özellikle 1967'deki Arap-İsrail Savaşı ve bu savaştaki yenilgi Arap ülkelerinin kendi aralarındaki farklılık ve zıtlıkları belirginleştirmiş, ulusal çıkarları ön plana almalarına neden olmuştur. Bu ülkelerden biri olan Suriye, dönüm noktası oluşturan bu savaştan itibaren Arap dünyasından daha bağımsız ve izole bir politika izlemeye başlamıştır.²⁵¹ Gerçekten de bu tarihten itibaren ve özellikle Hafız Esed döneminde Suriye dış politikasının ulusal çıkar ve rejimin devamını sağlamak amaçlı kullanıldığı görülmektedir.

1970 yılında iktidara gelen Hafız Esed ile birlikte Suriye'de dış politika alanında yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde dış politikayı belirleyen temel eğilimler realist ve pragmatist yaklaşımlardır. Politika üretim sürecinde uluslararası konjonktür dikkate alınmıştır. Yani ideoloji artık temel belirleyici olmaktan çıkmıştır. Bu noktada Suriye'nin dış politikasının iki temel parametre tarafından belirlendiği söylenebilir: Ulusal güvenlik ve özellikle Arap-İsrail savaşlarında kaybedilen Orta Doğu'daki güç ve saygınlığın yeniden kazanılması.²⁵² Hafız Esed liderliğindeki Suriye bu amaçlar doğrultusunda, Salah Cedit döneminde ortaya çıkan Suriye'nin Arap dünyasından izole olma durumuna son vererek bölge ülkeleriyle ilişkilerini düzeltmiştir.²⁵³ Soğuk Savaşın çift kutuplu dünya sisteminde ise Sovyetler Birliği'nin yanında duran bir dış politika yaklaşımını tercih etmiştir. Bu politikası Esed Suriye'sinin Sovyetler Birliği'nden başta siyasi, ekonomik, askeri olmak üzere birçok alanda kazanım elde etmesini sağlamıştır.²⁵⁴

Hafız Esed, daha iktidara geldiği ilk yıllarda Arap rejimlerine ve Sovyetler Birliği'ne yönelik bir dış politika açılımı ile çok boyutlu avantajlar elde edeceğini, Batı'ya karşı değişmez dayanağı olan Sovyetler Birliği'ne yakın bir dış politika tercihi yapacağını göstermişti. Bu bağlamda iktidara geldikten sonraki ilk dış ziyaretini 1971 yılında Sovyetler Birliği'ne yapmıştır. SSCB'nin Soğuk Savaş konjonktüründe ABD karşısındaki konumu ile

²⁵⁰Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika* s.70.

²⁵¹Sabahattin Şen, *Orta Doğu'da İdeolojik Bunalm*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004, s.285.

²⁵²Amanov, s.202.

²⁵³Bilal Karabulut, "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı.15, (Güz 2007), s.73.

²⁵⁴Şen, s.285.

alternatifsiz olması, Esed yönetiminin ideolojik temeli ile Sovyetler Birliği ideolojisinin örtüşmesi, Suriye'nin bağımsızlıktan itibaren inşa ettiği ekonomik ve askeri yapısında Sovyet modelini örnek almış olması, yine Sovyetler Birliği'nin verdiği istihbarat bilgileri ile Esed'in kendini ve kurduğu rejimi muhaliflerine karşı koruması ve Doğu Bloğundan gelecek ekonomik yardımlar gibi amaçlar SSCB ile müttefiklik bağının devam ettirilmesindeki temel amaçlardı. SSCB'nin Suriye'ye her alanda verdiği bu desteğin iki temel sebebinden birincisi Batı ve Emperyalizm karşıtı söylemlere sahip olan Suriye'nin bu söylemini Orta Doğu bölgesinin geneline yayarak Batı'nın bölgede etki kaybetmesini sağlaması düşüncesi iken ikincisi, Soğuk Savaş ortamında Batı karşısında nükleer dengeyi korumak için SSCB'nin Doğu Akdeniz'de var olmasının gerekliliğine olan inançtır.²⁵⁵

Suriye ve SSCB arasında kurulan dostluk sonraki yıllarda da devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın oldukça sert bir şekilde devam ettiği yıllarda, 1971'de iki ülke arasında imzalanan antlaşma ile Akdeniz kıyısındaki Tartus limanında bulunan üs Sovyet donanmasına verilmiştir.²⁵⁶ Suriye'deki Tartus üssüne SSCB'nin yerleşmesi, Moskova'nın Orta Doğu'da ve Akdeniz'de kalıcı olduğunu gösteren bir sembol olarak kabul edilebilir.²⁵⁷ Jeopolitik olarak ise Rusya'nın bu deniz üssünü dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan savaş gemilerinin bakım ve ikmalini sağlamak, NATO ve ABD'nin Akdeniz'deki askeri varlığı karşısında bir güç dengesi oluşturmak, Akdeniz ve Karadeniz arasında donanmalarının hareket serbestisini sağlamak²⁵⁸ için kullanmayı amaçladığı söylenebilir. Kırım'ın Karadeniz kıyısında yer alan Sivastopol limanı ise Rusya'nın ikinci büyük donanma üssüne ev sahipliği yapmaktadır. Bu üs Rus deniz kuvvetlerine, Karadeniz'den yola çıkarak İstanbul ve Çanakkale Boğazları yoluyla Akdeniz'den açık denizlere ulaşma imkânı veren çok önemli bir üstür. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılma yıllarında Sivastopol'daki deniz üssünün kaybedilmesi gündeme gelmiştir. Böyle bir durum gerçekleştiği takdirde Rusya'nın açık deniz bağlantısı kesilecektir. Bu üssün kaybedilmesi ihtimali, Sivastopol limanına alternatif bir liman olarak

²⁵⁵Bilal Karabulut, *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri*, s.72-73.

²⁵⁶Barış Doster, "Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası", Barış Adıbelli (Ed.), *Arap Baharı ve Suriye* (47-68), İstanbul: IQ Yayıncılık, 2012, s.6.

²⁵⁷Tartus üssü Kremlin'in güç sembolü, 2012, <http://www.dunyabulteni.net/haber/218362/tartus-ussu-kremlinin-guc-sembolu>, (14 Ağustos 2016).

²⁵⁸Seyid Rıza Mir Tahir, "Rusya'nın doğu Akdeniz'deki askeri deniz üssünü takviye etme kararı", 2014, <http://turkish.irib.ir/guncel-yazilar/siyasi-yorumlar/item/319348-rusya%E2%80%99n%C4%B1n-do%C4%9Fu-akdeniz%E2%80%99deki-askeri-deniz-%C3%BCss%C3%BCn%C3%BC-takviye-etme-karar%C4%B1>, (14 Ağustos 2016).

Tartus'un önemini bir kat daha arttırmıştır.²⁵⁹ Hatta Rusya'nın sıcak denizlerdeki tek deniz üssü olması sebebiyle Tartus deniz üssünün Rusya açısından daha önemli söylenebilir.

Esed'in 1972 yılında Moskova'yı ziyareti ile iki ülke arasında 700 milyon dolar değerinde bir silah anlaşması imzalanmıştır. 1973'teki Arap-İsrail Savaşı'nda da tıpkı 1967'de olduğu gibi Sovyetler Birliği Suriye'ye silah yardımı ve diplomatik yardım yapmıştır.²⁶⁰

Bu dönemde Mısır Devlet Başkanı Nâsır'ın ölümüyle yerine gelen Enver Sedat'ın SSCB'ye karşı tutumu, SSCB'nin Suriye ile daha fazla yakınlaşmasına ve ilişkilerini geliştirmesine neden oldu. İktidara geldikten hemen sonra ABD ile olan ilişkilerini geliştirmeye önem veren Sedat, 18 Temmuz 1972'de Sovyet askeri personelinin Mısır'ı terk etmelerini istedi. Mısır'ın Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin kopuşunu iyi değerlendiren Esed bu durumu kendi lehine değerlendirmiş, 1972'de yaptığı Moskova ziyareti ile SSCB'den 700 milyon dolar değerinde askeri ve ekonomik yardım almıştı. Esed bu ziyaret ve yardımlar vasıtasıyla Sovyetler Birliği'nin Suriye'deki askeri varlığından memnuniyet duyduğunu ifade etmiş ve böylece iki ülke arasındaki müttefiklik ilişkisi en üst seviyeye çıkmıştır.²⁶¹

1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Enver Sedat liderliğindeki Mısır'ın Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini kopartıp Batı'ya yönelmesi, Suriye'nin Sovyetler Birliği için önemini bir kat daha arttırmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler daha da pekişmiştir.²⁶² 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda da 1967 yılındaki savaşta olduğu gibi SSCB Suriye'ye çeşitli yardımlarda bulunmuştur. 1979'da Mısır ile İsrail arasında imzalanan Camp David Antlaşması ile Mısır'a duyulan kızgınlık ve ABD karşıtlığı Orta Doğu'da iyice artmış, bu durum da Sovyetler Birliği'nin işine yaramıştır. 1980'li yıllardan itibaren ise Suriye'nin tüm ekonomik ve askeri gereksinimlerini karşılayan güç SSCB olmuştur.²⁶³

1976 Lübnan İç Savaşı ise Suriye ile Sovyetler Birliği'nin arasının açılmasına neden olmuştur. Yine de Suriye'ye yapılan Sovyet askeri yardımları kesilmemiştir. Lübnan İç Savaşı'nın sebepleri olarak; 1970'li yıllarda enflasyonun ve işsizliğin artması, 1971

²⁵⁹Taşkın Deniz, "Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı.27, (Ocak 2013), s.324.

²⁶⁰Merve Suna Özel, "Rusya'nın Sıcak Denizlerdeki Son Kalesi: Suriye" Ümit Özdağ (Ed.), *Küçük Orta Doğu: Suriye* (124-150), Ankara: Kripto, 2012, s.130.

²⁶¹Karabulut, *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri*, s.74.

²⁶²Armaoğlu, s.657.

²⁶³Karabulut, *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri*, s.75.

Temmuzunda Ürdün'den çıkartılan Filistinlilerin Lübnan'a yerleştirilmesi, İsrail'in Lübnan'daki Filistinlilerin yaşadığı kamplara saldırılarda bulunması, sol ideolojiye sahip grupların silahlı eylem aşamasına geçmesi, cemaatler arasındaki gerilimin artması gibi gelişmeler sayılabilir. Tüm bu gelişmeler Lübnan'ı hızlı bir şekilde kriz ortamına sürükledi. 1974'te Filistinliler ve Lübnanlı Falanjistler arasındaki çatışmaların artması ile Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında bir iç savaş durumu ortaya çıktı. Bu savaş 1976 Ekim ayına kadar devam etmiştir. Suriye ise aynı yılın Mayıs ayında Lübnanlı Hristiyanların çağrısı üzerine binlerce askeri ile Lübnan'a girmiş, amacının savaşı durdurmak olduğunu söylemiştir.²⁶⁴ 20.000 askeri ile Lübnan'a giren Suriye, Lübnan'da Filistinlilerin güçlenmesinin İsrail'in burayı işgal etmesine neden olacağını düşünmesinden dolayı Lübnan müdahalesinde çeşitli sol örgütlere ve Filistin Kurtuluş Örgütü mensuplarına karşı ülkedeki Maruni Hristiyanları destekledi. Ayrıca Suriye ülkedeki Şiiler ile de iyi ilişkiler içerisindeydi. 1976'da Lübnan seçimlerine de müdahale eden Suriye istediği adayı devlet başkanı seçtirmeyi başardı. Ayrıca Güney Lübnan'da yer alan Bekaa Vadisi'nin Suriye'nin İsrail karşısındaki güvenliği açısından oldukça önemli olan konumu da Suriye'yi Lübnan'a müdahale etmeye itmiştir. Tüm bu girişimleriyle Suriye, bu dönemde Lübnan'da etkili olan en önemli dış aktör olmuştur.²⁶⁵ 2000'li yılların ortalarına kadar Lübnan'daki varlığını sürdüren Suriye'nin Lübnan müdahalesi ve bu müdahaledeki tavrı, SSCB ile görüş ayrılığına düşmesine ve aralarının bozulmasına neden olmuştur. Rusya eski devlet başkanlarından biri olan Yevgeni Primakov Suriye'nin Lübnan'a girme niyetinden Sovyetler Birliği'nin habersiz olduğunu, o tarihte Suriye'de bulunan Rus yetkililere Esed yönetiminin hiçbir şey söylemediğini, hatta Suriye'nin Lübnan'a girişinin arkasında ABD'nin durduğunu yazmaktadır. SSCB Dışişleri Bakanlığı Orta Doğu Başkan Yardımcısı Grenevski, acele bir şekilde Şam'dan Sovyetler Birliği'ne giderek bu durumu haber vermiş,²⁶⁶ ve şunları söylemiştir:

Tüm bu ordu girişi hikâyesi hem Sovyetler Birliği hem beni çok ahmakça bir duruma sokmaktadır. Yapacağı her şey ya kötü ya da çok kötü olacaktır. Müttefik Suriye'nin bize danışmadan hareket ettiği gerçeğini söylersek, birincisi; bize kimse inanmaz, ikincisi sorarlar: Birliğinizde itici güç Sovyetler Birliği mi yoksa Suriye midir? [...]Gerçi, benim

²⁶⁴Ş. Tufan Buzpınar, "Lübnan", **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt.27, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,2003, s.253.

²⁶⁵Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, s.86-88.

²⁶⁶Yevgeni Primakov, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, Olga Tezcan (Çev.), İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.230-231.

*bu günlerde Suriye’de bulunmama bağlayarak herkes bu eyleme onay verdiğimizizi sanacaktır.*²⁶⁷

1980 yılında Suriye ile Sovyetler Birliği arasında 20 yıllık bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde SSCB Suriye’ye T-7 tankları ve MIG-25 savaş uçakları, ayrıca uzun menzilli silah yardımı yapmıştır. Sovyetler Birliği bu anlaşma ile ayrıca Suriye’nin Tartus ve Lazkiye limanlarını bir üs olarak kullanmayı ve bu üslerdeki varlığını pekiştirmeyi amaçlıyordu. Yine bu anlaşma ile İsrail’in Suriye’ye karşı herhangi bir saldırısı karşısında Suriye’ye Sovyet askeri birliklerinin gönderileceği ifade ediliyordu. Bu dönemde Sovyetlerin Suriye’yi korumak adına gerekirse nükleer silah bile kullanabileceği yorumları yapılmaktaydı.²⁶⁸ Bu anlaşma ile Sovyetler Birliği Suriye’nin adeta garantörü olmuş, Suriye bir uydu devlet görüntüsü sergilemiştir. Anlaşma ile Suriye Sovyetler Birliği’nin Afganistan işgalini tanımış, Sovyetler Birliği ise Siyonizm’i ırkçı bir yaklaşım olarak tanımıştır. Böylece iki müttefik uluslararası alanda karşılaştıkları her türlü sorunda birbirleriyle yakın ilişkiler geliştirdiğini ve geliştireceğini gösteriyordu.²⁶⁹ Nükleer alanda da ortaklığa önem veren bu iki ülke, 1983 yılında nükleer işbirliğini içeren bir anlaşma imzalamışlardır.²⁷⁰

SSCB’de Mart 1985’te Mihail Gorbaçov’un yönetime gelmesiyle 1980’li yılların ortalarına kadar oldukça yakın ilişkiler geliştiren Suriye ile SSCB’nin arası açılmaya başlamıştır. Esed 1985 yılında Moskova’ya yaptığı ziyarette askeri ve ekonomik alanda daha güçlü bir yardım talep etmiş, ancak Sovyet yönetimi Suriye’yi, Irak ve Filistin politikaları konusunda eleştirerek SSCB’nin Orta Doğu’daki tek müttefikinin Suriye olmadığını belirtmiştir. Bu dönemden itibaren ve genel olarak Gorbaçov döneminde Suriye-SSCB ilişkilerinin gerildiği ve gerilediği görülmektedir. Yine de Gorbaçov 1986 yılında Suriye’ye askeri teçhizat temini konusundaki taahhütlerini yerine getirileceklerini belirtmiş, yapılacak askeri yardım karşılığında Orta Doğu’daki Sovyet çıkarlarını temin etmek ve desteklemek konusunda Suriye’ye baskı yapmıştır.²⁷¹

²⁶⁷O. Grinçevski, **Sovyet Diplomasi Sırları**, M. Vagrius, 2000, s.139-140. Aktaran: Yevgeni Primakov, **Rusların Gözüyle Ortadoğu**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 231-232.

²⁶⁸Amanov, s.229-230.

²⁶⁹Çalışkan, s.3.

²⁷⁰Amanov, s.230.

²⁷¹Amanov, s.230-231.

1986 yılına gelindiğinde Suriye üçüncü dünya ülkeleri içinde Sovyetler Birliği'nin en büyük silah alıcısı konumundaydı. Bu tarihte Suriye topraklarında 5000'e yakın Sovyetler Birliği-Doğu Avrupa askeri danışmanı bulunuyordu. Ayrıca yine bu tarihte Sovyetler Birliği'ne ait savaş gemileri Suriye limanlarını kullanmaya başlamışlardı.²⁷² Bu durum, Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de etkinliğinin artması anlamına geliyordu.

1987 yılında Gorbaçov'un SSCB ile İsrail arasında diplomatik ilişkiler bulunmamasının kimse tarafından normal karşılanmaması gerektiği açıklamasıyla daha da gerilen Suriye-SSCB ilişkileri, SSCB'nin Suriye'ye olan silah akışını son derece azaltmasıyla devam etmiştir.²⁷³ 1987'de Suriye-SSCB ilişkilerini geren iki önemli olay, Suriye'nin karşı çıkmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin İsrail ile olan ilişkilerini yeniden başlatması ve yine Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin askeri yardımlarını yetersiz bulduğunu söyleyerek yeni üsle ilgili kolaylıklar vermeyeceğini açıklamasıdır. Gorbaçov döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin zayıfladığına 1980'li yılların ortalarında Suriye'de 13.000 Sovyet danışman bulunurken bu rakamın Gorbaçov döneminde 3000 kişi civarına düştüğü kanıt olarak gösterilebilir.²⁷⁴

Suriye ile SSCB arasında görüş ayrılığı oluşturan başlıca konular Lübnan ve Filistin meseleleriydi. SSCB'nin Lübnan'daki Hristiyan Marunilere yakın bir politika izlemesi Suriye ile arasında görüş ayrılığı oluşturuyordu. Yaser Arafat'ın Filistin Kurtuluş Örgütü'nün başında olmasını SSCB desteklerken Suriye'nin desteklememesi ise iki ülkenin Filistin konusunda görüş ayrılığına düşmesinin nedeniydi. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgali de iki ülke arasında fikir ayrılığına sebep olmuştur.²⁷⁵ Bir yandan Gorbaçov'un Suriye ile olan ilişkilerine mesafeli yaklaşması, diğer yandan Esed tarafından SSCB'nin askeri ve ekonomik yardımlarının yeterli görülmemesi iki ülke arasındaki ilişkilerde soğukluk yaşanmasına sebep olmuştu. Bu dönemde SSCB'nin Suriye siyaseti Hafız Esed'in beklentilerini karşılamamış, bunun üzerine Esed Sovyetler Birliği'ne verilecek yeni bir üs

²⁷²Şen, s.298.

²⁷³Daniel Pipes, **Damascus Courts the West: Syrian Politics 1989-1991**, Washington DC: The Washington Institute, 1991, s.15.

²⁷⁴Tayyar Arı, **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Bursa: MKM Yayıncılık, 2012, s.152-153. Aktaran: Burak Çalışkan, **Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi**, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2016, <http://insamer.com/rsm/files/Rusya-Suriye%20İlişkileri%20ve%20Ortadoğu%20Krizlerine%20Etkisi.pdf>, (10 Ağustos 2016), s.3.

²⁷⁵Karabulut, *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri*, s.78-79.

konusunda kolaylıklar sağlanmayacağını açıklamıştır.²⁷⁶ Ancak tüm bunlar hiçbir zaman Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki bağların kopmasına neden olmamıştır. Bu da Esed'in dış politikada pragmatik ve güçler dengesini gözeten yaklaşımından kaynaklanıyordu.

Sovyetler Birliği'nin dağılmadan önce 'glasnost' (açıklık) ve 'perestroyka' (yeniden yapılanma) politikaları çerçevesinde Soğuk Savaş dönemi sona ermeden Suriye politikasında değişiklik yapmaya başladığı görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye karşı bu yeni dış politika yaklaşımı, Suriye'nin dış politikada SSCB'yi diğer alternatiflerle dengeleme, güçler dengesinden yararlanarak dış politikasını çeşitlendirme, SSCB'den boşalan yeri başka ülkelerle doldurma eğilimine girmesine neden olmuştur. En önemli müttefikini kaybetme aşamasına gelen Suriye, bu yeni düzene adapte olmak için dış politikada yeni alternatifler aramaya koyulmuş, bir açılım sürecine başlamıştır.²⁷⁷

Her ne kadar Gorbaçov'ın iktidara gelmesiyle iki ülke ilişkileri durma noktasına gelse de bu ilişkiler hiçbir zaman tamamen kesilmemiş, düşük seviyede de olsa karşılıklı işbirliği devam etmiştir.

3.3.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye-Rusya İlişkileri

Çöküşün ardından Rusya, Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünya sisteminde Batı'nın karşısındaki yegâne güç olmasından kaynaklanan dünya siyaset merkezi olma potansiyeli ve rolünü devam ettiremediğinden ülkenin etkilediği jeopolitik alan büyük bir daralmaya uğradı. Bu jeopolitik etkinin azalması ile beraber Rusya'nın bir yandan açık denizlere ulaşma imkânı azaldı, diğer yandan ise eski müttefiklerini kaybederek yerine yenilerini edinmekte zorlandı.²⁷⁸ Jeopolitik alanının daralması ile beraber Orta Doğu'yla daha az ilgilenmeye başlayan Rusya'nın yeniden Orta Doğu'yla ilgilenmeye başlaması ise 2000'li yıllara denk gelmektedir.²⁷⁹

Sovyetler Birliği'nin 1990'ların başında çökmesiyle birlikte Suriye-Rusya ilişkileri de oldukça gerilemiştir. Birliğin çöküşüyle Suriye uluslararası arenada en güçlü müttefiki ve hamisini kaybetmiştir. 'Düşman' olarak nitelediği iki komşusunun, Türkiye ve İsrail'in

²⁷⁶Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul: Alfa Yayınları 2007, s.473.

Aktaran: M. Hüseyin Mercan, **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s.102.

²⁷⁷Kiraz, s.301.

²⁷⁸Asem Nouşabay Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası**, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s.271.

²⁷⁹Umut Bekcan, "Rusya'nın Orta Doğu'da İstikrar Arayışı", Yavuz Yıldırım ve Yasin Atlıoğlu (Ed.), **Değişen Orta Doğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgali'nden Arap Baharı'na** (169-198), İstanbul: Dora Yayınları, 2014, s.170-171.

kendisine karşı işbirliğine girmesi Suriye'yi bölgesel ve küresel alanda yeni 'dostlar' bulmaya zorlamıştır.²⁸⁰ Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber dünyada tek kutuplu sistemin hâkim olmasından doğan boşluk hem dünya hem Orta Doğu perspektifinde ABD'nin işine yaramış ve etki alanını genişletmiş, en büyük müttefikini kaybeden Suriye'nin ise zaten var olan siyasi ve ekonomik sorunlarının daha da artmasına neden olmuştur. 1980'li yılların ortalarına kadar başta askeri ve ekonomik olmak üzere birçok alandaki Sovyet yardımlarından yararlanan ülkelerin başında gelen Suriye açısından Sovyetler Birliği'nin çöküşü, hem 1980'li yıllardan itibaren zor bir döneme giren ekonominin ağır bir darbe daha yemesi demektir, hem de bölgedeki en büyük düşmanı İsrail'e karşı silah ve askeri bakımdan dezavantajlı bir konuma düşmesi anlamına geliyordu. Yine Sovyetler Birliği'nin dağılışı, Orta Doğu'da Sovyetler Birliği'ni arkasına alarak ABD ve Batı karşıtlığını yüksek sesle dile getirmesi bakımından da Suriye'yi zor bir duruma soktu. Ayrıca Körfez ülkelerinden gelen yardımların 1980'lerde azalması ve 1990'ların başında SSCB'nin dağılması, Soğuk Savaş sonrası dünyanın yeni yapılanmasında Suriye'yi kendisine yeni bir konum ve dış politika yaklaşımı arayışına sokmaktaydı.²⁸¹

SSCB'in çöküşünün ardından Hafız Esed'in verdiği bir röportajda kullandığı ifadeler, pragmatist dış politika yaklaşımını ortaya koymaktadır:

*Biz Sovyet yörüngesinde değildik. Biz arkadaşlık. İkimizin de karşılıklı çıkarları vardı. Ama ne onlar bize ne biz onlara yük değildik. Sistemimiz, ne içten ne dıştan onların bir kopyası değildi. Kendi kararlarımızı kendimiz aldık. Bu 1970 yılının en başından beri böyleydi. Ben Sovyetler tarafının gücünü kendi lehimize değerlendirdim ama biz Sovyet dünya sisteminin bir parçası olmadık.*²⁸²

Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından yöneldiği pragmatik ve çok yönlü dış politika yaklaşımının ilk tezahürü 1991 yılındaki 1.Körfez savaşındaki tutumunda açıkça görülmektedir. Irak'ın Kuveyt'i ilhak etmesi ve daha sonra koalisyon güçlerinin Irak'a operasyon düzenlemesi şeklinde ilerleyen süreç, Suriye'nin yeni uluslararası sisteme entegre olması ve bu yeni dönemde Batı ile daha yakın ilişkiler kurarak kendine dış politikada yeni

²⁸⁰Ahmet Emin Dağ, **Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş**, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, s.6, <http://www.ihhakademi.com/wp-content/uploads/2015/07/Suriye-Kuresel-ve-bolgesel-kaostan-beslenen-ic-savas.pdf>, (10 Ağustos 2016).

²⁸¹Özkoç, s.205.

²⁸²Journal of Palestine Studies "Interview with Syrian President Hahız al-Asad", 1993, Vol.22, Nu.4, <http://www.palestine-studies.org/sites/default/files/jps-articles/2538092.pdf>, (10 Ağustos 2016), s.121.

alanlar açması için bir fırsat oldu. 1991 yılı Ocak ayı ortalarında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'a yönelik başlattıkları operasyon, Suriye'ye ABD'nin yanında yer alma fırsatı verdi. Esed'in bir yandan Saddam'ı Kuveyt'ten çekilmeye ikna etmeye çalışırken diğer yandan da koalisyon birliklerine katılması, her durumda pragmatik bir siyaset izlediğini kanıtlar niteliktedir.²⁸³ Rusya'nın Suriye'yi ekonomik ve siyasi anlamda yalnız bırakması ve bundan dolayı daha fazla hissettiği güneyindeki İsrail tehdidi,²⁸⁴ Suriye'nin bu politikayı tercih etmesinin temel nedenidir. Bu durum da aslında Esed'in, Suriye'nin sahip olduğu jeopolitik konumun önemini yeterince farkında olduğunu ve bu konumun önemini konjonktürel olaylarla iyi bir şekilde birleştirip tüm bunların diğer ülkeler için ne anlama geldiğini analiz ederek, bundan kendisi ve rejimi için çeşitli avantajlar devşirdiğini göstermektedir.

Körfez Savaşı'nda Suriye'nin takındığı bu tutumda İsrail karşısında kendini destekleyecek büyük bir gücün yoksunluğunu hissetmesinin de etkisi vardır. 1991 yılı boyunca ABD'nin İsrail'i oldukça gelişmiş silahlarla donatması ile soluğu Moskova'da alan Şam temsilcileri, Rusya'nın askeri yardım konusunda verdiği olumsuz cevap karşısında Rusya'dan medet ummamak konusunda ders almışlar ve bu da Suriye'nin Körfez Savaşı'nda Batılı güçlerden taraf olmasına neden olmuştur. Bu yeni tutumuyla Suriye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası arenada içine düştüğü yalnızlığı aşmak istiyordu.

285

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan, ardından Batılı Koalisyon güçlerinin Irak'a girmesiyle devam eden Körfez Krizi sürecinde Sovyetler Birliği Orta Doğu'daki varlığını Soğuk Savaş öncesi dönem kadar hissettirememiş, bölgede kendisinin yokluğundan doğan boşluğu ABD ve AB'nin doldurmasına izin vermiştir. Rusya Orta Doğu'daki çeşitli olaylara müdahil olmayan bu politikasını 1990'ların sonuna kadar devam ettirmiştir.²⁸⁶ Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında Gorbaçov döneminde ve daha sonra onun yerine gelen Boris Yeltsin döneminde Orta Doğu'ya yaklaşımı bu şekilde olan

²⁸³Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, s.101-105.

²⁸⁴Kiraz, s.301.

²⁸⁵Karabulut, *Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri*, s.82.

²⁸⁶Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, 2007, No.4, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/firat_purtas.pdf, (15 Ağustos 2016), s.51.

Rusya'nın bu politikasının, 1996'da Yevgeni Primakov'un dışişleri bakanı ve daha sonra başbakan olmasıyla değişmeye başladığı söylenebilir.

1990'lı yılların başında da Rusya'dan gelen askeri yardımlar ve silah yardımından yoksun kalan Suriye, kimyasal ve biyolojik silahlara daha fazla önem vererek İsrail karşısında bu açığını kapatmaya çalışmıştır. Rusya bu konuda da devreye girerek bir kez daha Suriye'yi yalnız bırakmamıştır. 1994 ve 1996 yıllarında Suriye ile Rusya askeri işbirliği ve modernizasyon konusunda anlaşmalar yapmıştır. Rusya'nın 1990'lı yıllarda iç problemler ve ekonomik krizler ile uğraşmasına rağmen Suriye'ye bu dönemde askeri yardım yapmasının nedeni, önemli silah pazarlarından biri olan Suriye'yi Çin ve Almanya'ya kaptırmak istememesidir.²⁸⁷ Dolayısıyla ilişkilerinin en düşük seviyede seyrettiği 1990'lı yıllarda bile iki ülkenin birbirleriyle olan bağlarını tamamen koparmadıkları görülmektedir.

1990'larda iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen bir diğer faktör Suriye'nin Sovyetler Birliği döneminden kalan borçlarıdır. Rusya'nın artık yavaş yavaş tekrardan Orta Doğu'da var olduğunu göstermek istemeye başlaması ve 1997 yılı Haziran ayında Rusya'nın Suriye elçisi Viktor Gogitidze'nin açıklamalarında Suriye'nin borçlarının iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrardan geliştirilmesine engel teşkil etmeyeceğini açıklaması, 1990'lı yılların sonlarından itibaren iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu yönde etki etmiştir. 1998 yılında iki ülke, Suriye'nin hava kuvvetlerini ve zırhlı tugaylarını güçlendirmek amaçlı 3 milyar dolar değerinde bir anlaşma yapmışlardır. 1999 yılı Temmuz ayında Hafız Esad'ın Moskova'ya yaptığı ziyaret ile birlikte iki ülke ilişkileri yeniden çeşitli alanlarda olgunlaşmaya başlamıştır.²⁸⁸

1990'ların sonlarından itibaren Rusya'nın, tek kutuplu sistemdeki Amerikan egemenliğine karşı çok kutuplu²⁸⁹ bir dünyayı amaçlayan dış politika yaklaşımı ve Akdeniz ile Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak gibi amaçları onu dış politikada tekrardan daha aktif davranmaya itmiştir. 1990'ların başında Batı endeksili bir politika izlemiş olan, 1993-1999 yılları arasında yakın çevresi ile daha çok ilgilenen, ekonomik reformların başarısız olmasıyla Batıcı yaklaşımdan vazgeçen Rusya, 1999 yılından itibaren yeni bir döneme başlamıştır.²⁹⁰

²⁸⁷Çalışkan, s.3.

²⁸⁸Sedide Kayrak, "Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası", 27 Şubat 2012, <http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.Vyx3qISLTIU>, (15 Ağustos 2016).

²⁸⁹Hekimoğlu, s.280.

²⁹⁰Hekimoğlu, s.281.

Rusya'nın Orta Doğu'ya ilgisinin yeniden artmaya başlaması ise 2000'li yıllara denk gelir. 1999 yılında Vladimir Putin'in ülkenin başına geçmesiyle birlikte Rusya'nın ekonomide ve uluslararası siyasette yeniden aktif bir politika izlemeye başladığı ve yeniden yükselişe geçtiği bir döneme girilmiştir. Bu dönemden itibaren Rusya'nın amacı Sovyetler Birliği gibi bölgesel ve uluslararası alanda söz sahibi bir devlet olmaktır. Dolayısıyla bu amaç doğrultusunda Orta Doğu ihmal edilemezdi.²⁹¹

1999 yılında Hafız Esed'in Moskova'ya yaptığı ziyaret ortak bir noktada buluşmanın iki ülke tarafından istendiğini gösteriyordu. Gerçekten de bu ziyaret daha sonraki dönem için olumlu bir başlangıç olmuştu. Rus İzvestiya Gazetesi, bu ziyaret bağlamında, Moskova'nın Şam'la ilişkilerini düzeltmek istemesinin nedenleri olarak şunları gösteriyordu: Suriye'nin Tartus kıyısındaki üssün Rusya'nın Akdeniz kıyısındaki tek deniz üssü olması, özellikle Moskova'nın İsrail ile barış yapmak için Suriye'yi ikna kapasitesine sahip olması ve Şam'ın eski Sovyet silahlarının yeni Rus silahlarıyla değiştirilmesi için 2 milyar dolarlık bir tutarı ödemeye hazır olduğunu belirtmesi.²⁹² Bu ziyaret ile yeniden yoğunlaşmaya başlayan Suriye-Rusya ilişkileri Suriye'de 2000 yılında iktidara gelen Beşşar Esed için de temel teşkil etmiş, iki ülke ilişkileri açısından yeni bir döneme girilmiştir.²⁹³

3.3.4. Beşşar Esed Döneminde Suriye-Rusya İlişkileri

Hafız Esed'in ölümünün ardından 2000 yılında onun yerine geçen oğlu Beşşar Esed, iktidara geldiğinde babasından farklı bir izlenim sunuyordu. Konuşmalarında Batı ile ilişkilerin düzelmesi, dışa açılım, demokratikleşme, piyasa ekonomisine geçiş, insan hak ve hürriyetleri, hukuk devleti gibi konularda iyileşmeler yapılacağı mesajlarını veren Beşşar Esed, Suriye halkında beklentiler oluşturmuştur. Esed'in bu açılımlarıyla başlayan süreç 'Şam Baharı' adı verilmiştir.²⁹⁴ Batı'da eğitim almış ve Batı'yı yakından tanıyan biri olarak Beşşar Esed'in verdiği mesajlar başta dış politika olmak üzere birçok alanda Suriye'de yeni bir dönemin başladığının işareti olarak görülüyordu. Esed'in iktidarının ilk yıllarında kendisinden beklenen somut adımları atmaması ve atmaya istekli olmaması, Beşşar Esed döneminin de aslında kendinden önceki dönemlerden çok da farklı olmayacağını

²⁹¹Bekcan, s.171.

²⁹²Mark N. Katz, "Putin's Foreign Policy Toward Syria", *Middle East Review of International Affairs*, Mart 2006, Vol.10, Nu.1, <http://www.rubincenter.org/2006/03/katz-2006-03-04/#Mark>, (15 Ağustos 2016), s.1.

²⁹³Kiraz, s.302.

²⁹⁴Doster, s.63.

göstermekteydi. Yine de dış politikada yeni açılımları uygulamaya başlaması, Batı ile yakınlaşma çabaları, önceki dönemlerde çeşitli sorunlar yaşanan ülkelerle yeni ve güçlü ilişkiler inşa etme çalışmaları, Beşşar Esed iktidarının ilk yıllarının önemli adımlarıdır.²⁹⁵ Ancak özellikle Irak işgali ile başlayan süreçte birlikte ülkenin ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerle yaşadığı sorunlar, Şam'ın tehdit algılaması, ABD'nin Afganistan ve Irak işgali ile Şam'ın kendini çevrelenmiş hissetmesi, ülke içinde Beşşar Esed'den artan beklentiler ve Esed'in bu beklentilere cevap vermekte istekli olmamasıyla artan iç muhalefet, Batılı güçlerin iç muhalefete verdiği destek gibi sebepler Şam'ın tedirginliğini arttırmıştır. Özellikle Irak işgali ile sıranın kendisine geleceğini düşünmeye başlayan Esed yönetimi ilişkilerinin zaten iyi olduğu Rusya'ya yönelmiştir.²⁹⁶

11 Eylül olayları dolayısıyla ABD ile ilişkilerinin gerilmesi Suriye'nin uluslararası sistemde yalnızlaştırıldığı ve soyutlandığı bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Özellikle 2003 yılında başlayan ABD'nin Irak işgali sürecine karşı Suriye'nin Irak'ın yanında pozisyon alması, Irak yönetimine yardım etmesi, Suriyeli gönüllü savaşçıların Irak'ta ABD'ye karşı savaşması, Suriye'nin Iraklı direnişçilere destek verdiği iddiası ve İsrail'e karşı Lübnan Hizbullah'ını desteklemesi Suriye-ABD ilişkilerinin kopma noktasına gelmesine yol açmıştır.²⁹⁷ Özellikle ABD'nin 2004 yılında Suriye'ye karşı yürürlüğe koyduğu ambargo ile derinleşen kriz Suriye'nin uluslararası sistemde oldukça yalnızlaşmasına neden oldu.²⁹⁸ Tüm bu gelişmeler sonucu Rusya ile ilişkilerini daha da geliştirmeye önem veren Suriye aynı zamanda Türkiye, İran gibi bölgesel güçlerle yakınlaşmaya çalışmıştır. Özellikle Batı karşısında dengeleyici güç konumundaki Rusya'nın yükselişini desteklemiştir.²⁹⁹

Suriye'nin 1976 yılında başlayan Lübnan'daki fiili varlığı 2000'li yılların ortalarında sorgulanmaya başlamıştır. 1976 yılında başlayan Suriye'nin Lübnan müdahalesi her ne kadar o dönemde Sovyetler Birliği ile görüş ayrılığına düşmesine neden olduysa da 16 Şubat 2005'te Lübnan Devlet Başkanı Hariri'nin bir suikastle öldürülmesinden özellikle Batılı ülkeler tarafından Suriye'nin sorumlu tutulması, Suriye'nin yeniden Rusya ile yakınlaşması ile sonuçlanmıştır. 31 Ekim 2005 tarihli Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısında

²⁹⁵Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, s.142.

²⁹⁶Doster, s.64.

²⁹⁷Atlıoğlu, *Beşşar Esed Suriye'sinde Reform*, s.124.

²⁹⁸Atlıoğlu, *Beşşar Esed Suriye'sinde Reform*, s.128.

²⁹⁹Doster, s.64.

Suriye'nin Refik Hariri suikastı sebebiyle yaptırımlara uğratılmasını engelleyen ülke yine Rusya olmuştur. Bu tarihten sonra Rusya, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi uluslararası arenada ve BM'de Suriye'nin hamisi rolünü üstlenmiştir.³⁰⁰

2000 yılında Rusya'nın başına geçen Putin, Avrasyacı ekolün bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Putin yönetiminin ilk yılında çıkarılan 'Rusya'nın Devlet Güvenliği Konsepti', 'Rus Askeri Doktrini' ve 'Rus Dış Politika Vizyonu' isimli resmi belgelerde Rusya'nın tek kutuplu dünya sistemine itirazları ifade edilmişti.³⁰¹ Dolayısıyla Rusya'nın bu tarihten itibaren 1990'lardaki dış politika yaklaşımından oldukça farklı bir yaklaşım sergileyeceğinin sinyalleri veriliyordu.

Tam bu dönemde Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Orta Doğu'da yeniden ağırlığını hissettirmek isteyen Rusya, geçmişte sıkı bir müttefiklik ilişkisi olan Suriye ile ilişkilerini arttırma yoluna gitti. 16 Nisan 2001 tarihinde Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şara'nın Rusya'ya gidip Putin'le görüşmesi, aynı yılın Mayıs ayında Primakov'un diplomatik misyonla Orta Doğu ülkelerini ziyaret etmesi ve Beşşar Esed'e Putin'in iki ülke arasındaki ilişkileri sıkılaştırma isteğini içeren mektubunu iletmesi, ilişkileri yeniden ve daha çok geliştirmeye her iki tarafın da istekli olduğunu gösteriyordu. 2003 yılının Temmuz ayında Rusya Dışişleri Bakanı İvanov Suriye'yi ziyaret ederek ilişkileri yeniden canlandırma konusunda istekli olduklarını ilettiler ve Esed'i ülkesine davet etti. Beşşar Esed 2005 yılının Ocak ayında Rusya'ya ilk ziyaretini gerçekleştirdi. Oldukça olumlu bir şekilde geçen ziyaretin en önemli özelliği Rusya'nın, Suriye'nin 13,4 milyar dolarlık borcunun %73'ünü silmesi oldu.³⁰² Ayrıca bu ziyarette iki ülke arasında çeşitli askeri anlaşmalar ve işbirlikleri yapılmış, Rusya kendisinin Suriye'nin Tartus limanındaki varlığıyla ilgili yeni kazanımlar elde etmiştir.³⁰³ Özellikle Rusya'nın bu hamlesi iki ülke arasındaki ilişkilerin ve dostluğun gelecek yıllarda daha da arttırılması konusunda Rusya'nın oldukça istekli olduğunu gösteriyordu. Zira Soğuk Savaş boyunca Orta Doğu bölgesindeki varlığını Suriye üzerinden gösteren Rusya, 2000'li yıllardan itibaren bölgedeki varlığını yine eski dostu üzerinden

³⁰⁰ORSAM, **Rusya'nın Ortadoğu Politikası**, Ankara, 2012, s.13.

³⁰¹Joseph Y.S. Cheng, "Challenges to China's Russian Policy in Early 21st Century", **Journal of Contemporary Asia**, Vol:34, No:4, 2004, s.487. Aktaran: Zafer Sağlam, **Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konuları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2006, s.3-35.

³⁰²Fatih Özbay, "Rusya'nın Suriye Politikası ve Türkiye-Rusya İlişkileri", 3 Aralık 2012, http://avrasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008, (16 Ağustos 2016).

³⁰³Katz, s.3-4.

gösterebilecekti. Rusya bu vasıtaıyla hem bölgedeki varlığını arttırmayı hem de Orta Doğu'da ABD'yi dengelemeyi³⁰⁴ hedeflemiştir. Suriye ise uluslararası arenada gittikçe artan yalnızlığını Rusya'ya yaklaşılarak kırmayı amaçlıyordu. Suriye yönetiminin bu dönemde Rusya ile ilişkilerini arttırma yoluna gitmesinin bir diğer nedeni ise Rusya'nın Orta Doğu'daki bölgesel ve küresel nitelikteki sorunlara ABD ve AB'den farklı şekilde yaklaşmasıydı. Örneğin Rusya, Suriye ve İsrail arasındaki çeşitli problemlerde Batılı ülkelerden ve ABD'den farklı olarak dengeli davranmaya çalışmış ve Suriye'nin bölgedeki önemli ülkelerden biri olduğunu çoğu kez dile getirmiştir.³⁰⁵

Rusya'nın bu dönemde bölge ülkeleri ve özellikle Suriye ile siyasi, askeri ve ekonomik alanlarda ortaklıklar kurması Orta Doğu'da nüfuzunu arttırma isteğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca dünyanın önemli silah üreticilerinden biri olması da Rusya'nın Suriye ile işbirliğini arttırmasını kolaylaştırmıştır. Esed'in 2005'teki Rusya ziyaretinde yapılan anlaşmalar çerçevesinde Rusya, Suriye'ye 100 milyon dolar değerindeki Strelets SA-18 alçak irtifa yüzeyden-havaya füzelerinin satışını onayladı ve bu durum ABD ile İsrail'in tepkisini çekti. Yine Esed'in Aralık 2006'daki Moskova ziyareti, çeşitli askeri anlaşmalar ve silah ticareti anlaşmalarıyla dünyanın dikkatini çekti.³⁰⁶ Tüm bu anlaşmalar ve özellikle Rusya'nın, ABD'nin terörü destekleyen ülkeler listesinde yer alan Suriye'yi silahlandırması, ABD'nin ve İsrail'in tepkisini çekmiştir.

Rusya'nın Suriye ile olan ilişkilerinin sac ayaklarından biri olan silah satışları bu dönemde de devam etmiştir. 2005-2010 arası dönemde Rusya Suriye'ye yaklaşık 3 milyar dolarlık silah satmıştır. Rusya ayrıca günümüze kadar 'Yahont' adlı 72 adet füzeyi Suriye'ye teslim etmiştir. Suriye kıyılarını Akdeniz'den yapılacak herhangi bir saldırıya karşı koruyacak olan bu füzelerle beraber diğer askerî teknolojilerin satışı ve mevcut teknolojilerin bakımı-tamiri ile ilgili işbirliği de söz konusudur.³⁰⁷

Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a yaptığı askeri çıkarmada az sayıda destekçisinden biri Suriye olmuştur. Tam da bu dönemde Suriye ile Rusya Tartus deniz üssünün

³⁰⁴Habibe Özdal, "Rusya, Suriye Bilmecesinin Neresinde", Haziran 2011, <http://www.analistdergisi.com/sayi/2011/06/rusya-suriye-bilmecesinin-neresinde>, (16 Ağustos 2016).

³⁰⁵Yasin Atlioğlu, "Beşşar Esad'ın Rusya Ziyareti Ve Bölgesel Etkileri", 22 Ağustos 2008, <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/932/bessar-esadin-rusya-ziyareti-ve-bolgesel-etkileri>, (16 Ağustos 2016).

³⁰⁶Yasin Atlioğlu, "Beşşar Esad'ın Rusya Ziyareti Ve Bölgesel Etkileri", 22 Ağustos 2008, <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/932/bessar-esadin-rusya-ziyareti-ve-bolgesel-etkileri>, (16 Ağustos 2016).

³⁰⁷ORSAM, **Rusya'nın Ortadoğu Politikası**, Ankara: 2012, s.16.

geliştirilmesi konusunda anlaştılar ve Rusya 2009 yılında üssün geliştirilmesi çalışmalarını başlattı.³⁰⁸ 2010 yılında Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev'in Şam ziyareti iki ülke ilişkilerini yeni bir noktaya taşıdı. Aynı zamanda imzalanan askeri ve ekonomik anlaşmalar Orta Doğu'da Rusya'nın en önemli müttefikinin Suriye olduğunu gösteriyordu.³⁰⁹

3.3.5. Suriye İç Savaşı Döneminde Suriye-Rusya İlişkileri

2010 yılında Tunus'ta seyyar satıcı bir gencin kendini yakmasıyla başlayan sosyal hareketlilikler, Ocak 2011'de Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali'nin Suudi Arabistan'a kaçması ile sonuçlanmıştır. Birkaç ay içerisinde bu dalgalar Mısır ve Libya gibi diğer bölge ülkelerine de yayıldı. Başlamasından itibaren bölgenin neredeyse tümünü etkisi altına alan ve uluslararası kamuoyunda büyük ses getiren protestolar, Orta Doğu'da otoriter rejimlerle yönetilen ülkelerde eylemlerin artmasına ve halkın demokratikleşme isteklerini yüksek sesle dile getirmesine neden oldu. Bu durum despot yönetimler için bir tehdit unsuruydu.³¹⁰ Fakat Arap Baharı adı verilen hareketler tüm Orta Doğu ve Körfez ülkelerini aynı şekilde etkilememiştir. Libya, Tunus ve Mısır'da yönetimi devirme amacına ulaşan bu süreç etkili olduğu her ülkede sistem değişiklikleri ile sonuçlanmamıştır. Örneğin Cezayir ve Bahreyn'de Tunus ile yaklaşık olarak aynı dönemde başlayan hareketler amacına ulaşamamış, devlet tarafından bastırılmıştır.³¹¹

Arap Baharı adı verilen bu sivil hareketlenmeler ilerleyen süreçte Suriye'ye de sıçramıştır. Mart 2011'de Suriye'nin Deraa kentinde başlayan ilk barışçıl gösterilere güvenlik güçlerinin sert ve orantısız müdahalesi birçok insanın ölümüne ve yaralanmasına sebep oldu.³¹² Bölgede olayların etkisinin yeni yeni hissedilmeye başlandığı dönemde Suriye rejimi bu kitlesel hareketlerden Suriye'nin etkilenmeyeceğini düşünmüş, Suriye'deki ortamın bölgedeki diğer ülkelere farklı olduğunu savunmuştur. Beşar Esed birazda iç ve dış desteklerine güvenerek ülkesinin yaşadığı başta ekonomik ve siyasi zorlukların halkı bir isyana yöneltecek seviyede olmadığı düşüncesiyle hareket etmiş ve olayları lokal küçük

³⁰⁸ Çalışkan, s.5.

³⁰⁹ Nima Khorrami Assl, "Rusya'nın Ortadoğu Hırsları", 20 Eylül 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-ortadogu-hirslari>, (16 Ağustos 2016).

³¹⁰ Cihan Taşgın, "Arap Baharı ve Suriye İç Çatışması", https://www.academia.edu/10169148/Arap_Bahar%C4%B1_ve_Suriye_%C4%B0%C3%A7_%C3%87at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1, (17 Ağustos 2016).

³¹¹ Bülend Aydın Ertekin, "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü", **Bilge Strateji**, Cilt 4, Sayı 7, (Güz 2012), s.143.

³¹² Dağ, *Suriye: Bilad- i Şam'ın Hazin Öyküsü*, s.86.

hareketler olarak görmüştür.³¹³ Rejimin 1980'lerdeki katliamlarının acısını unutmamış olan halk başlarda ürkek gösterilerle bu protestolara başlamıştır. Deraa kentinde başlayan, 15 Mart 2011'de ülkenin başkenti Şam'da düzenlenen 'Öfke Günü' adı verilen gösteri ile devam eden eylemler şiddetle bastırılınca³¹⁴ kısa sürede Banyas, Lazkiye, Hama, Deyrizor ve Humus gibi ülkenin diğer kentlerine sıçrayarak tüm ülkeyi etkisi altına almaya başlamıştır.³¹⁵ Kısa sürede ülke geneline yayılan olayları baskı ve şiddet ile bastırmaya çalışan rejimin bu tavrı olayların bir iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur.

İktidara geldiğinde reform vaadinde bulunan ve sadece göstermelik reformlarla otoriter rejimin devamını sağlayan Beşşar Esed, olayların alevlendiği 30 Mart 2011'de mecliste reform vaadini yenilemiş fakat açıkladığı reform programı ve aslında sorunları çözmekten uzak olan yaklaşımı ile ülkenin geri dönülmez bir yola girmesine neden olmuştur. Gittikçe artan olaylar ve rejimin olayları şiddetle bastırmaya kararlı olması bölge ve dünya ülkelerinin tepkisine neden oldu. Kısa sürede kanlı bir iç savaşa dönüşen olaylar Suriye ordusuna mensup ve halkına karşı savaşmak istemeyen bazı askerlerin rejim saflarından ayrılarak muhalifler safına katılmasına neden olmuş, böylece 29 Temmuz 2011 tarihinde Özgür Suriye Ordusu kurulmuştur. Bu olaydan itibaren Suriye'de silahlı mücadele dönemi başlamış oldu.³¹⁶ Esed rejimine muhalif ülke dışında yaşayan Suriyeli kişi ve gruplar ise Suriye Ulusal Konseyi'ni kurdular. Batılı ülkelerin de desteği ile kurulan Suriye Ulusal Konseyi(SUK) yurtdışında birçok toplantı düzenledi. Ancak birbirlerinden oldukça farklı düşünce,³¹⁷ bakış açısı ve amaçlara sahip grupların bir araya gelmesiyle meydana gelen Suriye Ulusal Konseyi bir süre sonra kendi içinde ihtilafa düşerek etkisini yitirdi. Konseyde özellikle Suriye Müslüman Kardeşler temsilcilerinin ön planda olması, daha laik bir yaklaşıma sahip olan grupların Suriye Vatanseverler Grubu adı altında yeni bir grup oluşturmalarına neden olmuştur. Bu da Suriye muhalefetinin iç savaşın en başlarından itibaren kendi içinde ihtilafa düşerek bölünmesine ve etkisini giderek kaybederek güçsüzleşmesine neden olmuştur.

³¹³Yağmur Şen, "Suriye'de Arap Baharı", *Yasama Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2013, Sayı 23, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/54-79.pdf, (17 Ağustos 2016), s.59.

³¹⁴Dağ, *Suriye: Bilad- i Şam'ın Hazin Öyküsü*, s.87.

³¹⁵Yağmur Şen, "Suriye'de Arap Baharı", *Yasama Dergisi*, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2013, Sayı 23, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/54-79.pdf, (17 Ağustos 2016), s.59.

³¹⁶Dağ, *Suriye: Bilad- i Şam'ın Hazin Öyküsü*, s.87-88.

³¹⁷Koyuncu, *Arap Baharında Suriye*, s.170.

Olayların şiddetinin artması ile uluslararası aktörler çeşitli çözüm yollarını gündeme getirmişlerdir. Özellikle uluslararası bir koalisyonun Suriye'ye müdahalesi ya da Birleşmiş Milletler'in yaptırım uygulaması gibi konular gündeme gelmiştir. Batılı ülkelerin kamuoylarının tepkisi ve Rusya'nın izlediği aktif Suriye politikası ile ABD ve NATO'nun Suriye'deki varlığına kolaylıkla müsaade etmeyeceği ihtimali, uluslararası koalisyon gücünün Suriye'ye müdahalesi seçeneğini saf dışı bıraktı.³¹⁸

2010'da başlayan ve birçok Orta Doğu ülkesini etkileyen olaylar karşısında Rusya belli bir süre gelişmeleri uzaktan takip etme yolunu seçse de olaylar bölgedeki müttefiklerine sıçradığında tavrını değiştirmiştir.³¹⁹ Eylemlerin rejim tarafından orantısız bir şekilde şiddet ve baskıyla bastırılması sonucu Suriye'ye yaptırım kararı çıkmasında hem fikir olan uluslararası güçler konuyu BM'ye taşımıştır. BM Güvenlik Konseyi'ndeki 4 Ekim 2011 tarihli Esed rejiminin muhaliflerine şiddet ve baskılarının devam etmesi durumunda ülkeye yaptırım uygulanmasını içeren tasarı Çin ve Rusya tarafından veto edilmiş³²⁰ ve böylece herhangi bir yaptırım kararı alınamamıştı.

Arap Birliği, BM Güvenlik Konseyi'nden yaptırım kararı çıkmaması üzerine Suriye sorununun BM Genel Kurulu'nda gündeme gelmesini sağladı. BM Genel Kurulu 16 Şubat 2012 tarihli kararıyla Esed rejiminin insan hakları ihlallerini devam ettirmesi nedeniyle Suriye'yi kınadı. Genel Kurul'da yapılan Suriye'yi kınama kararının oylamasında 137 ülke kınamadan yana oy kullanmış, Rusya ve Çin ise Esed yönetiminin yanında yer alarak karşıt oy kullanmıştır. Ayrıca her ne kadar Rusya karşı çıksa da ABD ve Fransa'nın liderliğiyle, içinde Arap Birliği ve Türkiye'nin de bulunduğu Esed'e muhalif bir "Suriye'nin Dostları" grubu kuruldu. Suriye'nin Dostları grubunun Tunus'ta yapılan 24 Şubat 2012 tarihli ilk toplantısında daha çok Suriye'deki insan hakları ihlalleri ve sivillere çeşitli yardımların ulaştırılması gibi konular görüşüldü. Birleşmiş Milletler, Arap Birliği, İslam Teşkilatı Örgütü, Avrupa Birliği, Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi ve Arap Magrib Birliği gibi örgütlerden

³¹⁸Taşgın, s.21.

³¹⁹Mühdan Sağlam, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, Sayı 4, (2014), s.215.

³²⁰Elnur İsmayilov, "Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Orta Doğu'da Değişen Güç Dengeleri", İstanbul: BİLGESAM, 2015, s.2, <http://www.bilgesam.org/incele/2201/-rusya-nin-suriye-stratejisi-ve-orta-dogu-da-degis-en-guc-dengeleri/#.WQcXEGnyjIV>, (17 Ağustos 2016).

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu altmışı aşkın ülkenin katıldığı bu toplantıya Esed rejiminin uluslararası arenadaki en büyük destekçileri olan Rusya ve Çin katılmadı.³²¹

30 Haziran 2012 tarihinde düzenlenen Cenevre 1 konferansında Suriye'de hem Devlet Başkanı Esed yanlıları hem de muhaliflerin katılımıyla bir geçiş hükümeti kurulması, ülkenin geleceğine Suriye halkının karar vermesi, Suriye'de toplumun tüm kesimlerinin ulusal diyalog sürecine dâhil edilmesi gerektiği ve anayasal düzen kurulduğunda özgür ve çok partili seçimler için hazırlanılması ve kadınların geçiş sürecinin tüm safhalarında tam anlamıyla temsil edilmeleri gerektiği kararları alındı.³²² Tüm bu kararlara rağmen Cenevre 1 konferansı herhangi bir sonuca ulaşamamış ve Suriye sorununda herhangi bir ilerleme sağlamamıştır. Rusya'nın Cenevre 1 konferansına ve alınan kararlara soğuk yaklaşımının temel nedeni Esed gittikten sonra kendisinin Suriye'deki kazanımlarının ve varlığının sona ereceği ve Akdeniz'de ve Orta Doğu'daki Rus varlığını sağlayan Esed yönetimindeki Suriye'nin Batılı güçlere kaptırılması endişesiydi. Rusya'nın tüm bu girişimleri aslında Suriye'nin Rusya açısından oldukça önemli bir jeopolitiğe sahip olduğu gerçeğine dayanmaktadır.

Nitekim Suriye sorununun BM Güvenlik Konseyi'ne götürülmesi üzerine Rusya Devlet Başkanı Medvedev bunun Suriye'nin bir iç sorunu olduğunu, herhangi bir dış müdahaleye olumsuz baktıklarını ve sorunun çözümünün Suriyelilere bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Dönemin Rusya Başbakanı Vladimir Putin ise yine aynı doğrultuda ifadeler kullanmış, Suriyelilerin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi söyleyerek³²³ dış ülkelerin, aslında özellikle ABD ve Batılı ülkelerin Suriye sorununa müdahil olmasından rahatsızlık duyduklarını belirtmişti.

31 Ocak 2014 tarihinde yapılan Cenevre 2 konferansı da bir önceki konferans gibi sonuçsuz kaldı. Müzakereler esnasında Suriye hükümeti ve muhalifler kendi görüşlerinde ısrarcı olmuşlar ve nihayetinde konferans yine sonuçsuz kalmıştır. Bu durumun temelinde rejimin Rusya, muhalefetin ise ABD tarafından desteklenmesi bulunuyordu. Özellikle Rusya'nın Esed yönetimi üzerindeki hamilik rolü Cenevre 2 konferansının da

³²¹Coşkun Topal, "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen", **KTU SBE Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 9, (2015), s.119-120.

³²²*İlk Cenevre'den bugüne*, 24 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune>, (17 Ağustos 2016).

³²³Topal, s.120.

sonuçsuz kalmasına neden oldu.³²⁴ Hiç kuşkusuz Cenevre 2 konferansı aynı zamanda farklı ülkelerin Suriye iç savaşındaki farklı tarafları desteklemesiyle durumun bir vekâlet savaşına dönüştüğünü de gözler önüne seriyordu. Muhaliflerin Suudi Arabistan, Katar, Türkiye ve ABD tarafından desteklenmesi, diğer tarafta varlığını devam ettirmeye çalışan Baas yönetiminin Rusya ve İran tarafından desteklenmesi Suriye iç savaşının tam anlamıyla bir vekâlet savaşına dönüştüğünü göstermektedir.³²⁵

2014 Kasım ayı başında Suriyeli muhaliflerin Moskova ziyareti, hemen ardından rejimin temsilcisi olarak Suriye Dışişleri Bakanı'nın Rusya'ya gitmesi aslında çözümün anahtarının Rusya'da olduğunu göstermesi bakımından anlam taşımaktaydı. Suriye Dışişleri Bakanı ile Soçi'de görüşen Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un Rusya'nın terörle mücadelesinde Suriye'ye destek vermeye devam edeceğini açıklaması, Rusya'nın Esed yönetiminden vazgeçmeyeceğini gösteriyordu.³²⁶

Rusya, Suriye rejimini destekleyici doğrultudaki diplomatik ve askeri yardımlarını 2015 yılından itibaren daha ileri bir safhaya taşıdı. Olayların Lazkiye'ye sıçraması ile Rusya buradaki askeri varlığını arttırarak, Suriye'de zaten yıllardır mevcut olan bu varlığını bu defa daha aktif bir hale getirdi. Bu doğrultuda Rusya zaten 1971 yılından beri kullandığı Akdeniz kıyısındaki Tartus deniz üssüne ilaveten Lazkiye'deki Basil Uluslararası Havaalanını da kendi kullanımı için uygun hale getirdi. Rusya'nın Suriye'deki bu askeri hareketliliğine getirdiği savunma ise Suriye'nin resmi yardım talebi ile askeri yardım yaptığı şeklindeydi. Bunun üzerine Esed rejimi Rusya'nın bu açıklamasını doğruladı. Rusya bu gelişme ile birlikte Suriye'de hava operasyonlarına başlamış, zaten bölgede mevcut olan varlığını arttırarak aktif ve fiili hale getirmiştir. Esed liderliğindeki Suriye yönetiminin devamını sağlamak ve terörist grupları izale etmek için ülkedeki askeri varlığını aktif hale getirdiğini söyleyen Rusya'nın³²⁷ sonraki dönemlerde yaptığı Suriye'den çekileceği ya da çekildiği yönündeki açıklamaları gerçeği yansıtmamaktadır. Özellikle Esed'in 2015 yılının Ocak-Ağustos arası dönemde DAİŞ ve muhalif gruplara yüzde 18'lik bir toprak kaybetmesi

³²⁴Nurşin Ateşoğlu Güney, "Cenevre 2 sonrası Suriye'de barış umudu uzak", 3 Şubat 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/cenevre-2-sonrasi-suriyede-baris-umudu-uzak>, (17 Ağustos 2016).

³²⁵Akif Emre, "Vekâlet Savaşının sahipleri sahaya mı iniyor", **Rusya'nın Suriye'de Müdahalesi ve Ortadoğu'da Yeni Güç Savaşı**, Aynur Erdoğan (Dr.), İstanbul: DÜBAM Yayınları, 2015, s.15.

³²⁶"Rusya: Esed'i desteklemeye devam edeceğiz", 26 Kasım 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-esedi-desteklemeye-devam-edecegiz>, (17 Ağustos 2016).

³²⁷Samet Yüce, "Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri ", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 11, (Ocak 2016) s.272-273.

Rusya'nın Suriye'ye fiilen girmesinde etkili olmuş, bu da savaşın gidişatını Esed lehine değiştirmiştir.³²⁸

Suriye'de barışı sağlamak amacıyla Mart 2016'da yapılan Cenevre 3 konferansı öncesinde Riyad'da düzenlenen ve temel amacı birbirleriyle oldukça karmaşık bir ilişki ağına sahip Suriyeli muhalif grupları ortak bir paydada buluşturmaya yönelik konferans da tıpkı Cenevre Konferansları gibi sonuçsuz kalmıştır. Oldukça dağınık ve parçalı bir görünüm sergileyen Suriyeli muhalifler sürecin en başından beri takip ettikleri söylemlerini ortak bir amaç etrafında birleştiremedi ve bu durum çeşitli oturum ve konferanslarda sorun olarak karşılına çıktı. Ayrıca Batılı ülkeler ve Suriye'nin komşu ülkeleri kendilerinin bölgesel ve küresel hesaplarına bağlı olarak muhalif grupları Radikal-İslamcı, İlimli-İslamcı gibi fraksiyonlara ayırmışlar ve ayırmaktadırlar. Böylece Riyad Konferansı'nın oldukça parçalı ve düzensiz bir görünüm sergileyen Suriye muhalefetini birleştirme çabaları bir sonuca ulaşamadı.³²⁹

Mart 2016'da düzenlenen Cenevre 3 konferansı da bir sonuca ulaşamadı. Özellikle Cenevre 3 konferansında muhaliflerin Moskova'dan Suriye rejimine baskı yapmasını istemesi, aslında çözüm için en önemli aktörün Rusya olduğunu gösteriyordu.

Suriye'deki olaylar ve büyük güçlerin burada vekâlet savaşları üzerinden birbirleriyle mücadeleleri Rusya'nın ABD ve Batılı ülkeler ile arasındaki gerilimi arttırmakta, bu durum Soğuk Savaş dönemini ve bu dönemdeki güç mücadelelerini hatırlatmaktadır.³³⁰ Rusya'nın Soğuk Savaş döneminde Suriye yönetimi ile oldukça sıkı olan ilişkileri artık Soğuk Savaş dönemindekinden daha ileri bir boyuttadır. Rusya, hem Esed rejimi ile olan tarihsel bağlarından hem de Suriye'deki jeopolitik çıkarlarından dolayı Suriye meselesini bir komplo olarak değerlendirerek Esed rejimine destek olmaktadır. Rusya, uluslararası arenada Suriye'ye verdiği destek ve kullandığı veto oylarıyla hem ülkeye uygulanacak herhangi bir yaptırımı engellemiş, hem de askeri yardımlar ve silah desteğinde bulunarak Suriye yönetiminin elini güçlendirmiş, savaşın uzamasına, rejimin ayakta kalmasına ve iç savaşın içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur. Bugün artık Suriye toprakları sayısı

³²⁸Emre Erşen, "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.), **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**, İstanbul: SETA Kitapları, 2016, s.166.

³²⁹Merve Yazıcı, "Cenevre-3 – Başlamadan Duran Görüşmeler", 16 Şubat 2016, <http://www.tuicakademi.org/cenevre-3-baslamadan-duran-gorusmeler/>, (17 Ağustos 2016).

³³⁰ORSAM, **Rusya'nın Ortadoğu Politikası**, Ankara, 2012, s.16.

bilinemeyecek kadar çok silahlı gruba ev sahipliği yapmakta ve rejimin kendi halkı üzerindeki katliamları devam etmektedir. Tüm bunların sonucunda Suriye tek ve bütün bir devlet görüntüsünden oldukça uzaktır. Kendisi için büyük jeopolitik önemi olan Suriye topraklarındaki varlığını Soğuk Savaş dönemi boyunca kademe kademe arttıran Rusya, bugün artık fiili olarak Suriye topraklarındadır. Suriye'nin jeopolitiğinden kaynaklanan Rusya ile Suriye ilişkilerinin dayandığı temeller bir sonraki bölümde incelenecektir.

3.4. Suriye-Rusya İlişkilerinin Dayandığı Temeller

Suriye'nin jeopolitik konumu incelendiğinde bu konumun hiç şüphesiz sadece Suriye'yi değil bölge ve dünya ülkelerini de etkilediğini görülmektedir. Dolayısıyla Orta Doğu bölgesi ile ilgili hedefleri olan ülkeler Suriye'nin bu jeopolitik konum özelliklerini dikkate almak zorundadırlar. Orta Doğu bölgesinin jeopolitik konum bakımından en önemli ülkelerinden biri olan Suriye, bölge ve dünya ülkelerinin Orta Doğu'yla ilgili siyasetlerini ve hareket tarzlarını belirlerken mutlaka dikkate almaları ve dikkatle incelemeleri gereken bir ülkedir.

Bu ülkelerden biri olan Rusya, uluslararası platformdaki en önemli ve belirleyici ülkelerden biri olarak tarih boyunca Akdeniz'e (sıcak denizlere) ulaşma idealini muhafaza etmiştir. Bunun yanında artık dünyanın yeni düzenindeki oluşumlar ve dengeler çerçevesinde bu idealin şekil değiştirdiği kabul edilebilir.³³¹ Suriye ve Rusya arasındaki ilişkilere bakıldığında bu ilişkilerin oldukça farklı alanlarda geliştirilmiş oldukları görülmektedir. Bu bölümde Suriye-Rusya ilişkilerinin dayandığı temeller ve iki ülkenin bu ilişkilerden neler bekledikleri ele alınacaktır.

3.4.1. Ticari Anlaşmalar

İki ülke arası ilişkiler incelendiğinde ilişkilerin sadece bir veya birkaç boyutlu değil, oldukça çok boyutlu bir şekilde geliştiği görülmektedir. Bunlardan biri de ticari boyuttur. 1994 yılında iki ülke arasında ticari, ekonomik ve teknik işbirliğini geliştirme amacıyla bir komisyon kurulmuş, kurulan bu komisyon 1998'de Suriye'nin başkenti Şam'da bir toplantı düzenleyerek enerji, petrol, gaz, ulaşım, atom enerjisinin barışçıl kullanılması alanlarında çeşitli görüşmeler yapmış ve kararlar almışlardır. Aynı komisyon 2001 yılında Moskova'da

³³¹Ertekin, s.133.

bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda bilim, sanayi, teknik, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının kullanımı, atom enerjisinin barışçıl kullanımı gibi konularda işbirliği ve koordinasyonu içeren çeşitli kararlar alınmıştır. Yine 2004 yılında Suriye’de, Rus-Arap Sanayi Kurulu toplantısı yapılmıştır. İki ülkenin bu girişimleri vasıtasıyla Suriye ve Rusya arasındaki ticaret 2005 yılında 459 milyon dolara ulaşmıştır. Mevzubahis komisyonun üçüncü toplantısı 2005 yılında, daha önce üzerinde uzlaşılan projeleri yürürlüğe koymak ve ilişkileri daha ileri boyutlara taşımak amacıyla Şam’da yapılmıştır. Rus Bankasından alınacak destekle Suriye’de çeşitli ticari faaliyetlerinin yapılmasını içeren ikili anlaşmalar yapılmış ve bu gelişmelerin sonucunda Rus petrol şirketlerinin Suriye’ye ilgileri artmıştır. Tatneft, Soyuzneftegaz ve Soyuztransgaz şirketleri 2005 yılında Suriye Enerji Bakanlığı ile anlaşmalar yapmıştır.³³²

Bunun yanında Suriye’nin Rusya’ya, Sovyetler Birliği döneminden kalan oldukça yüklü miktarda borcu bulunuyordu. Bu bağlamda ticari-ekonomik ilişkileri geliştirme ve teknik işbirliği komisyonunun dördüncü toplantısı Mart 2006’da Moskova’da düzenlenmiştir. Toplantıda Suriye’nin Sovyetler Birliği döneminden kalan borçlarının ödenmesi konusunda Suriye tarafına kolaylıklar sağlayan kararlar alınmıştır. Beşinci toplantı 2007 yılının Nisan ayında Şam’da yapılmıştır. 2010 yılında düzenlenen bir diğer toplantıda Suriye’nin Gümrük Birliği ile ilişkileri konusu görüşülmüş, böylece ilişkilerin bir adım daha öteye taşınması planlanmıştır. Mayıs 2012’deki toplantıya Rusya, Suriye, Belarus ve Kazakistan katılmış, dört ülke arasında zaten mevcut olan serbest ticaret anlaşmasının devam ettiği deklare edilmiştir.³³³ Mayıs 2014’te Şam’da bir araya gelen iki ülke yetkilileri 2015 yılında Avrasya Ekonomi Komisyonu’nda Suriye’nin de aralarında bulunduğu Gümrük Birliği (Rusya-Beyaz Rusya-Kazakistan) ile serbest bir ticaret bölgesi meydana getirilmesi, Rusya’nın Suriye’ye silah tedarikinin devam etmesi, Suriye Savunma Bakanı’nın Ağustos ayında Rusya’ya giderek işbirliği anlaşmasını imzalayacağı, Suriye’nin her alanda yeniden inşası, Suriye topraklarından Suudi Arabistan ve Katar gaz hatlarının geçişi satılmak zorunda kalmadan Rusya Federasyonu tarafından fonlanarak sağlanacağı yönünde ekonomik, askeri ve mali konularda önemli kararlar almışlardır.³³⁴

³³²Öztürk, s.56.

³³³Öztürk, s.56.

³³⁴Ayhan Aslan, "Rusya ve Suriye arasında önemli anlaşma", 30 Mayıs 2014, <http://www.voltairenet.org/article184039.html>, (18 Ağustos 2016).

Görüldüğü gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli ayaklarından biri ticarettir. Rusya'nın Orta Doğu ve Akdeniz'deki varlığını devam ettirmesini sağlayan Suriye aynı zamanda Rusya'nın bölgedeki en önemli pazarlarından biridir.³³⁵ Jeopolitiğin değişebilen unsurlarından biri olan ticaret yalnızca iki ülke arasındaki ilişkilerin artmasına neden olmamış, aynı zamanda iki ülkenin birbirleri için vazgeçilmez müttefikler olmasına da katkıda bulunmuştur. Rusya bu ilişkilerle hem Orta Doğu'daki varlığını arttırmayı ve geliştirmeyi amaçlamış hem de bölgede ABD ve Batı'nın hâkim tek güç olmasını engellemeye çalışarak her alanda tek kutuplu dünya söylemi ve inşasını kırmaya çalışmıştır. Esed yönetimi ise Rusya'nın bu siyasetinden ve uluslararası konjonktürden yararlanmış, menfaatler devşirmiştir.

3.4.2. Silah Ticareti

Geliştirilen ikili ilişkiler askeri anlamda ve silah ticareti konusunda da devam etmiş, Suriye adeta bir Rus silah deposu haline gelmiştir. İki ülke arasında 1950'li yıllardan itibaren devam eden silah ticaretinde Rusya silah üreticisi ve satıcısı konumundayken, Suriye daima bu silahların dünyadaki en büyük alıcılarından biri olmuştur. Örneğin Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün Mart 2012 tarihli raporunda Suriye'nin silah gereksiniminin %78 gibi büyük bir kısmını Rusya'dan tedarik ettiği belirtilmiştir. Raporda ayrıca Rusya'nın Suriye'ye satışını yaptığı silah oranının 2007-2011 arasındaki dört yılda daha önceki dört yıllık döneme oranla % 580 arttığı, yani neredeyse altı katına çıktığı ifade edilmiştir.³³⁶

Rusya Suriye'ye sadece silah değil askeri eğitim bakımından da destek olmaktadır. Suriye ordusunun kara, hava ve deniz kuvvetlerinden bir kısım subay ve askeri personelin Rusya'da askeri eğitim gördüğü, Suriye ordusunda gittikçe artan sayıda Rus askeri danışmanlarının bulunduğu bilinmektedir.³³⁷ Rus askeri uzmanları ve danışmanlarının gönderilen çeşitli askeri mühimmat ve ekipmanların nasıl kullanılacağına dair eğitimin sağlanması amacıyla Suriye'de bulunduğunu, zaten Suriye'ye belirli dönemlerde silah ve askeri teçhizat satışı ve sevkiyatı yaptıklarını, Suriye ordusunun bu mühimmat, teçhizat ve teknolojilerin kullanımı bakımından yardıma ihtiyacı olduğunu ve bu nedenlerden dolayı yapılan sevkiyatlar ile beraber Rus askeri uzman personelinin Suriye'ye gönderildiğini 2015

³³⁵Ertekin, s.149.

³³⁶Özel, s.138.

³³⁷Öztürk, s.56-57.

yılında Rus Dışişleri yetkilileri açıklamıştır.³³⁸ Dolayısıyla bu noktada, Rusya'nın sadece mühimmat bakımından değil askeri eğitim de dahil olmak üzere her bakımdan Suriye'nin en büyük destekçisi olduğu yorumu oldukça doğru olacaktır. ABD ve Batı'nın egemen güç olduğu bir Orta Doğu oluşmasını engellemek, bölgede Rus çıkarlarının arka plana itilip ABD ve Batı'nın bölgeyi tamamen kendi çıkarlarına göre şekillendireceği bir yapılanmanın oluşmasına engel olmak, Suriye'deki vekâlet savaşının sonunda belirecek durumun kendi çıkarlarıyla tezatlık oluşturmasını engellemek³³⁹ gibi amaçlarını sağlaması bakımından Suriye, Rusya için hayati öneme sahiptir.

Suriye iç savaşından önce pek fazla gündeme gelmeyen Rusya'nın Suriye'ye silah satışı, iç savaşın başlamasından sonra Esed rejiminin halkına yönelik şiddeti nedeniyle uluslararası arenada tepkilere neden olmuştur. Suriye'de halkın dikta rejimine karşı tepkisinin rejimin yüksek dozdaki şiddetiyle karşılaşması sonucu giderek iç savaşa dönüşen Suriye olayları bölgesel ve küresel düzeyde Rusya'ya, Esed rejimine silah satmaması yönünde uyarılar gelmesine neden olmuştur. Ancak Rusya her seferinde oyalama taktiklerine başvurmuş, Esed rejimine silah satışına devam edeceğini belirtmiş ve hatta mevcut silah sevkiyatının uluslararası kurallar çerçevesinde imzalanan anlaşmalara uygun olduğunu söylemiştir.³⁴⁰ Nisan 2012'de Rusya'nın bir savaş gemisini Suriye'deki limanına göndermesi ABD'ye verilen bir mesaj olarak kabul edilmiştir. Yani aslında Rusya'nın en önemli amaçlarından biri Suriye'de güç gösterisi yaparak aslında tek kutuplu değil çok kutuplu bir güçler sistemi olduğunu, kendisinin de Orta Doğu'da önemli bir aktör ve önemli bir güç olduğunu göstermektedir.

Rusya hâlen devam eden silah ve askeri ekipman satışlarıyla Esed yönetiminin başında bulunduğu devlete karşı yapılan isyanları bastırmak için kuvvet kullanma yetkisinin olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda BM Güvenlik Konseyi toplantılarında Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarına verdiği veto oylarıyla dikkat çeken Çin, Rusya ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Rusya için Suriye ayrıca, Esed giderse Suriye'de Batı'ya yakın bir iktidar gelmesi durumunda İran'ın bölgede yalnız kalacağı endişesi bakımından da önemlidir. Böyle

³³⁸Rusya itiraf etti: Evet, Suriye'de askeri danışmanlarımız var, 10 Eylül 2015, <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-itiraf-etti-evet-suriye-de-askeri-danismanlarimiz-var-30031375>, (18 Ağustos 2016).

³³⁹İdil Tunçer Kılavuz, "Rusya'nın Suriye'ye müdahale nedenleri", 30 Ekim 2015, <http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-nedenleri-428309>, (18 Ağustos 2016).

³⁴⁰Rusya, Suriye'ye silah satışını sürdürecektir, 13 Şubat 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-suriyeye-silah-satisini-surdurecek>, (18 Ağustos 2016).

bir durumda İran etrafı tamamen kuşatılarak bölgede yalnızlaştırılacaktır. Bu durumu kabul edilebilir olarak görmeyen Rusya açısından İran, ABD ile rekabette, büyük stratejik öneme sahiptir.³⁴¹

3.4.3. Rusya'nın Suriye'deki Askeri Üsleri

Günümüzde Rusya'nın Suriye'de bir adet deniz üssü ve bir adet hava üssü bulunmaktadır (Bk. Harita 1, s.18). Deniz üssü Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Tartus kentinde yer alan Tartus deniz üssü, hava üssü ise Lazkiye'de yer alan Himeymim hava üssüdür (Bassel El-Esed hava üssü). Aslında Himeymim hava üssü tam anlamıyla bir Rus hava üssü değildir. Rusya 2015 yılında başlayan Suriye'deki operasyonlarında Himeymim üssünü kullanmıştır. Rusya'nın bu üssü genişleterek kapsamlı bir askeri hava üssü haline getirmeyi planladığı, hukuki olarak statüsü belirlendikten sonra üssü genişletip askeri personelinin burada daimi olarak kalabileceği bir hale getirmeyi³⁴² ve böylece Suriye'nin Akdeniz kıyısında bulunan tek deniz üssü olan Tartus deniz üssünden sonra yine Akdeniz kıyısında bir hava üssüne sahip olmayı planladığı anlaşılmaktadır. Hâlen burası barındırdığı Rus askerleri ve mühimmatıyla fiilen bir Rus hava üssü durumundadır. Rusya'nın Suriye'nin Lazkiye kentindeki varlığını arttırdığı Himeymim hava üssü, kendisinin Akdeniz kıyısındaki tek üssü olan Tartus deniz üssünün jeopolitik önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Rusya'nın sahip olduğu asıl önemli üs Tartus deniz üssüdür. Rusya'nın Akdeniz'de bayrağının dalgalandığı tek üs burasıdır. Soğuk Savaş döneminde 1971 yılında Suriye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan bir anlaşma ile Rusya'ya verilen bu üssün önemi, özellikle Suriye'deki iç karışıklıkların başlamasıyla ve daha sonra bölgesel ve küresel güçlerin iç savaşa dâhil olmasıyla daha da artmıştır. Rusya en güçsüz olduğu 1990'lı yıllarda bile bu üsten vazgeçmemiştir. 2009 yılında üssün yenilenmesi, mevcut teknolojilerin geliştirilmesi ve kapasitesinin artırılması için çalışmalara girişilmiştir.³⁴³ 2013 yılında Tartus deniz üssündeki savaş gemilerini ve askeri varlığını arttıran Rusya, bu faaliyetleri ile Akdeniz'de kalıcı bir Rus donanma kuvveti oluşturma amacında olduğunu göstermektedir. Özellikle Rusya'nın burada füze fırlatma özelliğine sahip savaş gemilerinin, firkateyn ve

³⁴¹Doster, s.55.

³⁴²İşte Rusya'nın Suriye'deki hava üssü, 11 Ağustos 2016, <http://www.istiklal.com.tr/haber/iste-rusyanin-suriyedeki-hava-ussu/49798>, (21 Ağustos 2016).

³⁴³Doster, s.61.

denizaltısavar gemilerinin ve çıkarma gemilerinin sayısını arttırması bu amacını kanıtlar niteliktedir.³⁴⁴

Rusya'nın Suriye'ye olan desteğinin en önemli nedeni kendisinin Akdeniz havzası ve Orta Doğu'daki çıkarlarıdır. Özellikle iç savaşın başladığı günden itibaren gösterdiği tavırla ABD ve Batı tarafından dışlanarak uluslararası arenada tek başına kalan Suriye'deki dikta rejiminin devamı, Rusya'nın Akdeniz ve Orta Doğu'daki çıkarlarının devamını sağlaması bakımından önemlidir.³⁴⁵ Suriye'de meydana gelebilecek bir iktidar değişikliği ile Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Sivastopol deniz üssünün tehlikeye girmesi durumunda önemi bir kat daha artacak olan Tartus deniz üssünün kaybedilmesi, Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki geleceğini tehdit edebilir ve dolayısıyla da Akdeniz'de Rus etkisinin azalmasına yol açabilir. Ayrıca Rusya Tartus'ta bulunan bu üs vasıtasıyla bölgede İsrail'e, dolayısıyla ABD'ye karşı bir mevzi kazanmış olmaktadır. Her ne kadar NATO ve İsrail'in Orta Doğu'daki askeri mevcudiyeti Rusya'ninkinden kat kat büyük olsa da Rusya'nın Suriye'de gittikçe artan askeri varlığı, İsrail tarafından bu durumun kendi güvenliğine bir tehdit olarak algılanmasına neden olmaktadır.³⁴⁶

NATO'nun 2015 yılının Mayıs ayında yapılan toplantısının ardından NATO Genel Sekreteri, Rusya'nın 2014 yılındaki Kırım'ı ilhakı ile ilgili olarak bu durumun kabul edilemez olduğunu ve NATO'nun bu duruma izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Buna rağmen Rusya Kırım ilhakını parlamentosundan geçirmiş ve ilhak ettiğini resmen açıklamıştır. Jeopolitik açıdan bakıldığında Kırım'ın askeri olarak geri alınması ancak askeri gücün Karadeniz üzerinden harekete geçirilmesi ile mümkün olabilir. Yine bu dönemde Çin donanması ile Rus savaş gemileri Karadeniz'de ortak bir tatbikat yapmış, böylece Çin tarihinde ilk defa Karadeniz'e açılmıştır. İki ülke Karadeniz'in ardından tatbikatlarına Akdeniz'e devam etmişlerdir. Bu tatbikat, Akdeniz'de meydana gelebilecek herhangi bir askeri harekâta Çin'in Rusya'nın yanında hareket edebileceği ve son yıllarda daha çok gündeme gelmeye başlayan Doğu Akdeniz'deki enerji mücadelesinde bu iki ülkenin de etkili olmak istedikleri

³⁴⁴Öztürk, s.58.

³⁴⁵Ertekin, s.148.

³⁴⁶Kerim Has, "Rusya'nın Suriye Denklemindeki Yeri: İkili ve Bölgesel Çıkarlar" 6 Ocak 2011, <http://www.usak.org.tr/tr/yayinlar/usak-haberleri/kerim-has-rusya-nin-suriye-denklemindeki-yeri-ikili-ve-bolgesel-cikarlar>, (21 Ağustos 2016).

anamlarına gelebilir.³⁴⁷ Tüm bu jeopolitik sebeplerden dolayı Suriye ve Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki askeri varlığı Rusya için hayati öneme sahiptir.

3.4.4. Rusya Açısından İsrail Karşısında Suriye'nin Orta Doğu'daki Dengeleyicilik Rolü

Bölgenin en önemli sorunlarından biri olan Filistin-İsrail meselesi, kendini Arap milliyetçiliğinin lideri olarak konumlandıran Suriye için tarafsız kalamayacağı bir meseleydi. Özellikle Filistin'i 'Büyük Suriye' topraklarının işgale uğramış bir parçası olarak gören Suriye Filistinli mültecilere ev sahipliği de yapmıştır.³⁴⁸ 1948, 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları'nda İsrail'e karşı savaşan Suriye ayrıca 1967 savaşında Golan Tepeleri'ni İsrail'e kaptırması, böylece iki ülke arasındaki düşmanlık had safhaya çıkmıştır. İsrail'le yaptığı savaşlarda İsrail'in ezici askeri üstünlüğü karşısında Suriye Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmış, Sovyet askeri desteği, danışmanları ve silahları ile İsrail karşısında denge oluşturmaya çalışmıştır.³⁴⁹ İktidara gelmesiyle birlikte Hafız Esed, Filistin konusunda Baas'ın sert politikalarını bir kenara bırakıp kendi rejiminin çıkarına olabilecek pragmatik politikalar izlemeyi tercih etmiştir.³⁵⁰

1956 yılındaki Süveyş Buhranı'nda ve 1948, 1967 ve 1973 yıllarındaki Arap-İsrail Savaşları'nda Arap güçleri tarafında yer alan SSCB özellikle 1970'lerin sonunda Mısır'la ilişkilerin bozulması ile Suriye'ye daha fazla yönelmiştir. Filistin-İsrail sorununda da Filistin'den yana tavır takınan SSCB 1970'lerden itibaren Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Suriye'nin Filistin politikalarını da destekleyen Sovyetler Birliği, 1980'li yılların ortalarından itibaren Gorbaçov'un yönetime gelmesiyle Orta Doğu'daki Sovyet çıkarlarını göz ardı etmişti. Rusya 1990'lı yılların ortalarından itibaren Orta Doğu barış sürecinde daha aktif olacağını açıklamış, İsrail'in tek taraflı politikalarına ve şiddet içeren eylemlerine karşı çıkmıştır. 1990'lı yıllar boyunca İsrail ile arasında barış görüşmeleri devam eden Suriye, ABD'nin arabuluculuğunun tarafsız olmayacağına dair inançları doğrultusunda Rusya'ya yakınlaşarak Soğuk Savaş dönemindekine benzer bir stratejik denge oluşturmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin

³⁴⁷Nejat Tarakçı, "Akdeniz'de Rusya Çin İttifakının Jeopolitik Açılımı", 28 Mayıs 2015, <http://www.yenisoz.com.tr/akdeniz-de-rusya-cin-ittifakinin-jeopolitik-acilimi-makale-346>, (21 Ağustos 2016).

³⁴⁸Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, s.81.

³⁴⁹Yavuz, s.374-375.

³⁵⁰Mercan, *Suriye: Rejim ve Dış Politika*, s.81.

dağılmasından sonra Rusya'nın bölgeye yeniden dönmesine imkân tanıyan Suriye, Rusya'nın Orta Doğu'da geçmişteki gibi etkin bir güç olması için gerekli zemini oluşturmaya başlamıştır. 1997'de Rusya ile Suriye arasındaki askeri anlaşmalar İsrail'i rahatsız etmiş, daha sonra Moskova ziyaretinde bulunan İsrail Başbakanı Netanyahu, Rusya'nın Suriye'ye birtakım kimyasal ve biyolojik silahlar satacağı yönündeki istihbarat bilgilerini gündeme getirerek bunun bölgenin güvenliğini olumsuz yönde etkileyeceğini söylemiştir. Ancak Rusya bölgede yeniden artan Suriye-Rusya yakınlaşmasını gözden çıkarmak istememekteydi.³⁵¹

2006 yılında Putin liderliğindeki Rusya'nın Hamas'ı terör örgütü olarak görmediğini belirtmesi ve Moskova'ya davet etmesi³⁵² Rusya'nın bölgede etkinliğini arttırmak istediğini gösteriyordu. 2011 yılında Filistin'i ziyaret eden Rusya Devlet Başkanı Medmedev Rusya'nın bağımsız Filistin devletini tanıdığını söylemiştir.³⁵³ Bu noktada politikaları benzeşen Rusya ve Suriye için Filistin, bölgede Batılı güçlerin en büyük müttefiki olan İsrail karşısında dengeyi sağlayacak olan dayanak noktasıdır. İsrail karşısında girdiği mücadelelerde Rusya'nın silah ve askeri yardımları ile Suriye, bölgede ABD-İsrail askeri birliğine karşı Suriye-Rusya ortaklığı³⁵⁴ ile denge sağlamaktaydı. Bu bakımdan Rusya Soğuk Savaş'tan bugüne dek Suriye'yi bölgede Batılı güçlerin ve İsrail'in varlığına karşılık müttefik edinmiş ve desteklenmesi gereken baş aktör olarak görmüştür. Bağımsızlıktan bugüne Suriye'yi her yönden, özellikle de silah ve her türlü askeri mühimmat bakımından destekleyen Rusya'nın bu faaliyetleri İsrail'in tepkisini çekmiştir.

Rusya Eski Devlet Başkanı Yevgeni Primakov'un **"Belki de kendi başımıza sorunun tamamını çözemeyiz ama her ne olursa olsun, Suriye'nin tek başına İsrail ile karşı karşıya kalmasına izin vermeyiz"**³⁵⁵ sözü Rusya'nın geçmişte ve günümüzde Suriye ile kurduğu yakın ilişkilerin sebeplerinden birinin de İsrail karşısında Suriye'nin Orta Doğu'daki dengeleyicilik rolü olduğunu göstermektedir. Orta Doğu bölgesinde ve İsrail sorununda söz sahibi olmak isteyen Rusya açısından kendisi ile Suriye arasındaki ilişkilerde Suriye'nin İsrail karşısındaki dengeleyicilik rolünü sürdürmesi oldukça önemlidir.

³⁵¹Dağ, "Suriye: Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü", s.171.

³⁵²HAMAS'ın Rusya Ziyareti, 3 Mart 2006, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/360/hamasin_rusya_ziyareti, (21 Ağustos 2016).

³⁵³Dosbolov, s.3-6.

³⁵⁴Dağ, "Suriye: Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü", s.155.

³⁵⁵Yevgeniy Primakov, **Kapalı Kutu Rusya**, Nuri Eyupoglu (Çev), İstanbul: Mataş Matbaası, 2002, s.199.

3.4.5. Rusya'nın Sıcak Denizler Hedefi Çerçevesinde, Suriye'nin Jeopolitik Konumunun Önemi

Rus modernleşmesinin öncüsü olarak kabul edilen Çar 1. Petro(1672-1725) medeniyetin ve ilerlemenin yolunun denizlere hâkim olmaktan geçtiği, kuzeyden deniz yolu ile sıcak denizlere inerek güneyin zenginliklerini Rus topraklarına taşıyıp ülkesini güçlendirmek gerektiği gibi fikirlere sahipti. Bu bakımdan Çar 1. Petro, Rusya'nın 'sıcak denizler' idealinin öncüsü sayılabilir. Tarih boyunca Rus iktidar sahipleri, bu hedefler çerçevesinde oldukça güçlü donanmalar kurmuş ve her fırsatta adım adım güneye inmeye çalışmışlardır. Lenin döneminde bu tür amaçlardan uzak duran Rus yönetiminin 1926 yılında Suudi Arabistan'ı resmi olarak tanıyan ilk ülke olması bölgeye verdiği önemin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. Daha sonraki dönemlerde ve özellikle Stalin döneminde Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle başta askeri ve siyasi olmak üzere çok boyutlu ilişkiler kurulmasına önem verilmiştir. 2.Dünya Savaşı sonrası dönemde Yemen, Mısır, Suriye, Irak, Libya, Tunus, Fas, Cezayir, Ürdün, Kuveyt, Somali, Moritanya, Sudan gibi ülkelerle diplomatik ilişkilerini arttırmaya çalışan Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş döneminin getirdiği ABD ile rekabet çerçevesinde bölgede varlığını arttırmaya çalışmış, bir yandan da ilişki kurduğu bu ülkelerde Sosyalist ideolojinin egemen olması için çalışmalarda bulunmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla Akdeniz çevresinde ve Orta Doğu'da daha pasif bir politika izleyen Rusya 1990'ların ortalarından itibaren yeniden bu bölgeye dönmeye başlamış, sıcak denizlere kıyısı olan ülkelerle ilişkilerinde daha aktif ve risk alıcı politikalar geliştirmeye başlamıştır.³⁵⁶

Günümüz Rus dış politikasında Akdeniz geçmişteki önemini muhafaza etmektedir. Rusya'nın günümüzde Doğu Akdeniz'de geliştirdiği politikalar Doğu Akdeniz ülkeleri ile diplomatik ilişkileri arttırmaya yöneliktir. Özellikle başta Suriye olmak üzere Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail ve Yunanistan'la ilişkilerini arttırmaya çalışmasında Akdeniz'e atfettiği önemin etkisi büyüktür.

192 km'lik kıyı uzunluğuyla Doğu Akdeniz'e oldukça hâkim bir konumda bulunan Suriye'nin Rusya nezdinde önemi bu bakımdan bir kat daha artmaktadır. Türkiye sınırından başlayarak kesintisiz 192 km boyunca Lübnan'a kadar uzanan bir kıyı şeridine sahip olan

³⁵⁶Öztürk, s.53-55.

Suriye Akdeniz kıyı şeridinden biri deniz diğeri hava üssü olmak üzere Rusya'ya iki askeri üs vermiştir. 1971'den beri Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Tartus kentinde bir deniz üssüne sahip bulunan Rusya için bu üs Akdeniz'de var olmak demektir. Bu üssün bir diğeri önemi de Rusya'nın Sovyetler Birliği coğrafyası dışındaki tek deniz üssü olmasıdır. Bu üs aynı zamanda Rusya'nın Orta Doğu, Basra Körfezi ve Afrika'daki gemilerinin ihtiyaçlarını karşılama görevini de yerine getirmektedir.³⁵⁷ 2011 yılından itibaren Suriye'deki iç karışıklıkların başlaması ve 2015 yılından itibaren Rusya'nın fiilen Suriye'ye girerek askeri varlığını arttırması bu üssün önemini de arttırmıştır. Bu süreçte Rusya mevcut bulunan Tartus Rus askeri üssünden sonra birde Lazkiye'deki Himeymim hava üssünü elde etmiş, buradaki askeri varlığını da arttırmıştır. Esed yönetimine verdiği büyük destek ile buradaki kazanımlarını arttıran Rusya, Doğu Akdeniz'de gündün güne daha da önemli bir aktör olduğu fikrini pekiştirmektedir. Ayrıca Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nde üs elde etme planları Rusya'nın Akdeniz'de sadece Suriye'deki üsleriyle var olmakla yetinmeyeceğini göstermektedir.³⁵⁸

Rusya'nın 2015 Eylül'ü ile 2016 Mart ayları arasında Suriye'de Esed'e verdiği askeri destekte özellikle İdlib ve Lazkiye arasındaki bölgede yoğunlaşması, bu bölgelerin Rusya için ayrıca önemi bulunan Akdeniz'e çıkışı sağlamasındandır. Esed rejiminin daha çok Akdeniz sahil şeridinde tutunması bu bölgenin Rusya'nın stratejik ve jeopolitik çıkarlarına hizmet etmesinden dolayıdır. Suriye parçalandığı takdirde bu bölgenin Rusya'nın desteklediği Esed yönetiminin elinde kalması Esed yönetimi ile Lübnan Hizbullah'ı arasındaki coğrafi irtibatı temin edecek, Rusya'nın Akdeniz'deki varlığını devam ettirecek ve yine Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki enerji jeopolitiğinde var olmasını sağlayacaktır.³⁵⁹

Rusya'nın enerji konusunu dış politikada önemli bir araç olarak kullandığı göz önüne alınırsa Orta Doğu ve Akdeniz'de enerji güvenliği ve stratejik konum bakımından daha fazla etkiye sahip olmak istediği,³⁶⁰ bu amaç doğrultusunda Doğu Akdeniz ve Orta Doğu ülkeleriyle enerji alanında işbirliğini geliştirerek etki alanını arttırma yoluna gitmek istediği anlaşılmaktadır.

³⁵⁷Erşen, s.159.

³⁵⁸AB'yi rahatsız eden üs planı, 11 Şubat 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abyi-rahatsiz-eden-us-planı>, (23 Ağustos 2016).

³⁵⁹Erşen, s.171-172.

³⁶⁰Özel, s.147.

3.4.6. Rusya'nın Suriye Üzerinden Ortadoğu'daki Varlığını Devam Ettirme ve Arttırma İsteği

Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu bölgesinde oldukça aktif bir politika izleyen SSCB, birliğin dağılmasından sonra bölge ile ilişkilerini azaltmış ve kendi iç problemleriyle uğraşmayı seçmiştir. 1990'lı yılların sonlarına doğru ise Rusya kendini toparlamaya başlamış, büyük bir güç olarak varlığını devam ettirdiğini göstermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda 1990'ların sonu ve özellikle 2000'li yılların başından itibaren Orta Doğu'daki eski gücünü yeniden kazanmaya çalışmış, Sovyetler Birliği döneminde bu bölgede izlediği aktif politikalara yönelmiştir. Bu amaçla Rusya'nın Orta Doğu'da varlığını devam ettirmek ve arttırmak için yöneldiği ilk ülke Soğuk Savaş döneminde de oldukça yakın ilişkiler geliştirdiği Suriye olmuştur. İki ülke ilişkilerini arttırmak amacıyla askeri, siyasi, diplomatik, ekonomik işbirliklerine yönelmişler ve her alanda dostluklarını sağlamlaştırma yoluna gitmişlerdir. 2000'li yıllardan itibaren oldukça etkin bir dış politika izlemeye başlayan Rusya özellikle Orta Doğu'daki varlığını arttırmaya çalışarak bu bölgede söz sahibi olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.

Özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak işgali ve 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci ile Rusya Orta Doğu'daki nüfuzunun azalacağından endişe etmeye başlamıştır.³⁶¹ Putin'in yönetime gelmesinden itibaren Rusya Orta Doğu ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla bölge ülkeleriyle siyasi ve ticari işbirliğini geliştirme, HAMAS ve Hizbullah ile yakın temas kurma, Suriye ve İran gibi Batı'yla ilişkileri sorunlu olan ülkelerle siyasi, askeri, diplomatik işbirliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı gözlemci üyeliği gibi aktif politik faaliyetlerde bulunmuş ve bölgedeki etkinliğini arttırmaya çalışmıştır.³⁶² 2011 yılında başlayan Suriye iç karışıklıkları Rusya'yı Suriye'ye dolayısıyla Orta Doğu'ya daha fazla çekmiş, olayların gelişim sürecine müdahil kılmıştır. Bu durumu iyi bir şekilde kullanan Rusya, olayların başladığı günden itibaren Esed yönetimini her yönden destekleyerek Suriye iç savaşının baş aktörlerinden biri olmuştur. Ayrıca Rusya, 2015 Eylül'ünde Beşşar Esed'in davetiyle fiilen Suriye topraklarına girerek muhaliflerle mücadelesinde Esed'e yardımcı olmuştur. Böylece Rusya Suriye iç savaşında en önemli aktör durumuna gelmiştir. Esed rejimine yönelik desteğini silah ve her türlü askeri mühimmat tedariki, askeri danışmanlık ve eğitim gibi

³⁶¹Erşen, s.149.

³⁶²Erşen, s.154.

alanlarda hâlen devam ettiren Rusya, Suriye iç savaşını çok iyi bir şekilde kullanarak Orta Doğu bölgesindeki varlığını oldukça hızlı ve kalıcı bir şekilde geliştirmeyi başarmıştır. Mevcut durumda Suriye krizinin Rusya olmadan çözülemeyeceğinin bilinmesi, Rusya'nın Orta Doğu'da ne kadar önemli bir aktör durumunda olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Rusya Orta Doğu'daki etkin konumunu geliştirmek için bölgenin diğer önemli ülkesi İran'la da oldukça yakın ilişkiler geliştirmiştir. Rusya bu amaç doğrultusunda İsrail ile de birçok alanda işbirliği yapmıştır. Günümüzde Orta Doğu'da ekonomik ve siyaset/güvenlik eksenli bir dış politika izleyen Rusya'nın özellikle iki Orta Doğu ülkesine, Suriye ve İran'a daha yakın durduğu görülmektedir.³⁶³

3.4.7. Rusya'nın Ortadoğu'da ABD'ye Karşı Güç Dengesi Oluşturma Politikası

Bugün Rusya'nın Orta Doğu ve Suriye'deki varlığın en temel sebebi ABD ile küresel düzeyde devam eden nüfuz artırma mücadelesidir.³⁶⁴ Soğuk Savaş yıllarında Orta Doğu, ABD ile SSCB arasındaki başlıca mücadele alanlarından biri durumundaydı.³⁶⁵ Bu dönemde dünyanın ABD ve Sovyetler Birliği önderliğinde iki kutba ayrılması, diğer devlerin bu kutuplardan birini tercih ederek buna göre pozisyon almasına neden olmuştur. Suriye'nin bağımsızlık yıllarından itibaren SSCB ile ilişkilerinin artarak devam etmesinin temel sebebi budur.³⁶⁶ Bu bağlamda ABD ve Sovyetler Birliği iki ayrı kutup olarak dünyanın hemen her bölgesinde müttefik kapmaya çalışmış, Orta Doğu da bu mücadele bölgelerinden biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden biri Suriye olmuştur. Askeri anlaşmalar ve yardımlar, silah ticareti, ekonomik işbirlikleri iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmiş, bu ilişkilerin temel dayanağı ise karşılıklı çıkar düşüncesi olmuştur.³⁶⁷ Böylece Orta Doğu, ABD ve SSCB'nin güç mücadelesi alanlarından birine dönüşmüştür. Süveyş Krizi, Suriye Buhranı, Arap-İsrail Savaşları gibi bölgenin önemli olaylarını Sovyetler Birliği Orta Doğu'da ABD ile arasında güç dengesi oluşturmak ve bu dengeyi sürdürebilmek amacıyla kullanmış, bu dengeyi muhafaza edebilmek için gerektiğinde bölge ülkelerine askeri desteğini dahi esirgememiştir. Özellikle bu dengede Sovyetler Birliği yanında yer alan Mısır'ın 1970'li yılların sonlarından

³⁶³Bekcan, s.179.

³⁶⁴Erşen, s.149.

³⁶⁵Yusuf Avar ve Aziz Ersoy, "Rusya'nın Orta Doğu Politikası", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2016, http://www.academia.edu/25862044/Rusyan%C4%B1n_Ortado%C4%9Fu_Politikas%C4%B1, (27 Ağustos 2016), s.3.

³⁶⁶Kiraz, s.308.

³⁶⁷Kiraz, s.308.

İtibaren Batı'yla yakınlaşma ve İsrail ile ilişkileri düzeltme yönünde adımlar atması ve SSCB ile arasına mesafe koyması, Suriye'nin Orta Doğu bölgesinde Sovyetler Birliği için çok daha önemli bir müttefik konumuna gelmesine neden olmuştur. ABD destekli İsrail'e karşı Suriye'yi destekleyerek denge oluşturmaya çalışan SSCB'nin Suriye'ye başta askeri, ekonomik ve silah olmak üzere her türlü yardımları, kendisinin Mısır ile arasının bozulduğu ve Mısır'ı karşı bloğa kaptırdığı 1970'li yılların sonu ve 1980'li yıllar boyunca zirve noktasına ulaşmıştır. Bu tarihlerde Mısır gibi güçlü bir müttefikini kaybeden Sovyetler Birliği'nin bölgede ABD'ye karşı olan dengeyi sağlayabilmek amacıyla İran ve Suriye'ye daha fazla yakınlaştığı görülmektedir.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise SSCB'nin yıkılışı ve Rusya'nın kendi iç sorunlarıyla mücadele etmesi Orta Doğu'daki dengelerin kendi aleyhine dönmesine neden olmuştur. NATO'nun Soğuk Savaş döneminden beri uygulamakta olduğu çevreleme politikası Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla daha da başarılı olmuş, Rusya'nın Orta Doğu bölgesinde güç kaybetmesine neden olmuştur. Bu dönemde ABD'nin Irak'a müdahalesi ve özellikle Suriye'nin bu müdahalede ABD tarafında yer alması, Suriye'nin en önemli müttefiki olan Sovyetler Birliği'ni kaybetmesiyle bölgede ve dünyada içine düştüğü yalnızlığı ve Orta Doğu'daki güç dengesinde ABD'nin bir hayli güçlü konuma geldiğini göstermektedir.

1990'lı yılların ortalarından itibaren Orta Doğu'ya yeniden ilgi duymaya başlayan Rusya öncelikle Soğuk Savaş dönemindeki müttefiklerine yönelmiştir. Bu doğrultuda Suriye, Rusya ile olan ilişkilerde bölgede yine başat aktör olarak ön plana çıkmıştır. Bu tarihlerde güçlenmeye başlayan Rusya ile Orta Doğu'da artan ABD etkisi ile yalnızlaşan Suriye bu yeni dönemde, yeni bir konjonktür ve yeni dinamikler etrafında ilişkilerini şekillendirmişlerdir.³⁶⁸ Böylece Rusya Orta Doğu'daki varlığını tekrardan sağlamaya başlamış, bölgedeki ABD etkisini kırmaya çalışmıştır.

Özellikle 2000'li yılların başında Rusya'da Vladimir Putin'in, Suriye'de Beşşar Esed'in iktidara gelmesi ikili ilişkilere yeni bir soluk getirmiştir. Bu dönemde iki ülke liderinin de karşılıklı ilişkileri geliştirmeye hevesli olması, Orta Doğu'da Rusya'nın Soğuk Savaş dönemindekine benzer şekilde önemli bir dengeleyici güç olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

³⁶⁸Kiraz, s.309.

Rusya'nın Soğuk Savaş döneminde ve günümüzde izlediği Avrasyacılık yaklaşımı, jeopolitiğin devletlerin takip ettikleri dış politikayı belirleyen birincil aktör olduğunu ileri sürer. Rus Çarlığı ve Sovyetler Birliği devlet yönetim şekilleri açısından oldukça farklı olsalar da aynı topraklar üzerinde var olmaları dolayısıyla jeopolitik bakımdan birbirleriyle aynı koşullara sahiplerdi. Dolayısıyla aynı jeopolitik gereklilikler çerçevesinde hareket etmekteydiler. Bu yaklaşıma göre Rusya tarihinin her aşamasında ve bugün de Avrasyalı bir aktördür. Mackinder'in jeopolitik kuramında 'Kalpgâh' olarak adlandırdığı bölgeye geçmişte SSCB, bugün ise Rusya Federasyonu hâkimdir. Öyleyse jeopolitik bakımdan Sovyetler Birliği'ni harekete geçiren unsurlara bugün Rusya Federasyonu sahiptir. Dolayısıyla Suriye ile Rusya Federasyonu'nun bugünkü dış politika yaklaşımları ve jeopolitik hareket biçimleri bu ortak özellikten dolayı birbirine benzemektedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş yıllarından günümüze kadar, deniz gücünü yani Atlantikçiliği temsil eden Amerika Birleşik Devletleri ile kara gücünü temsil eden Avrasyacı Rusya Federasyonu arasında jeopolitik bir rekabet olduğu, Avrasyacı jeopolitik yaklaşımının temel tezlerindedir.³⁶⁹ Dolayısıyla Rusya'nın Orta Doğu'daki varlığını ve Suriye gibi müttefikleri vasıtasıyla bu varlığını devam ettirip güçlendirme çabasını ABD ile arasındaki bu jeopolitik mücadeleye bağlamak yerinde olacaktır. Bu jeopolitik mücadelenin en son tezahürü ise Suriye iç savaşında ABD ve Rusya'nın aldıkları konumlardır.

2011 yılında demokratik sivil eylemler ile başlayan fakat Esed rejiminin reform yapmaya yanaşmayan tavrı doğrultusunda eylemlere sert bir şekilde müdahale etmesiyle bir iç savaşa dönüşen Suriye olaylarının ilerleyen süreçte her bir dış gücün Suriye içindeki taraflardan birinin yanında konumlanmasıyla tam bir vekâlet savaşına (proxy war) dönüştüğü görülmektedir. Bu vekâlet savaşında Rusya'nın Esed rejiminin, ABD'nin ise Esed karşıtı muhaliflerin yanında yer almasıyla baş gösteren güç mücadelesi Suriye'nin âdeta bir satranç tahtasına dönüşmesine neden olmuştur. Ukrayna ve Suriye politikaları ve müdahaleleri ile Rus çıkarlarını ön planda tutan ve gerektiğinde askeri gücünü harekete geçirmekten çekinmeyen Rusya'nın temel amacı, Soğuk Savaş döneminden beri çevreleme politikasını

³⁶⁹Mehmet Efe Çaman, "Suriye Örneğinde Türkiye ve Rusya Arasındaki Jeopolitik İhtilafın İdeolojik Nedenleri", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2015, Cilt:3, Sayı:2, <http://dergi.cicr.yalova.edu.tr/article/view/5000187655/5000172677>, (23 Nisan 2017), s.69-78.

izleyen ABD ve Batı'nın bölgede etkisini kırmak ve jeopolitik manada Kalpgâh'ı çevrelemelerini engellemektir.³⁷⁰

Orta Doğu'da istikrarsızlığın temel sebeplerinden biri olan vekâlet savaşlarında ulusal ve bölgesel aktörler ön planda ve sahada savaşan konumunda iken; uluslararası aktörler, bölgesel ve ulusal aktörlerin arkasında durmaktadır. Uluslararası güçler ve aktörler bu savaşlara bizzat katılmamakta, müttefikleri veya destekledikleri kanatlar vasıtasıyla arzu ettikleri siyasi, stratejik, jeopolitik kazanımları elde etmeye çalışmaktadırlar.³⁷¹ Suriye iç savaşı da bu manada tam bir vekâlet savaşıdır. Bu vekâlet savaşında başlıca taraflar Orta Doğu'da güç mücadelesine girişen Rusya ve ABD'dir. Özellikle Suriye konusunda izlediği politikalar ve oynadığı etkin rol ile Rusya, Soğuk Savaş dönemindekine benzer şekilde dünyada en az ABD kadar etkili bir güç olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.³⁷²

3.4.8. Suriye'nin Batı ile Olumsuz İlişkilerinin Bir Sonucu Olarak Rusya'ya Yönelmesi

Suriye bağımsızlığını kazandığı yıllarda kendini dünyanın iki kutuplu sisteminin içinde bulmuştur. Bu doğrultuda bağımsızlık yıllarından itibaren bu iki kutuplu sistemde Sovyetler Birliği yanında pozisyon almıştır. Özellikle Hafız Esed ve Beşşar Esed döneminde Suriye'nin uluslararası arenada Rusya'nın yanında yer aldığı göze çarpmaktadır. Fakat Suriye'nin Rusya'nın yanında yer alması ideolojik temelden ziyade ulusal çıkar ve pragmatik bir dış politika anlayışına dayanmaktadır.

1944 yılında başlayan Suriye-ABD ilişkilerinin ise aslında en başından itibaren olumsuz geliştiğini söylemek mümkündür. Zira çevreleme politikası çerçevesinde Orta Doğu'da Sovyet karşıtı bir blok oluşturmak isteyen ABD birçok Arap ülkesini, özellikle Mısır ve Suriye'yi karşısında bulmuştur. ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki nüfuzunu azaltma amaçlı bu politikalarından Sovyetleri Birliği'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olan Suriye de etkilenmiştir.³⁷³ Bu doğrultuda ABD'nin bölgedeki

³⁷⁰Çaman, s.78.

³⁷¹İbrahim Kalın, "Vekâlet Savaşları ve Orta Doğunun Geleceği", <http://www.ibrahimkalin.com/test/vekalet-savaslari-ve-ortadogunun-gelecegi/>, (28 Ağustos 2016).

³⁷²Erşen, s.149.

³⁷³Reyhan Güner, "Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.), **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika** (263-289), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s.264-265.

Sovyet müttefiklerine olumsuz yaklaşımı ve politikaları, Suriye'nin Sovyet bloğuna daha fazla yaklaşmasına neden olmuştur.

Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne daha fazla yaklaşmasına neden olan bir diğer olay ABD'nin birçok kez Suriye iç politikasına müdahale etmesi ve ülkede gerçekleştirilen birçok darbenin azmettiricisi olmasıydı. 1949 darbesi ve 1954'teki darbe girişiminin en önemli destekçisi olan ABD bu darbelerle Suriye'de Sovyet yanlısı politikalar izleyen iktidarları devirmeyi amaçlamıştı. Dolayısıyla ABD'nin bu müdahaleleri ülke içinde ABD ve Batı karşıtlığını arttırmıştır. Bu da Suriye'nin her defasında Sovyetler Birliği'ne daha fazla yaklaşmasına neden olmuştur.

Özellikle 1948 yılında İsrail'in kuruluşunun ilanı ve kuruluşundan çok daha önce başlayan Orta Doğu'daki ABD ve Batı ülkeleri destekli Siyonist hareket Arap ülkelerinin bu arada Suriye'nin kendisini en başından itibaren Batı karşıtı blokta konumlandırmasına yol açmıştır. Bölgede İsrail'in arkasındaki ABD ve Batılı ülkelere karşı Arap ülkelerini destekleyen Sovyetler Birliği bu doğrultuda başta Suriye ve Mısır olmak üzere Arap ülkelerine İsrail'e karşı diplomatik, siyasi ve özellikle askeri yardım yapmıştır. Üç Arap-İsrail savaşında da Arap birliğinin, bilhassa Suriye ve Mısır'ın en önemli silah tedarikçisi SSCB olmuştur. 1979 yılından itibaren Camp David Anlaşması'yla Batı'yla yakın ilişkiler geliştirmeye önem veren ve bölgedeki ülkeler tarafından dışlanan Mısır, bu tarihten itibaren Batı eksenindeki politikaları çerçevesinde Sovyetler Birliği ile arasına mesafe koymayı tercih etmiştir. Bölgedeki en önemli müttefiklerinden birini kaybeden SSCB bu olaydan sonra Suriye'ye daha fazla yaklaşmış ve onu bölgedeki en önemli müttefiki olarak görerek her türlü desteğini arttırma yoluna gitmiştir.

Hafız Esed'in Suriye'nin başına geçtiği yıl olan 1970 yılından itibaren ABD-Suriye ilişkileri Esed'in pragmatik dış politika yaklaşımından nasibini almıştır. Bu doğrultuda 1970'li yıllar boyunca kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz seyreden iki ülke ilişkileri, 1979 yılında ABD'nin Suriye'yi terörü destekleyen ülkeler listesine almasıyla iyice gerilmiştir.³⁷⁴ Bu dönemde İran ve SSCB ile ilişkilerini yoğunlaştıran Suriye, Orta Doğu'daki Batı karşıtı bloğun en önemli aktörlerinden biriydi.

³⁷⁴Güner, s.267-268.

1980’li yılların ortalarından itibaren Gorbaçov yönetimindeki Sovyetler Birliği’nin iç politikaya ağırlık vermesi, bu doğrultuda Orta Doğu’yla daha az ilgilenerek bu bölgedeki Suriye gibi ülkelerle arasına mesafe koymaya yönelik politikaları, Suriye’nin uluslararası platformda yalnız kalmasına neden olmuştur. 1990’lı yıllardan itibaren yıkılma sürecini yaşayan ve tamamen iç sorunlarına yönelen Rusya, Suriye’nin kendine yeni müttefikler arama sürecine girmesine neden olmuştur. Özellikle 1. Körfez Savaşı’nda Suriye’nin ABD’nin yanında yer alması bunun en önemli göstergesidir.

1990’lar boyunca ABD arabuluculuğunda Suriye ile İsrail arasında barış görüşmeleri gerçekleştirilmiş ancak süreç başarısız olmuştur. 1990’lı yıllar boyunca Yeltsin liderliğindeki Rusya dış politikada Orta Doğu’yu geri plana atmış, daha çok ABD, AB ve NATO ile ilişkilerine ağırlık vermiştir.³⁷⁵ Yine bu on yılın ikinci yarısından itibaren Orta Doğu’yla yeniden ilgilenmeye başlayan Rusya ilk olarak her türlü soruna rağmen yine de ilişkilerini tamamen kesmediği müttefiki Suriye’ye yönelmiştir. 1990’lı yılların sonunda Suriye ile İsrail arasındaki barış görüşmelerinin başarısızlığının kabul edilmesi, Rusya’da Vladimir Putin’in ve Suriye’de Beşşar Esed’in yönetime gelmesi, Suriye-Rusya ilişkilerinin yeni bir dönem girdiğinin habercisidir. 11 Eylül saldırısından ve ABD’nin Irak’ı işgaline Beşşar Esed yönetimindeki Suriye’nin yüksek sesle karşı çıkmasından sonra ABD, Suriye’nin terör destekçisi olduğunu yüksek sesle ifade ederek Suriye’ye karşı söylemini sertleştirmiştir. İki ülkenin Lübnan’daki çıkarlarının çatışması ve ABD’nin, Suriye’nin Lübnan’dan çıkmasını istemesi de eklenirse tüm bu olaylar Suriye-Rusya ilişkilerinin sağlamlaşmasına hizmet etmiştir.

Suriye ile Rusya arasındaki müttefiklik ilişkisinin tarihteki en yüksek seviyesine ulaşmasına, iki ülkenin uluslararası platformda birbirlerinin en büyük destekçisi olmalarına neden olan en temel olay ise 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşıdır. Rusya’ya Orta Doğu ve Akdeniz’de çok büyük avantajlar sağlayan Beşşar Esed yönetimine karşı muhalif hareketleri destekleyen ABD ve Batılı ülkelerin Suriye politikası her defasında Suriye’nin Rusya’ya yaklaşmasına sebep olmuştur. Rusya’nın BM Güvenlik Konseyi’nde Suriye rejimine yönelik yaptırım kararlarını veto etmesi, Esed rejimine siyasi, diplomatik ve özellikle askeri yardımları ve en sonunda Suriye’ye fiilen girerek Esed yönetiminin

³⁷⁵Erşen, s.153-154.

düşmesine izin vermeyeceğini göstermesi, Suriye'nin Batı'yla olan ve gittikçe gerilen ilişkilerinde kendisinin en önemli dayanağının Rusya olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla geçmişten günümüze değin Suriye-Rusya ilişkilerinin oldukça sağlam temellere dayanması, günümüzde Suriye iç savaşı bağlamındaki uluslararası konjonktür, Rusya'nın Suriye-Suriye'nin Rusya için jeopolitik ve siyasi bakımdan vazgeçilmez olması, iki ülke ilişkilerinin uzun vadede oldukça yüksek seviyede seyretmeye devam edeceğini göstermektedir.

3.4.9. Esed Rejiminin Rusya Desteğiyle Varlığını Sürdürme Politikası

Esed ailesi 1970 yılından itibaren Suriye'yi yönetmektedir. 1970-2000 yılları arasında Hafız Esed, 2000 yılından itibaren ise Beşşar Esed Suriye'de iktidarı elinde tutmaktadır. Suriye'nin resmen bağımsızlığını ilan ettiği 1946 yılından günümüze kadar Suriye-Rusya ilişkileri incelediğinde görülmektedir ki bazı dönemlerde düşük seviyede seyretmesine rağmen genel olarak iki ülke ilişkileri oldukça olumlu ve yüksek seviyede gelişmiştir. Özellikle Hafız Esed'in iktidara geldiği 1970 yılından itibaren Suriye'ye Rusya desteği artarak devam etmiştir. 1990'lı yıllarda SSCB'nin yıkılmasından dolayı bir süre ilişkiler durağanlaşmışsa da 1990'ların ortalarından itibaren tekrar eski haline dönmeye başlamıştır. 2000'li yılların başında her iki ülkede de iktidardaki isimlerin değişmesi Suriye-Rusya ilişkilerine olumlu yönde etki etmiş, bu ilişkiler her alanda işbirliğine dönüşmüştür. Özellikle Rusya'da iktidar koltuğuna geçen Vladimir Putin, Beşşar Esed yönetimindeki Suriye'ye birçok alanda destek olmuş, bu şekilde Suriye'deki ve genel olarak Orta Doğu ve Akdeniz'deki siyasi ve askeri varlığını arttırmıştır. 2011 yılından itibaren Suriye'yi de etkilemeye başlayan, kısa sürede tüm ülkeyi etkisi altına alan sivil eylemler ve bu eylemlere rejimin şiddetle muamele etmesi sonucu başlayan iç savaş, Rusya'nın Esed yönetimine olan desteğini daha da arttırmasına neden olmuştur. Öyle ki Rusya, hem uluslararası diplomaside, hem Suriye içinde siyasi, diplomatik ve askeri yollarla Esed yönetimini kavlen ve fiilen desteklemiştir. 2011 yılında eylemlerin başladığı günden itibaren günümüze kadar uzanan uzun süreçte Beşşar Esed'in iktidarda kalabilmesinin temel nedeni Rusya'nın desteğidir. Eylemlerin başladığı dönemde ve sonrasında BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarını veto eden Rusya Esed yönetimine karşı uluslararası bir yaptırımı engellemiş, aynı zamanda Suriye'nin bağımsızlığından itibaren bu ülkeye yaptığı silah satışlarını 2011'den sonra daha da arttırarak Esed yönetiminin en önemli silah tedarikçisi durumunu perçinlemiştir. Rusya, uluslararası diplomasi ve silah satışlarındaki bu desteğine

2015 Eylül'ünden itibaren fiilen sahada askeri desteğini de eklemiş, Esed yönetiminin yıkılmasını engellemiştir. Esed yönetimi Rusya'nın her türlü desteğini arkasına alarak muhaliflerini şiddetle bastırmaya çalışmakta ve iktidarda kalmak istemektedir. Rusya'ya verdiği askeri ve jeopolitik tavizlerle iktidardaki ömrünü uzatmaya çalışmaktadır. Özellikle babası Hafız Esed'in de yaptığı gibi diğer ülkelerle olan ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda pragmatik bir şekilde yönetmeyi başaran Beşşar Esed, Orta Doğu ve Suriye'de Batılı güçler ile Rusya arasındaki mücadeleyi iyi kullanmış, kendisinin iktidarı bırakmasından yana tavır alan ABD ve Batı ülkelerine karşılık iktidarını güvence altına alan Rusya'nın yanında yer almıştır. Rusya'nın, Esed yönetimin gitmesi durumunda bölgesel çıkarlarını kaybetme endişesini iyi bir şekilde kullanan Beşşar Esed, Suriye'nin kapılarını Rusya'ya sonuna kadar açarak kendini daha fazla güvene almaya çalışmaktadır.

4. SONUÇ

Jeopolitik, değişen ve değişmeyen unsurlarıyla birlikte bir ülkenin, bölgenin veya toprak parçasının özelliklerini inceleyen, bu özellikler ile küresel ve bölgesel güç merkezleri ile konjonktür arasında bağ kuran, bunun sonucunda ulaştığı çeşitli çıkarımlar vasıtasıyla hareket tarzı önerisinde bulunan, yer-konum ve politika arasında ilişki kuran bir çalışma alanıdır. Bu bağlamda birçok bilim insanı merkeze aldıkları alan çerçevesinde çeşitli jeopolitik teoriler geliştirmişler, belirlenen nihai hedef yani dünya hâkimiyetine ulaşmak için çeşitli yol ve hareket tarzı-biçimi önerilerinde bulunmuşlardır. Örneğin ortaya koyduğu Kara Hâkimiyeti teorisi ile Mackinder Heartland-Kalpgâh'ı Doğu Avrupa olarak belirlemiş, buraya hâkim olan gücün dünya hâkimiyetini eline alacağını ileri sürmüştür. Bir diğer jeopolitik teori olan Deniz Hâkimiyeti teorisinde ise Mahan dünya hâkimiyetinin yolunun denizlere hâkimiyetten geçtiğini, denizlere hâkim olan gücün tüm dünyaya hâkim olacağını ileri sürmüştür. ABD birçok kez bu teori doğrultusunda deniz hâkimiyetini güçlendirmeye yönelik adımlar atmıştır ve atmaktadır.

Jeopolitik teorilerden biri olan Avrasyacılık teorisinin temelleri 20. yüzyıl başlarında Bolşevik İhtilali'nden kaçan aydın ve düşünürler tarafından atılmıştır. Teorinin temel hedefi dünya hâkimiyeti yarışında ABD'yi her alanda engellemek ve güç kaybettirmek, onu Avrasya'dan kovmak ve böylece dünya hâkimiyetine sahip olmak şeklindedir. Bu teori Rusya'nın ne Doğu ne Batı olduğunu, kendi başına özel bir üçüncü yön olduğunu; ne Avrupalı ne Asyalı, başlı başına bir medeniyet yani Avrasya olduğunu ileri sürmektedir. Klasik Avrasyacılık denilen yaklaşımın bu ilk halinden sonra 1985 yılından itibaren Yeni Avrasyacılık yaklaşımı şekillenmeye başlamıştır. Yeni Avrasyacılığın öncülerinden olan ve günümüzde de bu yaklaşımı sistemleştiren önemli aydınlardan biri Aleksandr Dugin'dir. Dugin, Avrasya kıtasının bağımsızlığının ancak Rusya önderliğinde gerçekleştirilebileceğini; çünkü sadece onun toprakları, kapladığı alanı, nüfusu, teknolojik ve endüstriyel gelişimi ile fakat en çok da sahip olduğu imparatorluk kurucu vasıfları ile başarılabilirliğini ileri sürmektedir. Ona göre birçok teorisinin Heartland'inin Doğu Avrupa-Sibirya topraklarının olması tesadüf değildir. Geçmişte ve bugün bu toprakların hâkimi Rusya'dır, dolayısıyla dünya hâkimiyeti ancak Rusya'nın başını çektiği Avrasya İmparatorluğu tarafından gerçekleştirilebilir. Dugin bu imparatorluğun ancak; geçmişten getirdiği imparatorluk kurucu

vasıflara sahip oluşu, zengin doğal kaynakları, kültürel mahiyeti, benzersiz oluşu ve otarşisi, tarihte birçok kez değişik etnik grupları bir araya toplama tecrübesi ile Rusya'nın önderliğinde kurulabileceğini savunur. Rusya'nın hiçbir zaman bir bölgesel devlet olmadığı, bundan sonra da olmayacağını ifade ederek, Rusya'nın ABD'nin başını çektiği Atlantikçi blok tarafından bölgesel devlet olma tuzağına düşürüldüğünü, bu doğrultuda Rusya'nın sadece bölgesinde etkili olup, dünya arenasında söz sahibi olmayan bir güç olduğunun Rusya'ya telkin edildiğini söylemektedir. Çünkü Atlantikçi bloğun dünya hâkimiyetine son verecek olan gücün sadece Rusya olduğunu söylemektedir. Bu amaç doğrultusunda Rusya'nın önderliğinde Avrasya İmparatorluğu'nun kurulması gerektiği, bu imparatorluğun kurulması yolunda Asya, Avrupa, Orta-Doğu ve Afrika'daki belirli ülkelerle jeopolitik işbirliklerine gidilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bugün Rusya'nın genelde Orta Doğu ülkeleriyle, özelde ise bu araştırmanın konusu olan Suriye ile ilişkilerinde Avrasyacılık jeopolitik tezinin önerdiği hareket tarzı görülmektedir. Bu bağlamda nihai hedef ABD'nin başını çektiği Atlantikçi bloğun dünya hâkimiyetine son vermektir.

Suriye bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla hem dünyada hem Orta Doğu bölgesinde büyük jeopolitik öneme sahiptir. Hem bir kara hem de kıyı devleti olması, Orta Doğu bölgesinin giriş kapısı niteliğinde olması, Doğu Akdeniz'e hâkim bir konumda bulunması, demografik özellikleri, farklı etnik gruplara ev sahipliği yapması, bölgeyi derinden etkileyen birçok akım ve hareketin kaynak noktası olması gibi birçok özelliği ile Suriye, bu jeopolitik önemini sürdürmektedir. Soğuk Savaş yılları boyunca ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki nüfuz mücadelesinin en önemli alanlarından biri olan Orta Doğu'nun önemli ülkelerinden biri olarak Suriye, tavrını Sovyetler Birliği'nden yana almıştır. Bağımsız olduğu 1946 yılından itibaren Rusya ile ilişkilerini incelediğimiz Suriye'de 1963'te Baas Partisi'nin ve özellikle 1970 yılından itibaren Hafız Esed'in yönetime gelmesiyle birlikte bu ilişkilerin daha da geliştiğini görmekteyiz. Hafız Esed dış politikada izlediği pragmatik yaklaşım doğrultusunda bölgedeki ABD-Sovyetler Birliği mücadelesinde Sovyetler Birliği'nin tarafında durmuş, bu tercihi sayesinde ekonomik, siyasi, askeri vb. alanlarda avantajlar elde etmiştir. Ayrıca elde ettiği avantajlar karşılığında Rusya'nın Orta Doğu'ya ve Akdeniz'e yerleşmesine yardımcı olmuştur. Bunun en önemli örneklerinden biri Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Tartus deniz üssünün 1971 yılından itibaren Sovyetler Birliği'ne açılmasıdır. Bu olay ile Sovyetler Birliği büyük ideali olan Akdeniz'e ulaşma yolunda çok büyük bir ilerleme

kaydetmiş, en büyük düşmanı olan ABD'ye karşı bölgede çok önemli bir mevzi elde etmiştir. Özellikle 1948, 1967 ve 1973 yıllarındaki Arap-İsrail savaşlarında İsrail'in en büyük destekçisi olan ABD'nin karşısında, Suriye'nin de içinde bulunduğu Arap bloğunun en büyük destekçisi Sovyetler Birliği olmuştur. Arap bloğunu silah ve askeri ekipman bakımından destekleyen Sovyetler Birliği yeri geldiğinde diplomatik alanda sağladığı ateşkesler ile de Arap bloğunun daha fazla toprak kaybetmesini engellemiştir. Özellikle 1967 savaşında Golan Tepeleri'ni kaybeden hatta İsrail ordularının Şam'a doğru ilerlediği bir durumdan Suriye'yi Sovyetler Birliği'nin ateşkes çabaları kurtarmıştır.

İki ülke arasındaki bu sıkı müttefiklik ilişkisi ekonomik boyutta da ileri safhalara ulaşmıştır. Suriye ile Sovyetler Birliği arasında ekonominin birçok alanında işbirliği ve yardım anlaşmaları imzalanmıştır. Hatta bu ilişki Rusya'nın belirli dönemlerde Suriye'nin kendisine olan borçlarının büyük kısmını silmesini de beraberinde getirmiştir.

1980'li yılların sonlarına kadar oldukça olumlu ilerleyen ve karşılıklı çıkarıya dayanan Suriye-Rusya ilişkileri, 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yıllara gelindiğinde bu dönemde dağılma sürecini yaşayan ve siyasi, idari, ekonomik alanlardaki iç işleriyle uğraşan Sovyetler Birliği tarafından ikinci plana itilmiştir. Fakat bu dönemde dahi iki ülke arası ilişkiler hiçbir zaman tamamen yok olmamıştır. Uluslararası arenadaki en büyük destekçisi ve müttefikini kaybeden Suriye bu dönemde dış politikada denge ve çıkar ilkeleri doğrultusunda hareket etmiştir. Körfez Savaşında bu ilkeler doğrultusunda ABD'nin yanında yer alan Suriye, Rusya'nın 1990'lı yılların sonlarında itibaren tekrar bölgeye dönmesiyle birlikte bu eski müttefikleriyle olan ilişkilerini sürdürmede oldukça istekli davranmıştır.

Özellikle 1999'da yönetime gelen Putin Rusya'nın Orta Doğu'daki varlığına büyük önem vermiş, bu doğrultuda geçmişte de bölgedeki en önemli müttefik ülke olan Suriye ile ilişkilerini her alanda arttırmaya ve bu ülkeye başta askeri, ekonomik ve siyasi olmak üzere birçok alanda destek sağlamaya öncelik vermiştir. Putin ile hemen hemen aynı dönemde Suriye'de iktidara gelen Beşşar Esed de tıpkı babası gibi Rusya ile olan ilişkilerine ayrı önem vermiş, Rusya'dan elde ettiği çeşitli destek ve çıkarlar karşılığında bu ülkeye Orta Doğu ve Akdeniz'de birçok fırsatın kapısını açmıştır. Özellikle Beşşar Esed'in Batı tarafından tepkiyle karşılanan politikaları neticesinde Suriye'nin ABD ve Batı tarafından karşıt cepheye konumlandırılması, Suriye'nin her geçen gün Rusya'nın yanındaki konumunu

sağlamlaştırmasına neden olmuştur. Bu bakımdan Arap Baharı adı verilen kitlesel eylemlerin Suriye'ye sıçraması ile başlayan olaylar ayrı bir önem arz etmektedir.

2011'de Esed iktidarına karşı halkın kitlesel eylemlerinin başlaması ve bu eylemlere rejimin sert ve orantısız müdahalesi Suriye'nin bir iç savaşa doğru sürüklenmesine neden olmuştur. Halkın reform beklentilerini karşılıksız bırakan Beşşar Esed'in bu kitlesel eylemleri şiddetle bastırmaya çalışması olayların daha da şiddetlenerek uluslararası bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. 2011'de başlayıp günümüzde hala devam eden bu iç savaşta küresel ve bölgesel aktörlerin Suriye'deki farklı grupları kendi çıkarları adına desteklemeleri, ülkedeki bu olayların tam anlamıyla bir vekâlet savaşına dönüşmesine neden olmuştur. Bu vekâlet savaşında Esed'i destekleyen en büyük küresel aktör Rusya iken, sahadaki bazı muhalif grupları destekleyerek Esed'in dolayısıyla Rusya'nın karşısında konumlanan ABD olmuştur. İki ülke karşıt iki grubu destekleyerek Suriye'deki vekâlet savaşında aslında birbirlerine karşı bir güç mücadelesi vermektedir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin sıkı bir şekilde devam etmesini sağlayan bazı jeopolitik faktörler vardır. Bu faktörlerin neredeyse tamamı Suriye'nin jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Suriye ile uzun bir süredir devam eden sıkı müttefiklik ilişkisinden dolayı Rusya tek kutuplu dünya sistemine olan itirazlarını bugün Orta Doğu ve Suriye üzerinden ortaya koyma fırsatı bulmaktadır. Suriye'nin jeopolitik ve siyasi yönden Orta Doğu'nun en önemli ülkelerinden biri olması, özellikle Rusya ile ABD'nin bölgedeki güç mücadelesinde Rusya'nın elini güçlendirmektedir. Yine Suriye'nin Akdeniz'e olan kıyısı, Rusya'nın tarih boyunca en önemli amaçlarından biri olan sıcak denizlere inme isteğine fırsat vermektedir. Suriye'nin Rusya'ya tahsis ettiği Tartus ve Lazkiye'deki deniz ve hava üsleri, Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki konumunu sağlamlaştırmaktadır. Rusya'nın Doğu Akdeniz enerji havzasında söz sahibi ülkelerden biri olma isteği, Batı'nın desteklediği İsrail karşısında Suriye'nin Orta Doğu bölgesinde önemli bir dengeleyici güç olması, Suriye'nin Batı'yla ilişkilerinin sorunlu bir şekilde seyretmesinin onu Rusya safına itmesi, Rusya'nın izlediği Avrasyacı jeopolitik yaklaşım çerçevesinde Atlantikçiliği temsil eden ABD ve Batı'yı Orta Doğu, Akdeniz ve Avrasya'dan çıkarma ve dünya hâkimiyetine son verme ideali, Suriye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesini ve giderek sağlamlaşmasını beraberinde getiren jeopolitik etmenlerdir. Bu araştırmanın konusu olan Suriye'nin jeopolitik konumu

bağlamında Suriye-Rusya ilişkilerinin incelenmesi, bugün Rusya'nın dış politikasını belirleyen en önemli yaklaşım olan Avrasyacılık jeopolitik tezi bağlamında yapılmıştır.

Bu çalışma yapıldığı esnada devam etmekte olan Suriye iç savaşı, iç savaştaki tarafları destekleyen küresel ve bölgesel aktörler ortak bir çözüme ulaşmadığı sürece devam edecek gibi gözükmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adıbelli, Barış (Ed.). **Arap Baharı ve Suriye**. İstanbul: IQ Yayıncılık, 2012.
- Ağca, İ. Kürşad. "Suriye'nin Ekonomik Durumu", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.). **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**. Ankara: Platin, 2004, ss.289-340.
- Akengin, Hamza. **Siyasi Coğrafya- İnsan ve Mekân Yönetimi**. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2015.
- Akkaya, Hatice. "Çatışan Medeniyetler: Samuel Phillips Huntington", Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.). **Batı'da Jeopolitik Düşünce**. Ankara: Orion Kitabevi, 2009, ss.181-200.
- Amanov, Şatlık. "Hafız Esed Dönemi Suriye Dış Politikası", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.). **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**. Ankara: Platin, 2004, ss.189-240.
- Anaz, Necati. "Siyasi Coğrafyada Yeni eğilimler ve Popüler Jeopolitik", Mahmut Gökmen, Necati Anaz, Mehmet Özkan (Ed.). **Batı Medyasının Ortadoğu Tasavvuru**, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2012, ss.17-38.
- Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayınları, 2008.
- Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Atlıoğlu, Yasin. **Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform**. İstanbul: TASAM Yayınları, 2007.
- Barkut, Batu. "Tarihin Sonunda Jeopolitik Francis Fukuyama", Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.). **Batı'da Jeopolitik Düşünce** (201-216). Ankara: Orion Kitabevi, 2009, ss.201-216.
- Bekcan, Umut. "Rusya'nın Orta Doğu'da İstikrar Arayışı", Yavuz Yıldırım ve Yasin Atlıoğlu (Ed.). **Değişen Orta Doğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgali'nden Arap Baharı'na**. İstanbul: Dora Yayınları, 2014, ss.169-198.
- Blacksell, Mark. **Political Geography**. London and New York: Roudledge, 2006.
- Buzpınar, Ş. Tufan. "Lübnan", **TDV İslam Ansiklopedisi**. Cilt.27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Collelo, Thomas. **Syria a Country Study**. Washington D.C: United States Government Secretary of the Army, 1988.

- Çelebi, Serdar. "Suriye'nin Silahlı Kuvvetleri ve Silahlanma Faaliyetleri", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.). **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin, 2004, ss.241-288.
- Dağ, Ahmet Emin. "Suriye", Ahmet Emin Dağ (Ed). **Ortadoğu Çatışmaları**. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015, ss.97-125.
- Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik**. İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- Defay, Alexandre. **Jeopolitik**, İsmail Yerguz (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2005.
- Doster, Barış. "Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası", Barış Adıbelli (Ed.). **Arap Baharı ve Suriye**. İstanbul: IQ Yayıncılık, 2012, ss.47-68.
- Dugin, Alexandr. **Rus Jeopolitiği- Avrasyacı Yaklaşım**. Vügar İmanov (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları, 2003.
- Eğri, Taha. "Suriye'nin Ekonomi Politigi: 1970-2014", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.213-234.
- Emre, Akif. "Vekâlet Savaşının sahipleri sahaya mı iniyor", **Rusya'nın Suriye'de Müdahalesi ve Ortadoğu'da Yeni Güç Savaşı**. Aynur Erdoğan (Drl.). İstanbul: DÜBAM Yayınları, 2015, ss.15-30.
- Erciyes, Erdem. **Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri**. İstanbul: IQ Yayınları, 2004.
- Erşen, Emre. "Rusya'nın Suriye Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Tehditler", Hasan Basri Yalçın ve Burhanettin Duran (Ed.). **Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri**. İstanbul: SETA Kitapları, 2016, ss.149-174.
- Gray, Colin S. Ve Sloan, Geoffrey (Ed). **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003.
- Güner, Reyhan. "Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.263-289.
- Hekimoğlu, Asem Nouşabay. **Rusya'nın Dış Politikası**. Ankara: Vadi Yayınları, 2007.
- Huntington, Samuel S. "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**. Murat Yılmaz (Drl.). İstanbul: Vadi Yayınları, 2017, ss.23-51.
- İlhan, Suat. **Dünya Yeniden Kuruluyor**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- İlhan, Suat. **Jeopolitik Duyarlılık**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Kıymaz, Ahmet. **Suriye**. Ankara: Sarkaç Yayınları, 2012.

- Kiraz, Sami. "Bağımsızlıktan 21. Yüzyıla Suriye-Rusya Siyasi İlişkileri", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.291-312.
- Koyuncu, Ahmet Ayhan. "Suriye’de Azınlıklar Arası İlişkiler", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.187-212.
- Koyuncu, Ahmet Ayhan. **Arap Baharında Suriye**. Ankara: Altınpost Yayıncılık, 2013.
- Mercan, M. Hüseyin. **Suriye: Rejim ve Dış Politika**. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- Mercan, Muhammed Hüseyin. "Modern Suriye’de Anayasal Gelimeler", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.99-122.
- Okur, Mehmet Akif. "Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.). **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**. Ankara: Platin, 2004, ss.1-32.
- Okur, Mehmet Akif ve Salık, Nuri. "Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.1-28.
- Özdağ, Ümit (Ed.). **Küçük Orta Doğu: Suriye**. Ankara: Kripto Yayınları, 2012.
- Özdoğan, Talip. "Suriye’de Din ve Siyaset: Ulema-Devlet İlişkileri", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.123-157.
- Özel, Merve Suna. "Rusya’nın Sıcak Denizlerdeki Son Kalesi: Suriye", Ümit Özdağ (Ed.). **Küçük Orta Doğu: Suriye**. Ankara: Kripto, 2012, ss.124-150.
- Özkoç, Özge. **Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)**. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 2008.
- Palabıyık, Mustafa Serdar (Ed). **Batı’da Jeopolitik Düşünce**. Ankara: Orion Kitabevi, 2009.
- Pipes, Daniel. **Damascus Courts the West: Syrian Politics 1989-1991**. Washington DC: The Washington Institute, 1991.
- Primakov, Yevgeni. **Rusların Gözüyle Ortadoğu**. Olga Tezcan (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Primakov, Yevgeniy. **Kapalı Kutu Rusya**. Nuri Eyupoğlu (Çev.), İstanbul: Mataş Matbaası, 2002.
- Salık, Nuri. "Modern Suriye’de Tolum ve Siyaset”, Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.31-65.

- Sloan, Geoffrey. "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgâh Kuramı", Colin S. Gray- Geoffrey Sloan (Ed.), **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**, Tuğrul Karabacak (Çev.). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003
- Sumıda, Jon. "Alfred Thayer Mahan, Jeopolitisyen", Colin S. Gray- Geoffrey Sloan (Ed.) **Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya**. Tuğrul Karabacak (Çev.). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2003.
- Şahin, Mehmet. "Suriye'nin Su Sorunu", Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (Ed.). **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Ankara: Platin, 2004, ss.95-122.
- Şen, Sabahattin. **Orta Doğu'da İdeolojik Bunalım**. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.
- Tarakçı, Nejat. **Devlet Adamlığı Bilimi: Jeopolitik ve Jeostrateji**. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2003.
- Taşkesen, Suat. "Dünyanın Kalbini Arayan Adam: Halford John Mackinder", Mustafa Serdar Palabıyık(Ed.). **Batı'da Jeopolitik Düşünce**. Ankara: Orion Kitabevi, 2009, ss.55-76.
- Tezkan, Yılmaz ve Taşar, M, Murat. **Dünden Bugüne Jeopolitik**. İstanbul: Ülke Kitapları, 2002.
- Tezkan, Yılmaz ve Taşar, M. Murat. **Dünden Bugüne Jeopolitik Dünya ve Türkiye**, İstanbul: Ülke Siyaset, 2013.
- Tezkan, Yılmaz. **Jeopolitik Yazılar**. İstanbul: Ülke Yayınları, 2006.
- Tezkan, Yılmaz. **Jeopolitikten Milli Güvenliğe**. İstanbul: Ülke Kitapları, 2005.
- Topal, Ömer Faruk. "Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Savaş", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.67-98.
- Ülman, A. Haluk. **1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay**. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1966.
- Van Dam, Nikolaos. **Suriye'de İktidar Mücadelesi**. Semih İdiz, Aslı Falay Çalkıvık (çev.).İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Yavuz, Hamza. "Suriye-İsrail İlişkileri: Çatışma ve Çözumsuzlük Üzerine İnşa Edilen Bir Tarih", Mehmet Akif Okur ve Nuri Salık (Ed.). **Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika**. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, ss.361-389.
- Yüksel, Engin. "Soğuk Savaş'ın Kuramsal Doğuşu", Mustafa Serdar Palabıyık (Ed.). **Batı'da Jeopolitik Düşünce**. Ankara: Orion Kitabevi, 2009, ss.145-162.
- Yılmaz, Kadir (hızl.). **Tarihin Coğrafi Kalbi**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları, 2013.

Sürelî Yayınlar

- Akdemir, Salih. "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası (Arap Özel)*. İlkbahar 2000, Cilt.1.6, Sayı.1, ss. 201-237. <http://www.salihakdemir.com/?pnum=20&pt=SUR%C4%B0YE%E2%80%99DEK%C4%B0+ETN%C4%B0K+VE+D%C4%B0N%C4%B0+YAPININ+S%C4%B0YAS%C4%B0+YAPININ+OLU%C5%9EMASINDAK%C4%B0+ROL%C3%9C> (2 Nisan 2017).
- Akengin, Hamza ve Gürçay, Hatice Kübra. "Coğrafya, Demokrasi ve Yönetim Sorunu Üzerine Bir Bölgesel Değerlendirme: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Örneği". **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı: 33, Aralık 2014, ss.19-40.
- Avar, Yusuf ve Ersoy, Aziz. "Rusya'nın Orta Doğu Politikası", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 2016, ss.1-15. http://www.academia.edu/25862044/Rusyan%C4%B1n_Ortado%C4%9Fu_Politikas%C4%B1 (27 Ağustos 2016).
- Baş, Arda. "1957 Suriye Krizi ve Türkiye". **History Studies**. Vol.4, Nu.1, 2012, ss.89-109.
- Deniz, Taşkın. "Suriye'nin Durumu, ABD-Rusya ve Türkiye'nin Tutumu". **Marmara Coğrafya Dergisi**. Sayı.27, Ocak 2013, ss.314-332.
- Dosbolov, Abzal. "Arap-İsrail sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü". **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**. Cilt.2 Sayı.1, 2014, ss.1-8.
- Dukhan, Haiyan. "Tribes and Tribalism in the Syrian Uprising". *Syria Studies*. ss.1-28. https://research-repository.st-andrews.ac.uk/bitstream/handle/10023/7217/Dukhan_2014_SS_Tribalism.pdf (2 Ağustos 2016).
- Duman, Sabit. "Ortadoğu Krizleri ve Türkiye". **Ankara Üniversitesi Tıirk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**. Sayı.35-36, Mayıs-Kasım 2005, ss.313-332.
- Ertekin, Bülend Aydın. "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü". **Bilge Strateji**. Cilt.4, Sayı.7, Güz 2012, ss.131-163.
- "Interview with Syrian President Hahız al-Asad". *Journal of Palestine Studies*. 1993, Vol.22, <http://www.palestine-studies.org/sites/default/files/jps-articles/2538092.pdf> (10Ağustos 2016).
- İşcan, İsmail Hakkı. "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.1, Sayı.2, Yaz 2004, ss.47-79.
- Karabulut, Bilal. "Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri". **Karadeniz Araştırmaları**. Sayı.15, Güz 2007, ss.67-88.

- Katz, Mark N. "Putin's Foreign Policy Toward Syria", *Middle East Review of International Affairs*. Mart 2006, Vol.10, Nu.1. <http://www.rubincenter.org/2006/03/katz-2006-03-04/#Mark> (15 Ağustos 2016).
- Okutan, Çağatay. "Arap Milliyetçiliği". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt.56, Sayı.2, 2001, ss.158-172.
- Öztürk, Mustafa. "Çarlık'tan Federasyona: Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirilmesi". **ORSAM Ortadoğu Analiz**. Cilt.5, Sayı.60, Aralık 2013, ss.52-59.
- Purtaş, Fırat. "Rusya ve Arap Orta Doğusu", *Akademik Orta Doğu Dergisi*. 2007, Sayı.4, ss.45-75. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu4%20makale/firat_purtas.pdf (15 Ağustos 2016).
- Sağlam, Mühdan. "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt.68, Sayı.4, 2014, ss.211-217.
- Şen, Yağmur. "Suriye'de Arap Baharı". *Yasama Dergisi*. Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2013, Sayı. 23, ss.54-79. http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/54-79.pdf, (17 Ağustos 2016).
- Topal, Coşkun. "Suriye İç Savaşı ve Uluslararası Düzen". **KTU SBE Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı.9, 2015, ss.117-122.
- Yüce, Samet. "Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Nedenleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı.11, Ocak 2016, ss.269-289.

Diğer Yayınlar

a) Raporlar

Aras, Bülent ve Toktaş, Şule "**Güvenlik, Demokrasi ve İstikrar Sarmalında Suriye ve Afganistan**". Ankara: SETA Yayınları, 2008.

Ataman, Muhittin. **Suriye’de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum**. Ankara: SETA, 2012.

Aydos, Volkan ve Duran, Meltem. **Suriye Ülke Etüdü**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, Eylül 2000.

Birleşmiş Markalar Derneği, **Suriye Ülke Raporu**, 2012. <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Suriye.pdf> (30 Temmuz 2016).

Calışkan, Burak. **Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi**. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2016. <http://insamer.com/rsm/files/Rusya-Suriye%20İlişkileri%20ve%20Ortadoğu%20Krizlerine%20Etkisi.pdf>, (10 Ağustos 2016).

Dağ, Ahmet Emin. **Suriye: Küresel ve Bölgesel Kaostan Beslenen İç Savaş**. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2015. <http://www.ihhkademi.com/wp-content/uploads/2015/07/Suriye-Kuresel-ve-bolgesel-kaostan-beslenen-ic-savas.pdf> (10 Ağustos 2016).

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK). **Suriye Ülke Bülteni**. İstanbul, 2014. <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Suriye.pdf> (2 Ağustos 2016).

Dinçer, Osman Bahadır ve Coşkun, Gamze. **Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye’de Değişimi Zorlamak**. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2011.

European Commission. **Syria Crisis**. Brussels, 2016. https://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/syria_en.pdf (2 Temmuz 2016).

İsmayılov, Elnur. "**Rusya’nın Suriye Stratejisi ve Orta Doğu’da Değişen Güç Dengeleri**". İstanbul: BİLGESAM, 2015. <http://www.bilgesam.org/incele/2201/-rusya-nin-suriye-stratejisi-ve-orta-dogu-da-degisen-guc-dengeleri/#.WQcXEGnyjIV> (30 Ağustos 2016).

Kirişcioğlu, Fatih. **Suriye’de İç Savaş Sürerken Suriye Türkleri**. Ankara: 21. Yy. Türkiye Enstitüsü, 2013.

ORSAM, **Rusya’nın Ortadoğu Politikası**, Ankara, 2012.

b) Tezler

- Ayrancı, Zişan Şirin. "Türkiye-Suriye İlişkileri", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Bulut, Mehmet Telli. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkileri ve Su Sorunu", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Balıkesir Üniversitesi, 2008.
- Deyupoğulları, Canan. "Suriye'nin İç Politika – Dış Politika İlişkisi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Doğan, Murat. "Suriye'nin Nüfus Yapısı", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2008.
- Ertaş, Hakan. "1990 Sonrası Bölgesel Gelişmeler Işığında Suriye", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Müderrişoğlu, Ruhsar. "Ukrayna'nın Jeopolitik Önemi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Sağlam, Zafer. "Jeopolitik, Jeoekonomik ve Jeostratejik Konumları İtibariyle Türkiye-Suriye İlişkilerinin İncelenmesi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2006.

c) İnternet Kaynakları-Haberler

- AB'yi rahatsız eden üs planı. 11 Şubat 2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abyi-rahatsiz-eden-us-planı> (23 Ağustos 2016).
- Aghayev, Elvin. ve Katman, Filiz. "Historical Background and the Present State of the Russian-Syrian Relations". *IIPRC*, 2014. <http://www.iiprc.org/historical-background-and-the-present-state-of-the-russian-syrian-relations.html> (10 Ağustos 2016).
- Alabaster, Olivia. "Bombs, Bullets, and Lack of Health Care Has Killed 470,000 Syrians" 11 Şubat 2016, <https://news.vice.com/article/bombs-bullets-and-lack-of-health-care-has-killed-470000-syrians> (31 Temmuz 2016).
- Aslan, Ayhan. "Rusya ve Suriye arasında önemli anlaşma". 30 Mayıs 2014. <http://www.voltairenet.org/article184039.html> (18 Ağustos 2016).
- Assl, Nima Khorrami. "Rusya'nın Ortadoğu Hırsları". 20 Eylül 2011. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-ortadoğu-hirslari> (16 Ağustos 2016).
- Ateşoğlu Güney, Nurşin. "Cenevre 2 sonrası Suriye'de barış umudu uzak". 3 Şubat 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/cenevre-2-sonrasi-suriyede-baris-umudu-uzak> (17 Ağustos 2016).

Atlıoğlu, Yasin. "Beşşar Esad'ın Rusya Ziyareti Ve Bölgesel Etkileri". 22 Ağustos 2008. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/932/bessar_esadin_rusya_ziyareti_ve_bolgesel_etkileri (16 Ağustos 2016).

Atlıoğlu, Yasin. "Golan Tepeleri ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi " 2007. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/678/golan_tepeleri_ve_suriye-israil_askeri_guc_dengesi (1 Nisan 2017).

Atlıoğlu, Yasin. "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı". 4 Ocak 2006. <http://heartoforient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html> (29 Temmuz 2016).

Coğrafi Konum. (t.y.). http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jsp;jsessionid=A4jRQL5EiND2vVyeO8_j7QmdVvnmBAxw3D6iNnk7y11QBa3h7U5p!74719419?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160877&countryName=Suriye&_afLoop=226017986687948&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DSuriye%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D226017986687948%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160877%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Df03p5v91c_4 (28 Ağustos 2016).

Education in Syria. 4 Nisan 2016. <http://wenr.wes.org/2016/04/education-in-syria/> (2 Ağustos 2016).

HAMAS'ın Rusya Ziyareti. 3 Mart 2006. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/360/hamasin_rusya_ziyareti (21 Ağustos 2016).

Has,Kerim. "Rusya'nın Suriye Denklemindeki Yeri: İkili ve Bölgesel Çıkarlar". 6 Ocak 2011. <http://www.usak.org.tr/tr/yayinlar/usak-haberleri/kerim-has-rusya-nin-suriye-denklemindeki-yeri-ikili-ve-bolgesel-cikarlar> (21 Ağustos 2016).

Iraq-Syria Border. (t.y.). https://en.wikipedia.org/wiki/Iraq%E2%80%93Syria_border (28 Ağustos 2016).

İlk Cenevre'den bugüne. 24 Ocak 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune> (17 Ağustos 2016).

İnsani Gelişme Nedir. (t.y.). <http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/> (2 Ağustos 2016).

İşte Rusya'nın Suriye'deki hava üssü. 11 Ağustos 2016. <http://www.istiklal.com.tr/haber/iste-rusyanin-suriyedeki-hava-ussu/49798> (21 Ağustos 2016).

Kalın, İbrahim. "Vekâlet Savaşları ve Orta Doğunun Geleceği". <http://www.ibrahimkalin.com/test/vekalet-savaslari-ve-ortadogunun-gelecegi/>. (28 Ağustos 2016).

- Kayrak, Sedide. "Rusya Federasyonu'nun Ortadoğu Politikası". 27 Şubat 2012. <http://www.bilgesam.org/incele/103/-rusya-federasyonu'nun-ortadogu-politikasi/#.Vyx3qISLTIU>. (15 Ağustos 2016)
- Kılavuz, İdil Tunçer. "Rusya'nın Suriye'ye müdahale nedenleri". 30 Ekim 2015. <http://kitap.radikal.com.tr/makale/haber/rusyanin-suriyeye-mudahalesinin-nedenleri-428309> (18 Ağustos 2016).
- Kıyı uzunluklarına göre ülkelerin listesi.* (t.y.) https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1y%C4%B1_uzunluklar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BCikelerin_listesi (07.11.2016).
- Ortadoğu Girdabındaki Küçük Halka Suriye.* 2006. http://www.tasam.org/trTR/Icerik/212/ortadogu_girdabindaki_kucuk_halka_suriye (12 Ağustos 2016).
- Özbay, Fatih. "Rusya'nın Suriye Politikası ve Türkiye-Rusya İlişkileri". 3 Aralık 2012. http://avrasya.istanbul.edu.tr/?page_id=8008 (16 Ağustos 2016).
- Özdal, Habibe. "Rusya, Suriye Bilmecesinin Neresinde". Haziran 2011. <http://www.analistdergisi.com/sayi/2011/06/rusya-suriye-bilmecesinin-neresinde> (16 Ağustos 2016).
- Polat, Sinan. "Rusya'nın Akdeniz'deki tek askeri üssü Suriye'de", 2 Şubat 2015. <http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-akdenizdeki-tek-askeri-ussu-suriyede/396367> (20 Mayıs 2017).
- Rusya itiraf etti: Evet, Suriye'de askeri danışmanlarımız var.* 10 Eylül 2015. <http://www.hurriyet.com.tr/rusya-itiraf-etti-evet-suriye-de-askeri-danismanlarimiz-var-30031375> (18 Ağustos 2016).
- Rusya Neden Suriye'de.* 27 Kasım 2015. <http://www.timeturk.com/rusya-neden-suriye-de/haber-98210> (11 Ağustos 2016).
- Rusya, Suriye'ye silah satışını sürdürecektir.* 13 Şubat 2013. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-suriyeye-silah-satisini-surdurecek> (18 Ağustos 2016).
- Rusya: Esed'i desteklemeye devam edeceğiz.* 26 Kasım 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-esedi-desteklemeye-devam-edecegiz> (17 Ağustos 2016).
- Savaş Nüfusu Eritti: 4 Milyonluk Halep Bakın Kaça Düştü?.* (t.y.). <http://www.islamianaliz.com/haber/savas-nufusu-eritti-4-milyonluk-halep-bakin-kaca-dustu-7923> (3 Nisan 2017).
- Smith, Hannah Lucinda. "Thousands of Arabs driven out by Kurds' ethnic cleansing". Haziran 2015.

- <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/article4456567.ece> (29 Temmuz 2016).
- Suriye Etnik Dağılım Haritası*, <http://gelenekvegelecek.com/buyuk-kurdistan-politikasi-ve-suriye-haluk-bascil/> (20 Mayıs 2016).
- Suriye'den kimyasal silah tehdidi*. 2012. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyeden-kimyasal-silah-tehdidi> (9 Ağustos 2016).
- Suriye'nin Sınır Kapıları*. 3 Nisan 2015. <http://www.haberler.com/suriye-nin-sinir-kapilari-7154036-haberi/> (28 Ağustos 2016).
- Syrian Arab Republic*. (t.y.). <http://www.who.int/countries/syr/en/> (31 Temmuz 2016).
- Tahir, Seyid Rıza Mir. "Rusya'nın doğu Akdeniz'deki askeri deniz üssünü takviye etme kararı". 29 Temmuz 2014. <http://turkish.trib.ir/guncel-yazilar/siyasi-yorumlar/item/319348-rusya%E2%80%99n%C4%B1n-do%C4%9Fu-akdeniz%E2%80%99deki-askeri-deniz-%C3%BCss%C3%BCn%C3%BC-takviye-etme-karar%C4%B1> (14 Ağustos 2016).
- Tarakçı, Nejat. "Akdeniz'de Rusya Çin İttifakının Jeopolitik Açılımı". 28 Mayıs 2015. <http://www.yenisoz.com.tr/akdeniz-de-rusya-cin-ittifakinin-jeopolitik-acilimi-makale-346> (21 Ağustos 2016).
- Tartus üssü Kremlin'in güç sembolü*. 12 Temmuz 2012. <http://www.dunyabulteni.net/haber/218362/tartus-ussu-kremlinin-guc-sembolu> (14 Ağustos 2016).
- Taşgın, Cihan. "Arap Baharı ve Suriye İç Çatışması". https://www.academia.edu/10169148/Arap_Bahar%C4%B1_ve_Suriye_%C4%B0%C3%A7_%C3%87at%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1 (17 Ağustos 2016).
- Tomakin, Özgür. "Sykes-Picot düzeni yıkılıyor mu?". 13 Haziran 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/sykes-picot-duzeni-yikiliyor-mu> (23 Temmuz 2016).
- Ülke Künyesi: Suriye Arap Cumhuriyeti*. (t.y.). <http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa>, (18 Ağustos 2016).
- Yazıcı, Merve. "Cenevre-3 – Başlamadan Duran Görüşmeler". 16 Şubat 2016. <http://www.tuicakademi.org/cenevre-3-baslamadan-duran-gorusmeler/> (17 Ağustos 2016).
- Yazıcı, Nevin. "Suriye Siyasi Tarihi". 29 Mayıs 2012. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/05/29/6619/suriye-siyasi-tarihi> (3 Ağustos 2016).
- Yılmaz, Sait. *Jeopolitik ve Jeostrateji*. (t.y.). http://www.academia.edu/7648509/Jeopolitik_ve_Jeostrateji (10.06.2016).

Yunanistan'ın nüfusu kadar Suriyeli evlerini terk etti, 13 Şubat 2016, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160213_suriye_rakamlar (3 Nisan 2017).

Yüzölçümlerine göre ülkeler listesi. (t.y.)https://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%BCz%C3%B6l%C3%BCmlerine_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi (07.11.2016).

